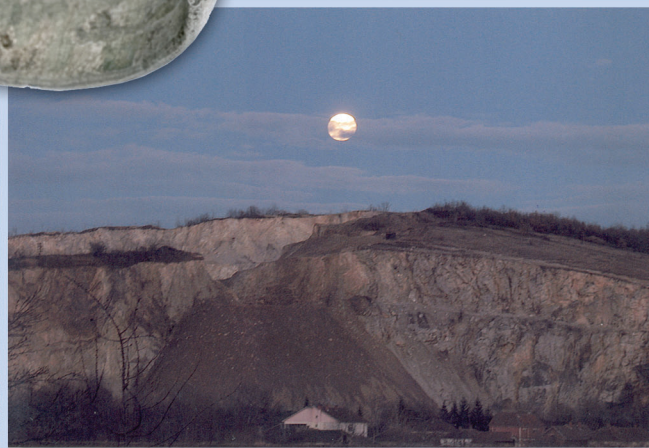

Ђуровић Игор

СРЕДЊОВЕКОВНИ НАКИТ

ИЗ ЗБИРКИ
НАРОДНОГ МУЗЕЈА КРАГУЈЕВАЦ

СРЕДЊОВЕКОВНИ НАКИТ
ИЗ ЗБИРКИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА КРАГУЈЕВАЦ

Крагујевац

2012

Издавач

Народни музеј Крагујевац, Вука Караџића 1, Крагујевац

За издавача

Александар Стаменковић, директор

Аутор текста

Игор Буровић

Рецензент

др Дејан Радичевић

Фотографије

Предраг Циле Михајловић

Лектура и коректура

Владимир Јагличић

Ликовно-графичко обликовање

Владимир Јуришевић

Штампа

Спектар7, Крагујевац

Тираж

500

ISBN 978-86-85647-42-0

*Штампање ове књиге омогућили су
Министарство културе Републике Србије
и Скупштина града Крагујевца*

САДРЖАЈ

Уводна реч	5
Историјат збирке	7
Наушнице	15
Ниске	37
Привесци	49
Дугмад	55
Наруквице	57
Прстење	73
Накит који недостаје	103
Закључак	115
Преглед по каталошким јединицама	125
Литература	127

ИСПРАВКЕ

Василијем I - Василијем II (стр. 27)

Табла I - Табла I и Табла II (стр. 37)

Табла II - Табла I (стр. 42, 43)

Душица Минић - грешка, натпис је
прочитала етнолог Ј. Крушчевић (стр. 91)

verkatung - verkantung (стр. 97)

кат. 71 и кат. 73 - кат. 70 и кат. 72 (стр. 118)

XII-XV века - XIV-XV века (стр. 123)

1189.-1183. (стр. 117)

Уводна реч

Накит средњег века одсликава културна кретања и утицаје, занатску продукцију накита, трговачке везе, дух времена - па тиме и говори о самој средини у којој је пронађен. То су и били кључни разлози због којих смо се определили за обраду овог материјала. У односу на други археолошки материјал, прецизније се датује захваљујући новијим резултатима научних истраживања из ове области, што је још један разлог за ово опредељење. Како смо у последње време суочени са напредовањем археолошке науке са једне, а застојем конкретних теренских истраживања у нашој средини са друге стране, то је и овај скромни рад покушај синтезе и доприноса схватању средњовековља нашег поднебља.

На велику жалост, Петровац, Борач, Честин, Сребрница, Котража и други средњовековни градови нашег подручја, још увек нису доживели израњање из заборава којим их прекрива земља. Ако Бог да, и на овом пољу доћи ће до промене, и наше схватање о неопходности ових истраживања уродиће заједничком акцијом, покренуто замахом позитивне снаге.

ИСТОРИЈАТ ЗБИРКЕ

Збирка средњовековног накита део је збирке средњег века, у археолошком одељењу Народног музеја. До сада није посебно обрађивана, а овде обрађујемо и осам прстенова који се налазе у одељењу етнологије, укупно 108 предмета (кат. 1-82, сл. 2-15). Збирка има недостатака у погледу документације, у којој за одређене предмете нема података, а иза појединих предмета остала је само фотографија. Како било, збирка је ипак богата захваљујући раду претходних генерација и омогућава нам да бацимо кратак поглед на средњовековље нашег поднебља.

Настанак ове збирке везан је за име Драгољуба Петровића. По струци био је професор географије, али по духу неуморан истраживач, вредан сакупљач, човек са пијететом према споменицима културе и старинама.¹ Још 1942. године у време покушаја оснивања Музеја, он је постављен за секретара одбора за његово оснивање. Те године одбор је упутио распис школама у селу и граду за прикупљање старина. Петровић је преко ученика прикупио податке и евидентирао "објекте са споменичким својствима", али они нису прикупљани услед ратног стања, а убрзо је стигао и распис да се, ипак, то не чини.²

Први примерци средњовековног накита доспели су у Музеј после Другог светског рата (кат. 16, 30, 42, 53). Ти примерци су пореклом са некрополе на Донићком брду у селу Градац код Баточине. Некропола је разарана радовима на мајдану камена пуних педесет година пре првих

¹ Бавио се и истраживачким радом у својој струци, нпр. истражио је Боговинску пећину. Занимање за историју овог краја видимо по раду објављеном 1971. г., у којем обрађује надгробнике из Каменице и Грошнице: Петровић Д., Једна слика из традиционалне историје Груже, 131-151.

² Петровић Д., *Аутобиографија*, необјављени рукопис у Народном музеју Крагујевац.

истраживања. Агроном из Свилајнца Иван Драшкоци је 1942. године користећи раднике који су радили на пробијању пута, истражио један гроб под стећком (са исклесаним крстом) на Јеринином брду. Међутим, музеју је оставио наушницу и огрлицу које се опредељују у рани средњи век (кат. 16, 30). Како оваквих гробова има само на Донићком брду, закључујемо да је овај материјал заправо одатле. До пробијања пута ова два брда била су спојена. Јеринино брдо је истурени језичак гребена планине Стражевице у долину Лепенице која протиче под њим, а Донићко брдо се надовезује на њега у залеђу, везујући га за Стражевицу. На Јеринином брду постојала је утврда од бронзаног доба, кроз период антике и средњег века, а на суседном Донићком брду била је некропола. Прва ископавања предузео је Завод за заштиту споменика културе 1948. године, по обавештењу Петровића о уништавању гробова. Те радове водио је Тихомир Чумић најпре на истом гробу који је истражио Драшкоци, потом на једном гробу на Донићком брду, а затим и унутар самог утврђења на Јеринином брду. Музеју је доставио прстен и наушницу који припадају средњем веку (кат. 42, 53).³

Музеј у Крагујевцу основан је 1. јуна 1949. године, а Петровић је постављен за првог управника 1. 12. исте године. Тада је предвиђено, поред осталих, и формирање археолошке збирке.⁴ Од самог почетка рада Музеја, Петровић развија мрежу сарадника на територији коју покрива музеј, уз пуно полета. Учинак овог рада је темељан по музеј и његове збирке. У то време, све до смене управника 1963., као поклон, али и као откуп, у музеј доспевају бројни налази, а међу њима и примерци средњовековног накита. Управо ови предмети представљају онај њен најбогатији део (кат. 19, 22, 26, 59, 60, 61, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79).

³ Стари "Археолошки инвентар" НМК.

⁴ Арсенијевић Г., Оснивање и првих десет година рада, 171-204.

Круг сарадника који је окупио управник остао је привржен музеју дужи низ година доносећи обавештења са терена од велике важности. Оваквим радом остварени се добри услови за почетак археолошких истраживања. Ископавањима у Добрачи на локалитету Умка 1950. године, значајно је попуњена збирка средњовековног накита. То су прва систематска ископавања обављена на територији коју својом делатношћу покрива музеј. Истраживањима је руководио Милутин Гарашанин,⁵ са циљем да истражи праисторијски тумул у склопу истраживања истих на подручју Србије, али је том приликом поред бронзанодопских гробова и једног халштатског, откривена и средњовековна некропола и истражено 75 гробова. Организатор истраживања је био археолошки институт САНУ, а откривени накит сачињавају наушнице и прстење (кат. 6-10, 18, 24, 23, 15, 27, сл. 2/б, 63, 64, 65, сл. 10, сл. 9, сл. 11, сл. 12).

Како се види из књиге инвентара, накит је рано почео да стиже у музејске збирке као поклон од налазача. Прстен који потиче из Десимировца поклоњен је 1951. године (кат. 74), а припада пуном средњем веку.

Година 1952. била је од великог значаја за развој збирке средњовековног накита - ископавањима античко-средњовековне некрополе на Донићком брду и утврде на Јеринином брду у селу Градац код Баточине, значајно је повећан фонд збирке.⁶ У стеновитом прегибу, који је стајао као нижа рампа између Јерининог и Донићког брда, а на коме се вероватно од давнина и налазио приступ утврђењу, 1942. године пробијен је магистрални пут Крагујевац-Баточина.⁷ Сем тога одвијали су се и динамични радови на

⁵Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, 191-203.

⁶Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 275-290.

⁷Петровић претпоставља да је на истом месту на коме је пробијен магистрални пут, протицала Лепеница, што поткрепљује анализом депонованог материјала на овом терену и правцем старог корита које је заиста делимично ишло овим правцем, и постојало до 90-их година 20.-ог века: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 275-276.

експлоатацији камена на Донићком брду. Терен су обишли Б. Гавела и Д. Петровић. Ситуација је захтевала реакцију која је уродила ископавањима. По налогу Завода за заштиту споменика културе НРС, Музеју је наложено да сам оформи екипу - радови су почели новембра 1951. и настављени априла следеће године. Истражена је некропола на Донићком брду (40 гробова). Сем античког, откривен је и накит средњег века: наушнице, ниске, наруквице, прстење, и др. (кат. 1-4, 5, 16, 20, 21, 24, 28-32, 36, 37, 42-45, 47-53, 56, 57, 59, 60, 61, сл. 2а, сл. 3, сл. 4, сл. 5, сл. 6, сл. 7). Петровић је успео да од радника на мајдану преузме и добар део материјала из уништених гробова, и тако га сачува од губљења. Ово преузимање се наставило и следеће, 1953. године, уз изласке на терен и евидентирање ситуације (кат. 2, 4, 20, 24, 29, 51, 52, сл. 4, сл. 5,), али и касније (13, 37, 42-45, 59-61). Прикупљени предмети чине изузетно важан и богат део збирке, без којих не би могла да се стекне права слика о некрополи. Истраживања на платоу Јерининог брда организовао је музеј у споразуму са Археолошким институтом САН, а ископавањима је руководио управник музеја Д. Петровић. Ископавања су вођена августа 1952. године, паралелно са испитивањем палеолитске пећине под Јерининим брдом, којима је руководио Б. Гавела. Истражени су делови бедема, црква у средишњем делу платоа, и 4 млађа гроба под стећцима над градским платном.

Још једно мање ископавање средњовековне некрополе у Корићанима, које је организовао Музеј обављена су 1952. године, а ископавањима је руководио поново Д. Петровић. Локалитет "Коса" се налази у долини Лепенице. Истражена су 4 средњовековна гроба, а пронађени материјал чине један прстен и бронзана дугмад (кат. 58, 40).⁸

⁸Стари "Археолошки инвентар" НМК. Сем података у књизи инвентара о овим предметима, друга документација о овим ископавањима није нам била доступна - Археолошки дневник ових ископавања не постоји у музеју.

Поклон-збирка Светомира Поповића, вишег саветника банске управе, родом из Гунцата код Кнића, доспела је у музеј 1953. године. Садржи предмете историјског, археолошког и етнолошког значаја, па је подељена по овим одељењима. Од средњовековних предмета присутни су наушнице, привесци, наруквице и прстење (кат. 17, 33, 34, 35, 41, 46, 62). До ближих података о пореклу предмета који чине збирку нисмо дошли, нарочито када је реч о археолошком материјалу - ретко је уписивано место налаза. За поједине комаде средњовековног накита из ове збирке може се претпоставити да потичу из Градца, с обзиром на аналогije, састав збирке, и на чињеницу да је Музеју достављена 1953. године, у време још увек динамичне експлоатације мајдана на Донићком брду (некропола), која је започета претходне 1952.

Врло важан налаз пара наушница са једном биконичном јагодом (из Коњуше, кат. 22), које припадају једном гробу, откупљен је 1954. г. У истој години у Музеј је доспео прстен из Дивостина као поклон (кат. 71).

Прстен из Брестовца код Борча, доспео са њиве зване "Селиште" (кат. 77) откупљен је 1956. Из истог села је и прстен кат. 68, откупљен следеће 1957. - такође доспео са једне сеоске њиве. Оба прстена припадају српском, пуном средњем веку. Из Котраже, са Градине, потиче 1957. године, откупљена наушница кат. 19 - важан средњовековни налаз. Налази скупоценог сребрног прстења, пуног и позног средњег века из Комарица, доспели су као откуп у априлу 1958. (кат. 70), а други у најтеже време по Музеј 1961. г. (кат. 72).⁹

⁹ Наиме, у јуну 1958. наступили су тешки дани по музеј: одлуком СНО-а укинута су радна места, и музеј је конзервиран. Остали су да раде само директор, један кустос и две чистачице. У марту 1961. из музеја издвојен је и основан Музеј радничког покрета и НОБ-а, да би опет били спојени 1963., под руководством Милана Живковића историчара уметности, и музеј кренуо у нову етапу развоја: Арсенијевић Г., Оснивање и првих десет година рада, 198-199. Петровић Д. је 1958. прешао да ради у Вишу педагошку школу као професор географије, али је функцију директора музеја обављао и даље до 1962. године: подаци правне службе НМК. То је обављао у скраћеном радном времену: по казивању госпође Добриле Влајковић, етнолога у пензији (запослена 1960. године).

Иако је тежак период по Музеј отпочео јуна 1958., откуп значајних предмета није стао. Прстен пронађен у Каменици откривен је на сеоској њиви (кат. 73) и откупљен 1959. г. У Поскурицама је 1961. приликом вађења песка уз долину Угљешнице, недалеко од старог "Карађорђевог друма" оштећена средњовековна хумка. У Рогојевцу је 1961. године при ископавању праисторијског тумула истражена и средњовековна некропола.¹⁰ Истраживања је организовао Археолошки институт, а овај материјал није публикован. Једини накит у гробовима су карике од једноставно савијене жице. Како је материјал у великој мери оштећен, обрађујемо само 2 предмета (кат. 11, 12).

Као резултат обиласка терена од стране музејске екипе пронађена је наушница тзв. кијевског типа (кат. 26). Прстен кат. 79, поклоњен је Музеју 1962. године, и то је последњи примерак доспео пре смене управника и његове трансформације.

У наредним годинама након смене управника (1963. г.), ако је судити по документацији, ова врста материјала добавља се у знатно мањем броју. Нових ископавања средњовековних локалитета, од тада па све до 1980. године (Градина у Грбицама), на жалост није било. У том периоду у збирку су доспела два прстена (кат. 81, 82). Међутим, за један број предмета нема података, па се не може рећи са сигурношћу када су доспели у збирку - можда је то било баш у ово време. Углавном је реч о прстењу (кат. 54, 76, 78, 80, сл. 13, сл. 14).

Поклона и откупа накита средњег века било је и даље, али у Етнолошком одељењу. У питању је прстење (кат. 55, 67, 70, 72-75, 79). Треба рећи да је прстење средњег века у ово одељење доспело из два разлога. Први је затицање материјала од стране етнолога на терену или добијање материјала као поклон, а други је тај што је у време стагнације Музеја од 1958. до 1963. био запослен само један кустос и

¹⁰ D. Srejskić, Humke stepskih odlika na teritoriji Srbije, 117-130.

то етнолог (кат. 70, 72, 73, 79). Прстен из Гривца (кат. 67) пронађен је 1982. године. Прстен пуног средњег века, кат. 75, доспео је као поклон 1997. г. Последњи примерак ушао је у ову збирку 2007. године, такође као поклон. У питању је прстен средњег века, из Белошевца (кат. 55).

Данас, у збирци накита средњег века недостаје укупно 15 предмета - 6 наушница (сл. 2а, 2б, 3, 4, 5-пар) и 9 прстенова (сл. 6-14). У питању су прстенови из Градца, Теферича, Опланића, Добраче, те наушнице из Градца и Добраче. Од наведених предмета који досад нису публиковани, једни имају документацију (сл. 3, 5), а иза других је остала само фотографија (сл. 13, 14). Накит недостаје под неразјашњеним околностима. Разлози томе могу се тражити у дугом историјату збирке, која није била посебно издвојена од праисторијског материјала. Збирка антике и средњег века у оквиру Археолошког одељења је издвојена тек 2002. године, када се запослио први археолог антике и средњег века Р. Прокић. Међутим, ово је спроведено без записника о примопредаји, што значи да не постоји списак примљених предмета. Како је колегу смрт затекла изненадно, то ни о каквој информацији о томе не може бити речи. Збирку је 2007. наследила колегиница М. Сарић. Средњовековна збирка је издвојена од античке 2010. године, и том приликом уредно је вођен записник о примопредаји са свим инвентарним бројевима предмета.¹¹ Из записника се може пратити упоређивањем са Књигом инвентара, који предмети недостају. Међутим, требало је времена да се утврди који све предмети још недостају. То је постигнуто прегледом документације, старих фотографија и литературе у којој су предмети објављени, а резултати су доле изнети.

¹¹ *Записник о примопредаји средњовековне збирке*, Народни музеј Крагујевац, број документа 06-98, од 17. 02. 2010.

НАУШНИЦЕ

Као женски накит у средњем веку највише су се цениле наушнице, чији је општи назив био *обоци*. Наушнице су ношене у ушима, а чешће због своје тежине на капи или повезачи, или ушиване на траку. У дубровачким архивима се разликују „српске“ од „влашких“, „бугарских“, „латинских“. Био је то најзаступљенији накит, који се разликује од данашњег по томе што готово никада није ношен самостално. Уз наушнице су ишле скупоцене траке везене златним нитима и украсним камењем (на које су стављане). Наушнице су висиле на различитим ланчићима, верижима (често од бисера), сребрним гајтанима. При склапању женидбених уговора тај накит се помиње као једна целина, дакле уобичајена.¹²

Народни музеј Крагујевац у својој збирци средњовековног накита поседује 34 наушнице, а у овом раду обрађујемо и оне које недостају (види сл. 2-5). Као резултат археолошких истраживања 1950. године у Добрачи, збирка је обogaћена са 14 примерака наушница (6-10, 15-пар, 18, 23, 25-пар, 27-пар, сл. 2-б).¹³ Најбројнија скупина наушница од 19 примерака потиче са некрополе на Доњићком брду у Градцу (кат. 1-5, 13, 14-пар, 16, 20, 21-пар, 24-пар, сл. 2-а, сл. 3, сл. 4, сл. 5-пар). Са ове некрополе у збирку су доспеле ископавањима 1952. године (7 примерака), случајним налазима (3 примерка) и поклонима (9 примерака). Приликом ископавања праисторијског тумула у Рогојевцу 1961. године, пронађена је средњовековна некропола одакле потиче неколико наушница од савијене жице, од којих обрађујемо две, с обзиром на велика оштећења других.

¹²Радојковић Б., *Накит код Срба*, 40-41.

¹³Гаршанин М. и Д., *Средњовековно српско гробље у Добрачи*.

Од 34 наушнице већу скупину чине једноставне карике од кружно савијене жице (кат. 1-14). Овај накит није хронолошки осетљив. Међутим, како већина налаза потиче са средњовековних некропола из Градца и Добраче, то се њихов хронолошки оквир може применити на овај тип налаза, тамо где га аналогијама или неким другим налазом из гробне целине, није било могуће утврдити. Међу карикама се издвајају карика од жице правоугаоног пресека (кат. 13) и карике са задебљањима на крајевима (кат. 14). Наушнице настале додавањем украса на карику су карике са спиралним намотајима жице (кат. 15) и карике са венчићем од гранула (кат. 16-18).

За научно разматрање, значајнија је скупина наушница богатијег украса. Међу њима се издвајају следећи типови: наушнице са вертикалним привеском (кат. 18-21), наушнице са једном јагодом (кат. 22, 23) и наушнице са три јагоде (24, 25, 26, 27).

1. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године. Инв. бр. А-1378. Унутрашњи пречник (у даљем тексту ун. пр.): 1,7 цм; спољни пречник: (у даљем тексту сп. пр.) 2,0 цм.

Непубликовано.

Сребро, ливење.

Обична карика од сребрне жице.

XI-XII век.

2. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1913. Ун. пр. 2,3; сп. пр. 2,8 цм.

Непубликовано.

Бакар, ливење.

Карика размакнутих крајева од дебље бакарне жице, правилног, кружног облика.

XI-XII век.

Аналогије:

Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, 245, кат. 368, сл. 202/11.).

3. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 2. Инв. бр. А-1380.

Сребро, ливење.

Обична карика од сребрне жице. На карници су видни трагови савијања услед употребе.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 285.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, гр. бр. 70, 131, 157, 181, 268.).

Карика кат. 3, има облик који је негде између неправилног круга и четвороугаоника. На жици се запажа чешће савијање, вероватно од обликовања. Истоветни налази откривени су у неколико гробова у Трњану, углавном жена, понекад и деце. Ауторка сматра по месту налаза, да су

служиле за обавијање око плетеница-кика или само прамена косе.¹⁴ Исте особине запајају се на карикама кат. 6, 7, 8, 9. Карика од сребра кат. 3, пронађена је у истом гробу са кариком са венчићем од гранула сл. 3, и прстеном од тордиране сребрне жице, који је хронолошки опредељује у другу половну XI и XII век (види сл. 6).

4. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1912. Ун. пр. 1,7; сп. пр. 2,1 цм.

Сребро, ливење.

Карика од сребрне жице, правилног облика.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 26/4.

5. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године. Инв. бр. А-1379. Ун. пр. 1,8 цм; сп. пр. 2,1 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Обична карика од бронзане жице.

XI-XII век.

6. КАРИКА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 24. Инв. бр. А-бб. Ун. пр. 2,1; сп. пр. 2,4 цм.

Бронза, ливење, намотаји жице, раскуцавање.

Карика од бронзане жице са два нејасна задебљања на карици. Карика има неправилан облик од вишеструког савијања.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 12/б.

Аналогије:

кат. 3, 7, 8, 9; Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. XII/158-1.)

¹⁴ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 79-80.

7. КАРИКА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 42. Инв. бр. А-3796. Димензије (у даљем тексту дим.): 2,1х 2,5 цм.

Бронза, ливење.

Карике од бронзе са крајевима који прелазе један преко другог.

ХII-ХIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 13/а, б.

Аналогије:

кат. 3 и наведене за исти; кат. 8, 9.

Карика кат. 7 потиче из истог гроба у ком је пронађен прстен ХII-ХIII века (види кат. 65), чиме се одређује и њен хронолошки оквир.

8. КАРИКА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 60. Инв. бр. А-1251. Ун. пр. 1,6; сп. пр. 2,0 цм.

Бронза, ливење.

Карика од ромбоидно савијене жице. Облик указује на вишеструко савијање.

ХII-ХIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 12/д.

Аналогије:

Миријево (Бајаловић-Бирташевић М., *Средњевековна некропола у Миријеву*, Т. ХIII/7, 8.), Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, кат. 369, сл. 202/12, стр. 245.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. ХI/131-1.), Гомјеница (Miletić N., *Slovenska nekropola u Gomjenici*, Т. ХV/62.).

9. КАРИКА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 55. Инв. бр. А-1255. Ун. пр. 1,3; сп. пр. 1,7 цм.

Бронза, ливење.

Карика од дебље, ромбоидно савијене жице размакнутих крајева.

ХII-ХIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, сл. 12/ц.

Аналогије:

Кат. 8, и наведене за исти.

10. КАРИКА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 67. Инв. бр. А-1257. Ун. пр. 3,9; сп. пр. 4,3 цм.

Бронза, ливење.

Обична карика од бронзе, кружног облика.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, стр. 200.

Аналогије:

Миријево (М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњовековна некропола у Миријеву*, Т. XIII/6.).

11. КАРИКА

Рогојевац, ископавања 1961. године, гроб бр. 2. Инв. бр. А-4214. Ун. пр. 2,7; сп. пр. 3,1 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Карика кружног облика, састављених крајева.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. XVI/1.).

12. КАРИКА

Рогојевац, ископавања 1961. године. Инв. бр. А-4215. Ун. пр. 2,4; сп. пр. 2,9 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Карика неправилно кружног облика, растављених крајева.

13. КАРИКА

Градац, Донићко Брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године (нашао при вађењу камена у мајдану бр. 2). Недокументован гроб. Инв. бр. А-3796. Сп. пр. 2,5 цм; пресека карике: 1,0x1,5 мм. Сребро, ливење.

Карика од сребра, правоугаоног пресека.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 26/7.

14. КАРИКЕ, пар

Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 23. Инв. бр. А-1909, и 1910. Дим: 2,1 x 2,5 цм.

Бронза, ливење.

Карикие отворених крајева постепено се стањују од средине ка крајевима, да би се завршиле задебљањима.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 30/1. Богдановић М., Старе културе, кат. 116.

Аналогије:

Ниш (Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, Т. VII/30-1 и 2; Т. XI/74-7, 8.), Београд-Горњи град (Бајаловић - Хаџи-Пешић М., Унутрашње утврђење београдског града, 40, сл. 16/4.).

Карикие са крајевима који се завршавају задебљањима (кат. 14), редак су налаз на некрополама у Србији. Примерак из Београдског Града датован је према некрополи у XI век.¹⁵ Наш примерак потиче из истог гроба у ком је пронађена ниска од стаклених перли (кат. 28) и две гривне: једна од гвожђа и друга од стакла (кат. 49),¹⁶ што се све опредељује углавном у XI-XII столеће. Стога и карикие кат. 14 треба одредити у исто време.

¹⁵ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. I/10, кат. 102, 23.

¹⁶ Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 37/1; 286, сл. 33/1.

15. НАУШНИЦЕ, пар

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 21. Инв. бр. А-1241, и инв. бр. А-1245. Дим. 4,9 цм.

Бронза, ливење, лемљење, намотавање жице.

На доњем крају бронзане карике са равно засеченим крајевима, налемљени су густе намотаји спиралне жице у виду осмице.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, сл. 9/а, б.

Аналогије:

Брестовик (Ћоровић-Љубинковић М., *La necropole slave de Brestovik*, fig. 4.), Корбово (Јанковић М., *Две средњовековне некрополе*, Т. XII/3.), Вајуга (Марјановић-Вујовић Г., *Вајуга-Песак*, сл. 26/45, сл. 27/77.), Мачванска Митровица (са новцем, крај XI-XII век: Ђеѓековић-Раћковић С., *Les nécropoles*, Т. XXXIX/5.) Ново Брдо (датоване у другу пол. XIV века: Зечевић Е., *Накит*, кат. 9, 160.), Пиротски град (Пејић П., *Пиротски град кроз векове*, сл. 9.), Хрватска (Петринес М., *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, сл. 125; Т. 149/1.), Македонија (Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 18- 1/2, 59/71, 57/30, 57/31.).

Наушнице са спирално увијеном жицом из Добраче (кат. 15) спадају међу једноставне наушнице, изузетног ареала распрострањености.¹⁷ У Србији је ова врста накита констатована на више средњовековних локалитета, од којих се већина налази око Дунава и опредељује углавном

¹⁷ Минић Д., *Спирално увијена жица*, 73.

у XII и прве деценије XIII века.¹⁸ У употреби су биле и током XIII-XIV столећа и касније, што је потврђено са налазишта из јужне Румуније, северне Бугарске.¹⁹ Примерци из Новог Брда потврђују употребу у Србији и у XIV столећу. Налаз из Војловице са новцем Запоље (1562-1540),²⁰ као и овако дуга традиција указују на примену у народном накиту на великом простору. Пар наушница из Добраче треба одредити у исто време са прстењем пронађеним у истом гробу (кат. 63, сл. 9), а које датујемо у XII-XIII век.

16. НАУШНИЦА

Градац, Донићко Брдо, поклон Ивана Драшкоција из Свилајнца, 1951. године (пронашао за време окупације). Инв. бр. А-503. Ун. пр. 2,0; сп. пр. 2,5 цм; вис. 2,8; пр. венчића 0,9 цм. Сребро, ливење, гранулација.

Сребрна карика са гранулираним венчићем састављеним од шест зрна.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 26/6.

Аналогије:

Ниш Светиња и Кавадар (Крстић С., Средњовековни накит из збирке, 332.), Миријево (Бајаловић-Бирташевић М., *Накит*, Т. VII/3, 4.), Македонија (Манева Е., *Средновековен накит*, Т. XIII/- 67-10, 31-137, 31-11, 89-11, 86-6а, б.).

Наушнице које на карици имају венчић састављен од шест гранулираних зрна, најчешће су израђиване од сребра (кат. 16, 17, сл. 3, из Градца) или бронзе (кат. 18 из Добраче), често и са намотајима филигранске жице око венчића. Јављају се на целом Балканском полуострву и суседним областима, а на простору Србије најбројније су у области Подунавља, док се у другим областима јављају

¹⁸ Исто, 73.

¹⁹ Зечевић Е., *Накит*, 35, нап. 64.

²⁰ Минић Д., *Спирално увијена жица*, 75-76.

знатно ређе.²¹ У старијој литератури хронолошки су опредељиване у X-XII век, али је у каснијим радовима истакнут као карактеристичан облик за XI-XII век, са могућношћу употребе и током XIII века.²² Наушница сл. 3, је пронађена у гробу са сребрном кариком кат. 3, и прстеном сл. 6, који их опредељује у другу половину XI и XII век.

17. НАУШНИЦА

Непознато налазиште из околине Крагујевца - вероватно Градац (?) Поклон збирка Светомира Поповића, 1953. године. Инв. бр. А-1618. Ун. пр. 2,2; сп. пр. 2,5 цм; вис. 2,8; пр. венчића 0,7 цм.

Сребро, ливење, гранулација.

Сребрна карика са гранулираним венчићем састављеним од шест зрна, растављених крајева.

XI-XII век.

Аналогије:

Кат. 16, и наведене за исти.

Као што је већ речено у историјату збирке, може се претпоставити да наушница и још неки комади накита потичу из Градца, с обзиром на аналогије, и чињеницу да је Музеју достављена 1953. године, у време још увек динамичних радова на мајдану на Донићком брду.

18. НАУШНИЦА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 58. Инв. бр. А-1246. Ун. пр. 2,0; сп. пр. 2,35 цм; вис. 2,8; пр. венчића 0,8 цм.

Бронза, ливење, гранулација, филигран.

Карика од бронзане жице са гранулираним венчићем и намотајима жице уз њега.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, сл. 11/а.

²¹ Vikić V., *Vizantijski nakit*, 58.

²² Радичевић Д., Средњовековно српско гробље, 96.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. VIII/103-2; Т. XXIV/319-1, Т. XXVIII /355-1.).

Наушница из Добраче кат. 18, начињена је од лоше бронзе. С обзиром на датовање некрополе у XII-XIII век, а да је горња граница за датовање ових наушница XIII век,²³ то је следствено, и горња граница за датовање ове наушнице.

19. НАУШНИЦА

Котража, локалитет Градина. Откуп од Мирослава Јовановића, 1957. године. Инв. бр. А-3825. Ун. пр. 3,4; сп. пр. 6,6 цм; вис. прив. 3,0 цм.

Бронза, ливење у дводелном калупу.

Карика од тање жице утопљена је у привесак са четири ливене јагоде. Средњи део привеска је подељен дворедим украсом који копира гранулацију, а на крајевима се завршава јагодама од којих је доња крупнија. Крајеви ромбично профилисаног лука завршени су, такође, ливеним јагодама (имитација).

XI век.

Литература: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 112.

Аналогије:

Ритопек, Колари (датоване у XI век, и X-XII век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. XIX/2, Т. XVIII/2,, кат. 130, 132.), Корбово (Радичевић Д., *Периодизација некропола IX-XI века*, 354, сл. 4/1-2.), Македонија (крај X-XI век: Манева Е., *Средновековен накит*, Т.16: 86/10.).

Наушница из Котраже (кат. 19) има завршетке који имитирају јагоде и привесак са дворедом псеудогранулацијом. Ове карактеристике блиско је везују за примерке из Ритопека и Колара (датоване у XI, и X-XII век), које имају префињенији украс: ребрасту профилацију на луку, низове ситних гранула, правилније издвајање задебљања на

²³ Исто, 96.

крајевима. Наушнице са привеском који је формиран гранулама налемљеним у два реда на комад жице, као и наушнице са четири јагоде и гранулацијом на средњој позицији, могле би бити узор овом типу.²⁴ Наведени разлози наводе на закључак да израда наушнице из Котраже, спада најпре у XI век, мада се израда крајем X века не може потпуно одбацити, а треба указати и на највероватније везе са Подунављем, те појачаним присуством Византије.

20. НАУШНИЦА

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1904. Вис. прив. 2,5 цм.

Сребро, ливење, филигран, гранулација.

На карику са закопчавањем, окачен је привесак купастог облика који се шири на доле. По једна куглица налази се на врху и на дну привеска, и по једна овална јагода налазила се са стране. Привесак је у доњем делу врло лепо украшен. Филигранска жица која тече у виду таласа обликује поља налик латицама, у којима су по три грануле на врху и дну.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 28/4.

За наушницу са вертикалним привеском из Градца (кат. 20) нисмо пронашли одговарајуће аналогије, које вероватно треба тражити међу византијским материјалом X-XI века. Веће сличности видимо у наушницама из Бољетина,²⁵ Чезаве,²⁶ и Бугарске (Абланица)²⁷, са истоветно обликованим вертикалним купастим привесцима

²⁴ Bikić V., *Vizntijski*, sl. 14 / 1, 2, и sl. 18/1, 2, 4-7; Манева Е., *Средновековен накит*, Т.16: 80/1; 16/1а, б; 77/2а, б; Григоров В., *Метални накити*, обр. 5/9, и обр. 10 / 9-12; Petrinc M., *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, sl. 45/gore 1 i 3.

²⁵ Ерцеговић-Павловић С., Остава римско-византијског кастела из Бољетина, сл. 2-4, 11; и аналогије сл. 12, 13.

²⁶ Минић Д., Осврт на средњовековну некрополу у Чезави, 341-348.

²⁷ Привесак састављен од елипсоидних половина: Григоров В., *Метални накити*, обр. 11/11, 12; купаст привесак на лунуластој наушници: обр. 16/10.

на лунастим наушницама. Они су као и наш примерак украшени листоликим пољима обликованим филигранском жицом. Међутим, ни за овај тип наушнице, није познат узор привеска, а сличност је запажена и код наушница са четири јагоде (X-XI столеће), код којих је јагода испод привеска купасто продужена.²⁸ Врло слични у делу испод карике су купасте привесци који висе на карици, као и они са делом изнад карике и јагодама на њој, познати у Хрватској.²⁹ Доњу границу датовања примерка из Градца треба ограничити осталим налазима са некрополе на прве деценије XI века, након византијске реокупације ових области под Василијем I.

21. НАУШНИЦЕ, пар

Градац, Донићко Брдо, ископавање 1952. године, гроб бр. 37. Инв. бр. А-1903, и инв. бр. А-1916/а (непубликована).

Ун. пр. 2,0; сп. пр. 2,3 цм; вис. 4,1; вис. прив. 2,1 цм.

Сребро, ливење, филигран, гранулација.

Наушнице волинског типа. На средини доњег дела карике налази се привесак од увијене жице и гранула. По два или три венчића од гранула, налазе се са обе стране привеска. Код наушнице инв. бр. А-1916/а, доњи део привеска недостаје - преломљен.

XI век.

²⁸ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 149, 47, sl.19/2-5.

²⁹ Petrinc M., *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, T. 28/1; sl. 43 dole, sl. 109.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 28/3.; Богдановић М., *Старе културе*, кат. 118.

Аналогије:

Ниш (Ерцеговић-Павловић С., Гроздолике византијске наушнице, 83-89, Т. I/2.), Браничево (Миловић О., Средњевековни накит, сл. 1.), Лешје (Милошевић Д., Средњевековна некропола, 143, Т. II.), Брза Паланка (Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању средњовековних некропола, Т. IV/I.), Батајница (Ковачевић Ј., Средњевековна некропола, 282-283.), Велики Градац (Минић Д., Средњевековна некропола, 242, сл. 8.).

Из Градца (кат. 21) потиче пар луксузних наушница познатих као „волинске“. Ове наушнице израђиване су од сребра у техници филиграна и гранулације и представљају посебан тип гроздоликих наушница. Одликује их привесак који се над кариком завршава купцом гранула, а испод се купасто шири налик шишарки. Привесак је од фино увијене филигранске жице, са два реда гранула при дну. Особене су за простор Источних, Западних и Јужних Словена у раздобљу од X до XII века – у Русији, Пољској, Чешкој, Словачкој, Мађарској, Бугарској, Србији, Македонији. Наушнице са простора Србије приписиване су радионицама из Византије, Кијевске Русије, Велике Моравске.³⁰ Назив су добиле по месту налаза у области Волиније (западна Украјина). Јављају се још и у Мађарској, Пољској, Бугарској.³¹ Примерци из Србије разликују се од поменутих. Налаз из Браничева датован је некрополом у XI-XII век.³² Све остале су датоване у XI век, сем наушнице из Лешја која је датована новцем Беле II (1131-1141) у XII век, што потврђује употребу ових наушница и у XII веку.³³

Мада налаз из Градца потиче из истог гроба у ком је пронађена и ниска која је садржавала загуљени спорни мађарски новац (из XIII (?) века, види кат. 32), другачије

³⁰ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, 28.

³¹ Минић Д., Средњевековна некропола у Великом Градцу, 242; Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању наушница, 45.

³² Марјановић-Вујовић Г., *Врсте и типови накита*, 10.

³³ Марјановић-Вујовић Г., Археолошки налази, 67.

датовање је оправдано, с обзиром на остали материјал из те целине. Судећи према чињеници да је из истог гроба и наушница са вертикалним привеском (закачена на ниску) која спада у XI век (види кат. 32), и прстен који према особеностима спада у XI век (види сл. 7), као и према већини аналогија - сматрамо да време настанка овог пара наушница треба сместити у XI век. Могућност употребе у XII веку, чини се оправдана с обзиром на поменути спорни новац, популарност ових наушница, као и поменутог прстена.

22. НАУШНИЦЕ, пар

Коњуша, локалитет Рупљево, откуп 1954. године. Инв. бр. А-2095.

Ун. пр. 3,3; сп. пр. 3,5 цм; вис 4,0 цм; пречник јагоде (у даљем тексту: пр. јаг.) 2,5 цм.

Бронза, ливење, филигран, гранулација.

На карици се налази биконична шупља јагода украшена мотивом пера у филиграну. На средини јагоде по споју конуса налази се низ гранула. Са обе стране јагоде је краћи намотај филигранске жице.

XII - почетак XIII века.

Литература: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 117.

Аналогије:

Петровчић (Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 165 и кат. 166, Т25/1.), Миријево (Исто, кат. 167.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. I; Т. VI/79; Т. XII/158-2; Т. XIX/274-1, 2; са новцем Алексија

III Анђела 1195-1203: Т. XX/276-2; Т. XXVII/349-2.), Корбово (Јанковић М., Две средњовековне некрополе, Т. XI/5.), Вајуга-Песак (са филигранском жицом у виду латице цвета на биконичној јагоди: Марјановић-Вујовић Г., Вајуга-Песак, сл. 26/74.), Брестовик (Ћоровић-Љубинковић М., La necropole slave de Brestovik, fig. 5.).

Пар наушница из Коњуше (кат. 22) припадају типу луксузнијих наушница са једном биконичном јагодом, какве су познате углавном са некропола из Подунавља. Рађене су у сребру или бронзи, са орнаментом на јагоди изведеним филигранском жицом у виду пера, латице, кружића или у виду троуглова. Истог украса су и наушнице из Вајуге-Песка. Већи број налаза у околини Дунава указује на могуће постојање уметничке радионице у тој области: Петровчић, Миријево, Корбово, Брестовик. Ово је био специфичан накит на подручју Србије и западне Бугарске у релативно кратком времену, од краја XII до друге половине XIII века. Истанчано уметничко обликовање постигнуто у техници филиграна и гранулације, приметно је као појава нарочито на неким наушницама овог типа од краја XII века, што најављује будући успон златарства у Србији.³⁴

Седам примерака из Трњана представљају све варијанте украшавања на биконичној јагоди. Један примерак датован је новцем Алексија III (1195-1203) док је друга, готово истоветна нашем примерку, случајан налаз.³⁵ Налаз из Вајуге датује се у XII век, а наушница из Брестовика, пронађена је у гробу заједно са новцем Манојла Комнена (1143-1180).³⁶ Ово говори да су различити типови украшавања на биконичној јагоди примењивани у истом пе-

³⁴ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, 33.

³⁵ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. I (случајан налаз, готово истоветна нашој); Т. VI/79 (са кружићима на биконичној јагоди); Т. XII/158-2 (са латицама на биконичној јагоди, и венчићима на карици); Т. XIX/274-1, 2 (прва са филигранском жицом која спаја грануле од средине ка крајевима, а друга са кружићима); Т. XX/276-2 (са филигранском жицом која спаја грануле од средине); Т. XXVII/349-2 (са кружићима на биконичној јагоди у гробу са новцем Алексија III Анђела 1195-1203).

³⁶ Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању наушница, 44-45, сл. 9.

риоду, у XII и на почетку XIII века, у које време треба сместити и налаз из Коњуше.

23. НАУШНИЦА

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 24. Инв. бр. А-1244. Ун. пр. 2,6; сп. пр. 3,0; вис. 3,9; пр. јаг. 1,3 цм. Бронза, отискивање матрицом.

На карици од бакарне жице са петљом на закопчавање, налази се шупља округла јагода, украшена псеудогранулацијом. Јагода је састављена из две калоте, украшене са по два низа псеудогранула.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, сл. 11/б.

Аналогије:

Носа (Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 379, 380.), Винча (Марјановић-Вујовић Г., *Врсте и типови накита*, сл. 8.), Прахово (Јанковић М., *Две средњовековне некрополе*, Т. IV/12.), Курјаче (Марјановић-Вујовић Г., *Археолошки налази*, сл. 30.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. VII/83-2.), Клинци (Јанковић Ђ., *Ваљево и његова област*, сл. 2/а.), Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, 244, сл. 202/1, кат. 358.), Врбница (*Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. 385.).

Наушнице са шупљом и округлом јагодом, која је украшена псеудогранулацијом, јављају се у Србији, а аналогија има и у Бугарској.³⁷ Узорци оваквих наушница су примерци ливени у сребру и украшени гранулацијом, какве познајемо са некрополе из Винче. С обзиром да се није водило рачуна о понављању начина обликовања и да су рађене у техници отискивања имитирајући луксузне примерке, сматра се могућим да су настајале у домаћим радионицама. Сем тога, овакве наушнице у већем броју појављују се на некрополама XII-XIII века.³⁸

³⁷ Георгиева С., Пешева Р., *Средновековен български некропол краи гр. Ловеч*, 542, сл. 39/3, 6, 7; Георгиева С., *Българските средновековни накит*, 6-7, сл. 4/3-5.

³⁸ Марјановић-Вујовић Г., *Врсте и типови накита*, 9.

24. НАУШНИЦЕ, пар

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану 2). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1803, 1804. Сп. пр. 4,7 цм; дим. јаг. 0,9x0,8 цм.

Сребро, ливење, филигран, псеудо-гранулација.

Три овалне јагоде су укљештене венчићима од ситне гранулације. Између јагода намотана је једнострука жица. Јагоде су састављене од половина уздужног пресека. Наушница инв. бр. А-1804 је истоветна али нешто већа од предходне и, за разлику од ње, имала је две јагоде које су биле оштећене и сада отпале.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 29/1-2.

Аналогије:

Околина Скопља (Бабић Б, *Средновековно културно богатство*, кат. 21.), Алишићи - Сански Мост (Ћермошник I, *Nalazi nakita u srednjevjeckovnoj zbirci*, Т. IV/1).

Пар наушница са три овалне јагоде (кат. 24), пронађен је на простору средњовековне некрополе, али је налаз без података. Обе су начињене од сребра, али са овалним јагодама и венчићима уз њих, који имитирају гранулацију. Једнострука жица, која омотава карикку између јагода, подсећа на жицу са наушнице са привеском од намотане жице (сл. 5). Могуће је да се ради о истом времену, па чак и истом мајстору. Слична, из околине Скопља, начињена је такође од сребра, нешто је већа и за разлику од наше, између три веће овалне јагоде налазе се две мање (примерак је

датован у X-XII век). Из наведених разлога сматрам да овај пар наушница треба датовати у почетак XI века или нешто касније (јер на некрополи нема материјала типичног за X век), а за порекло указати на Византију.

25. НАУШНИЦЕ, пар

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 67. Инв. бр. А-1265, и инв. бр. А-1266.

Ун. пр. 4,8; сп. пр. 5,1 цм; вис 5,9 цм; пр.јаг. 1,0-1,3 цм.

Бронза, ливење, намотаји жице.

Бронзане наушнице са три шупље јагоде (од којих сада једна јагода недостаје - инв. бр. А-1265, односно две јагоде - инв. бр. А-1266). Јагоде су састављене од две полулопте и намотаја танке жице око јагода. Један крај завршава се петљом.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 10/б, ц.

Аналогије:

Радоиња (Ђурић Ј., Накит из средњовековне збирке, Т. I/3.), Мрчајевци (Радичевић Д., Средњовековно српско гробље, Т. I/3, 4.), Добој (Ћермошник I., *Nalazi nakita u srednjevjekovnoj zbirci*, Т. II/16.), Хрватска (М. Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, Т. 152/1.).

Бронзана наушница из Добраче (кат. 25) са три шупље и округле јагоде једнаке величине, представља један од ретких примерака на тлу Србије. Налази тројагодних наушница чешћи су у Босни и Далмацији. Блиске аналогије имамо у налазима из Радоиње (код Кокиног Брода) и Мрчајеваца. Наушнице су јако сличне, па Д. Радичевић

претпоставља да су рад истог мајстора. Наушница из Радоиње датована је у XII век. Како се према материјалу са некрополе уочава да је сахрањивање у Добрачи почело касније, наушницу датујемо у XII-XIII век.

26. НАУШНИЦА

Поскурице,³⁹ случајан налаз, 1961. године (Средњовековно гробље поремећено приликом вађења песка. Наушница је нађена у пределу главе). Инв. бр. А-4149. Сп. пр. 5,6 цм; дим. јаг. 1,3.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Наушница са три јагоде и два венчића у доњем делу, тзв. кијевски тип. Полулопте шупљих јагода обликоване су од лучно савијене жице са гранулама уметнутим у луковима плетенице. Између јагода и венчића иду намотаји филигранске жице. Карика са петљом величине 6 цм је прелоњена.

XII-XIII век.

Аналогије:

кат. 27, и наведене за исти.

³⁹ Наушница је у збирци била смештена са готово истоветним паром наушница из Добраче (кат. 27). Како је наушница из Поскурица заведена у Књизи инвентара (има свој инв. број и одговарајући опис), а има и картон са одговарајућим описом, то није имало сумње да је ова трећа наушница управо из Поскурица. Детаљнијим прегледом установљено је да су јој јагоде нешто крупније и округластије од наведених из Добраче. Поменута је и овде: Ерцеговић-Павловић С., *Прилог проучавању наушница*, 45.

27. НАУШНИЦЕ, пар

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 47. Инв. бр. А-1242, и инв. бр. А-1243.

Сп. пр. 5,3 цм; дим. јаг. 1,1-1,3.

Бронза, ливење.

Наушнице са три јагоде и два венчића у доњем делу, тзв. кијевски тип. Полулопте шупљих јагода обликоване су од лучно савијене жице са гранулама уметнутим у луковима плетенице. Између јагода и венчића карика је обмотана ушплетеном жицом.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 9/а, б.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. XI/149.), Ратина (датована у XI-XIV век: Љамић-Валовић Н., *Средњевековне наушнице*, Т. I.), Горњи Ласац (датоване у XI-XIII век: Љамић-Валовић Н., *Нови налаз наушница кијевског типа*, 165.), Мрчајевци (Радичевић, Д., *Средњевековно српско гробље*, Т. I/6.), Миријево (Бајаловић-Бирташевић М., *Средњевековна некропола*, Т. XIV/1.), Ниш (Кораћ В., *Истраживање остатака храма*, Т. I/197.), Непознато налазиште у Србији (каснији тип - без гранулације и коленаца, датована у XIV век: Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. XXVI/2а и 2б, кат. 503.).

Наушнице са три јагоде из Добраче и Поскурица (кат. 26, 27) се могу сместити у тзв. кијевски тип, иако се у појединим детаљима разликују од осталих откривених на

широком простору словенског живља и опредељених од X до XIII века: од Кијевске Русије, Чешке и Пољске, до западног Балкана у Далмацији, Хрватској, Босни.⁴⁰

Код овог типа све три јагоде су исте величине. Наушница из Поскурица је нешто већа од пара из Добраче, са нешто крупнијим и округластијим јагодама, али по начину израде је истоветна. У питању је налаз са средњовековног гробља оштећеног приликом вађења песка. Правих аналогија за ове примерке на територији Србије немамо, већ су то примерци без гранулације и коленаца. Најближа аналогија која се не може превидети, а која има гранулацију је из Трњана, али само са једном јагодом и дворедим коленцима уместо друге две - пронађена је са материјалом XII века (наруквица од плетене жице и тракаста наруквица). Сем тога, и сам тип наушница са три јагоде на простору Србије опредељује се у време XII-XIII века, па и наушнице са венчићима опредељују се у време XI-XIII века,⁴¹ а тиме и појава коленаца на овим наушницама има XIII век за своју горњу границу појављивања.

Ради исправнијег датовања ових наушница са филиграном, гранулацијом и венчићима (коленцима) треба навести да је пар наушница из Добраче пронађен у истом гробу са прстеном (сл. 10), коме слично се на тлу Србије датује у XII-XIII век (види кат. 63). Време употребе у XIV веку, ипак се не може сасвим искључити с обзиром на иконографске приказе наушница са три јагоде.⁴²

⁴⁰ Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању наушница, 45.

⁴¹ Vikić V., *Vizantijski nakit*, 71, 61.

⁴² Биле су омиљене и у доба пуног средњег века, а о томе сведоче и портрети, као на пример портрет жене краља Радослава у манастиру Студеница, или портрет Вукосаве у Руденици и Зоре у Крепичевцу, уп: Ковачевић Ј., *Средњовековна ношња*, сл. 87.

НИСКЕ

Средњи век је донео промене у одевању, које се огледају и у појави оковратника на хаљини, који је богато украшен, а називан је манијак или котомадон.⁴³ Поред њега постојале су и огрлице у виду ланаца, или ниски од перли различитог материјала. Огрлице су у средњем веку биле врло богат и скуп накит и зато су сачуване у врло малом броју. Најређе су рађене од драгог камена, чешће бисера, сребра или злата. Огрлицу је могла да замени бисерна парта причвршћена за хаљину. На сребрним и златним ланцима најчешће је висио крст, или скупочен драги камен. Крст је био од злата или сребра, или обичан. А висице су и разне кутијице са моштима свеца, или друге неке реликвије и ознаке (нпр. змај као симбол витешког реда, зуб дивљег вепра, итд.).⁴⁴ За разлику од овог, властеоског накита, огрлице сеоског становништва биле су ниске од разнобојних перли, које су биле дуго у употреби међу словенским живљем.⁴⁵

У Збирци Народног Музеја у Крагујевцу налази се 5 средњовековних огрлица. Све потичу из Градца, и све су од перли које су међусобно сличне израде, неуједначеног облика, претежно беле и зелене боје. У Музеј су доспеле ископавањима (3 примерка), као случајни налаз (1 примерак) и као поклон (1 примерак). Сличне су познате са већег броја некропола у Србији.

Свака од ниски различитог је састава перли, које смо класификовали по облику и приказали цртежима на Табли I. Најбројнију скупину чине ваљкасте перле од бацвастог (Табла I: кат. 28/4, кат. 29/1, 4, 5, Табла II: кат. 31/3, кат. 32/7, 8) до дугуљастог облика (Т. II: кат. 31/2, кат.

⁴³ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 29.

⁴⁴ Исто, 41, 42.

⁴⁵ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 78.

32/6), најчешће зелене или жуте боје, висине од 3 до 6 мм и ширине од 3 до 5 мм. По бројности следе перле спљоштено-лоптастог и купастог облика (Т. I: кат. 29/3, кат. 28/2, Т. II: кат. 31/1,9, кат. 31/1, кат. 32/14). Ту су још и перле спљоштено-лоптастог облика са 4 окца, најчешће тамно црвене или браон боје са налепцима у комбинацији жуте и зелене боје, или једнобојним окцем жуте боје (Т. I: кат. 28/5, кат. 30/2, Т. II: кат. 31/5-6, кат. 32/11, мада има неколико перли црне боје, као и перли зелене боје у нисци кат. 32). Другу бројнију скупину чине перле са сребрнастом глазуром у облику чауре мака (Т. I: кат. 29/8-9, Т. II: кат. 32/17), или бачвасте (Т. I: кат. 29/7, Т. II: кат. 32/15), двочлане састављене од две бачвасте (Т. II: кат. 32/16), или од две перле у облику чауре мака (Т. II: кат. 32/18). Већи број перли у нисци кат. 28 је облика између ваљкастог и конусног облика (Т. I: кат. 28/1). Ретке су перле цевасте (Т. II: кат. 32/2, 3), веће купасте (Т. II: кат. 32/5), лоптасте (Т. I: кат. 29/6), полигоналне (Т. I: кат. 30/4), бачвасте са инкрустрираном бојеном траком (Т. I: кат. 30/1), смоквасте од тордираног стакла, смоквасто-кришкасте (Т. II: кат. 32/28, Т. I: 30/7), спљоштено-биконичне (Т. II: кат. 32/13), прстенасте (Т. II: кат. 32/20), двочлане и трочлане (Т. I: кат. 29/10, Т. II: кат. 32/27,24), цевасте квадратног пресека (Т. II: кат. 32/19), чланковите у 2-4 реда (Т. II: кат. 32/21-23), перле од брушеног пужића (Т. II: кат. 32/29), полудрагог камена (Т. II: кат. 30/3), или ћилибара (Т. II: кат. 32/30).

кат. 28

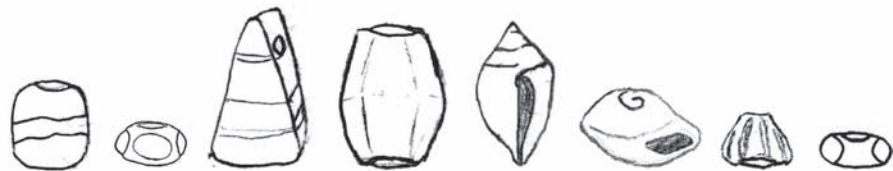
1 2 3 4 5

кат. 29

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

кат. 30

1 2 3 4 5 6 7 8

Табла I – перле у нискама кат. 28-30

кат. 31

кат. 32

Табла II – перле у нискама кат. 31-32

28. НИСКА

Градац, Донићко брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 23. Инв. бр. А-1654.

Стакло.

Ниска дуга 1,30 м, састављена је од већег броја купастих перли неправилно засеченог дна 3x6 мм (Т. I: кат. 28/2), затим перли ваљкастих 4-6 мм дужине и 3-4,5 мм ширине (Т. I: кат. 28/3, 4), перли између ваљкастог и конусног облика 3x5 мм (Т. I: кат. 28/1). Само једна перла је облика спљоштене лопте 6x7 мм, црне боје са белим налепцима у виду окаца (Т. I: кат. 28/5). Све остале перле су од жутог стакла. На већем броју перли има каменца па су боје бледо жуте или беле.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 37/1.

Аналогије:

Ниш (XI-XII век: Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, 96, Т. VIII/1).

Ниска је пронађена са материјалом који се углавном одређује у XI-XII век, и тиме одређује њен хронолошки оквир (види кат. 14).

29. НИСКА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1800.

Стакло, сребрнаста глазура.

Ниска састављена од мањих ваљкастих (Т. II: кат. 29/1; 5 комада, бојених зелено-жуто или сребрнасто-плаво), бачвастих (2 плаво бојене), спљоштено-лоптастих перли (Т. II: кат. 29/3; 1 браон бојена). Другу групу чине веће перле златасте или сребрнасте глазури, а има бачвастих (Т. II: кат. 29/4, 5, 6, 7; 11 перли), облика чауре мака (Т. II: кат. 29/8; 3 перле), и једна конусна перла (Т. II: кат. 29/9). У средњем делу ниске је једна двочлана перла светлозелене боје (Т. II: кат. 29/10).

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 288, сл. 36/1.

30. НИСКА

Градац, Донићко брдо, поклон Ивана Драшкоција из Свилајнца, 1951. године (пронашао за време окупације). Инв. бр. А-502.

Стаклене перле, каури пужићи, каменчић.

Ниска садржи жуте бачвасте перле са белом инкрустацијом (Т. II: кат. 30/1; једна је црна) 10x8 мм, између њих су пет пужића (Т. II: кат. 30/5,6), и мање перлице: једна смоквасто-кришката перла зелене боје 6x6 мм (Т. II: кат. 30/7), три облика спљоштене лопте браон боје 5x3,5 мм, са налепцима жуте боје у виду окаца (Т. II: кат. 30/2). У нисци се налази и један већи у облику полиедра, брушен полупровидни камен љубичасте боје 10x13,5 мм (Т. II: кат. 30/4). Окачен као привесак виси углачан полудраги троугласти камен црне боје са белим пругама, у горњем и доњем делу полупровидан, браон боје, висок 15 мм (Т. II: кат. 30/3). Огрлици засигурно недостаје већи број перли.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 36/2.

Аналогије:

Македонија (Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 35: 31/145.).

31. НИСКА

Градац, Донићко брдо, ископавања 1952. године. Недокументован гроб. Инв. бр. А-1651.

Стакло.

Ниска од 62 стаклене перле. Већи број чине мање купасте (Т. II: кат. 31/1; 21 перла, зелене боје 6x4 мм) и бачвасте перле (Т. II: кат. 31/3; 21 перла, 3x4,5 мм: 10 зелених, 10 жутих, 1 бела). Између њих су веће перле облика спљоштене лопте браон боје са налепцима у виду четири „окца“ (Т. II: кат. 31/5, 6; 13 перли 7x4,5 мм: 9 са налепцима жуте и зелене боје, 4 са налепцима жуте боје). У нисци се налазе још две бобичасте перле провидно-зелене боје 3x2 мм (Т. II: кат. 31/4), једна ваљкаста перла зелене боје 6x4 мм (Т. II: кат. 31/2), једна у облику спљоштене лопте зелене боје 4x3 мм (Т. II: кат. 31/9), и једна бачваста бела перла од камена 5,5x5 мм (Т. II: кат. 31/8).

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 36/3.

Аналогије:

Ниш (XI-XII век: Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, 96, Т. IX/1.),

32. НИСКА

Градац, Донићко брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 37. Инв. бр. А-1901. Дужина 78 цм.

Стакло, бронзани привесци.

Ниску чине 274 перле од стакла. Највећи број су ситне бачвасте перле величине од 2x2 мм до 4x4 мм (Т. II: кат. 32/7, 8; 27 зелених, 7 жутих, 5 плавих, 2 црвене), затим перле са сребрнасто-белом глазуrom у облику чауре мака или бачвасте (Т. II: кат. 32/15, 17; од 3 до 7 мм висине, и 4 до 6 мм ширине), као и 18 двочланих перли, састављених од две перле облика чауре мака или две бачвасте (Т. II: кат. 32/16, 18). Следи 37 већих перли облика спљоштене лопте брон,

црне, тамноцрвене или зелене боје, са налепцима у виду четири „окца“ од жуте и зелене боје (Т. II: кат. 32/ 11; 3-6 мм висине и 6-10 мм ширине - 23 перле браон боје, 6 црних, 4 тамноцрвене, 4 зелене). Облика спљоштене лопте су 8 мањих перли око 4 мм ширине (Т. II: кат. 32/14; 2 црне, 4 зелене, 1 плава, 1 тамноплава). 8 цилиндричних перли приближно исте висине и ширине, 3-8 мм (Т. II: кат. 32/4, 1; 3 беж, 2 црвене, по једна црна, жута и жута са златастом глазуром), сличне су израде са 2 купасте црвене перле (Т. II: кат. 32/5). Ваљкасте су 3 перле зелене боје 3,5x5 мм, као и веће тамноплаве перле од тордираног стакла 4-5 мм ширине и 10-16 мм висине (Т. II: кат. 32/7). У виду танке цевчице су 3 перле сребрнасте глазури (Т. II: кат. 32/2; 3x5 до 3x9 мм). Чланковите у један-два реда су 3 перле (Т. II: кат. 32/21; 1 браон и 2 зелене), у три реда 1 браон боје, и у четири реда 1 жута (Т. II: кат. 32/22, 23). У нисци има 3 мале бобичасте перле (3x4 мм, жута, зелена и плава), 3 бачвасте (4x5 мм, плава, зелена, беж), 1 лоптаста плаве боје 4x4 мм, и једна конусна спљоштена перла браон боје 3x7 мм (Т. II: кат. 32/ 13). Необичне су 3 плаве перле у виду цевчице квадратног пресека (Т. II: кат. 32/19; 4x10 до 4x14 мм), затим 1 перла у облику точка жуте боје (Т. II: кат. 32/20; 13x3 мм), 1 бачваста са сребрнастоплавом глазуром 5x11 мм, 1 лоптаста провидно беж-беле боје 6x7,5мм, и једна трочлана перла (Т. II: кат. 32/26, 25, 27). Од лепших перли издвајају се перла облика спљоштене лопте у нијансама плаве боје са „окцима“ која нису изведена налепљивањем (Т. II: кат. 32/12), затим смокваста перла од тордираног стакла са спиралним линијама тамноплаве боје (Т. II: кат. 32/28), перла од брушеног пужића (Т. II: кат. 32/29), и лоптаста перла од ћилибара (Т. II: кат. 32/30).

Од прилога ниска носи два прапорца, један бронзани крстић, и један вретенасти привесак. Некада су се на њој налазиле и два пробушена новчића.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 37/2. Богдановић М., Старе културе, кат. 120.

Аналогије:

Ниш (XI-XII век: Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, 95, Т. VI/1.), Батајница (XI век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. XXXII/1, кат. 189.), Миријево (XII век: Исто, Т. XXXII/2, кат. 201.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, ТХVIII.), Матичане (X-XI век: *Археолошко благо Косова и Мтохије*, кат. 369.).

Ако је веровати податку, ниска је садржавала мађарски новчић из XIII века.⁴⁶ Овај податак је до сада тумачен као да је реч о новчићу XII века. На жалост новчићи су изгубљени при слању на конзервацију,⁴⁷ а сачуване фотографије ниске на којој се виде новчићи не омогућавају да се прочитају (сл. 1). Овај податак наводи на закључак да је ниска дуже била у употреби и да су новчићи њен последњи прилог.⁴⁸ Ниска кат. 32 има различитих типова перли и привесака. Крст-привесак из ниске има сличности са крстом-привеском кат. 34, али му је ближа аналогија из Ниша.⁴⁹ За овакве привеске примећена је висока техника ливења у калупу, и претпоставља се да је произвођен још од VI века у источном Медитерану (Сирија).⁵⁰ Сличних перли имају ниске из Крстева (облика чауре мака, као и двочлане од перли облика чауре мака, цевасте квадратног пресека, перле са „окцима“ и још неке).⁵¹

Вретенести привесак је део секундарно употребљене фрагментоване наушнице. Две наушнице истоветног привеска са некрополе Гласија у Нишу су датоване у XI-XII век. Њихова горња граница вероватно ипак не прелази XI

⁴⁶ Петровић овде наводи мишљење Растислава Марића: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 288, нап. 14.

⁴⁷ На основу усмених података: Минић Д., Средњевековна некропола у Великом Градцу, 242.

⁴⁸ Исто је претпостављено за ниску из Трњана, уп: Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 75, Т. XVIII/273.

⁴⁹ Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, 95, Т. III/1.

⁵⁰ Vikić V., *Vizantijski nakit*, 128.

⁵¹ Манева Е., *Крстеви*, Т. 7-9.

век, као ни за две истоветне наушнице из Оризарија (Македонија).⁵² На основу овог привеска и поређењем са другим материјалом из гроба (кат. 21, сл. 7) ниску опредељујемо у XI век.

сл. 1. Новчићи из ниске кат. 32

⁵² Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 16: 24/8.

ПРИВЕСЦИ

Као део огрлица, али и као самосталан средњовековни украс коришћени су привесци. На простору Србије овај накит наћен је у малом броју. Најчешћи привесак је био крст или драги камен.⁵³ Привесци су израћивани од различитих материјала: драгог и обичног камења, злата, сребра, бронзе, бисера, и др. Археолошки налази у Србији указују да су најчешће употребљавани привесци од метала (као украс), и од обичног камена (печати).⁵⁴ Врло чест привесак био је крст, а носили су га и владаоци и кнежеви у пуној ратној спреми. Тако је Немања носио крст са делићем крста Господњег, чијој је заштити приписивао своје успехе. Такође је златни крст спасио кнеза Лазара, а бугарски цар Михаило послао је на дар Андронику III челични крст који су носили његов отац и деда.⁵⁵

У Збирци Народног Музеја у Крагујевцу налази се шест привесака: један лунуласти привесак и један крст-привесак из околине Кнића. Један крст-привесак је са непознатог налазишта из околине Крагујевца (вероватно из Градца), и три прапорца из Градца.

⁵³ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 42.

⁵⁴ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 80.

⁵⁵ Јиречек К., *Историја Срба*, II, 248 (нап. 145), 249.

33. ПРИВЕСАК

Непознато налазиште из околине Кнића. Из поклон-збирке Светомира Поповића. Инв. бр. А-1597. Димензије: 3,6x3,2 цм.

Бронза, ливење.

Лунуласти привесак, са ушицом за вешање. Доњи део је обликован у виду два лука са извученим крајевима, који се завршавају тролисним мотивом. Средишњи завршетак је преломљен.

X-XI век.

Аналогије:

Ритопек (датован у X-XI век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, стр. 27 и 38, кат. 472, ТХХ/6.), Моравска (Dostál B., *Slovanská pohrebište*, obr. 11/5.), Бугарска (Григоров В., *Метални накити*, обр. 131/2.).

Лунуласти привесак (кат. 33) са крајевима који се завршавају тролисним мотивом, најближе аналогије има у привеску из Ритопека (чак су истих димензија) и другима са подручја Моравске.⁵⁶ Код примерака из Ритопека тролисни мотив налази се и на средњој позицији, на месту где је овај привесак преломљен. Ради мање могућности да је ту висио крст навешћемо да је из Подунавља познат тип лунуластог привеска који се на средњем делу завршава крстом,⁵⁷ а примерци су датовани у XI век захваљујући налазима из Вуковара.⁵⁸ Поједини су на истом месту преломљени као наш привесак, вероватно под тежином крста. На датовање у XI век упућује и контекст налаза из Великог Градца.⁵⁹ Међутим, лунуласти привесци различитих вели-

⁵⁶ На подручју Моравске где се датују у крај IX и почетак X века, нађено је више оваквих привесака, а у једној нисци од стаклених перли био је централни елемент, види са напоменама: Григоров, *Метални накити*, 86.

⁵⁷ Без тролисних завршетака, на средњем делу висио је крст: Марјановић-Вујовић Г., Раносредњовековна некропола, сл. 52; без тролисних завршетака, на средњем делу виси крст: Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 307; са крстом, и други преломљен: Марјановић-Вујовић Г., *Крстови*, кат. 58, 59; са материјалом XI века: Минић Д., *Средњовековна некропола у Великом Градцу*, сл. 11

⁵⁸ Марјановић-Вујовић Г., *Крстови*, 33, и нап. 54.

⁵⁹ Јанковић М., *Средњовековно насеље на Великом Градцу*, сл. 30.

чина и украса дугог су трајања и широко су распрострањени. Припадају римској традицији и остају непрекидно у употреби до краја средњег века.⁶⁰

34. КРСТ-ПРИВЕСАК

Непознато налазиште из околине Крагујевца, Градац (?). Из поклон-збирке Светомира Поповића. Инв. бр. 1602. Димензије: 2,8x2,1 цм.

Бронза, ливење.

Бронзани крстић са крацима који се завршавају заобљено. Украшена је предња страна крста: у средини је утиснута представа крста, а на крајевима концентрични кругови у којима су видљиви остаци емајла.

XI-XII век.

Литература: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 122.

Аналогије:

крстић из ниске кат. 32; Ниш (са кружно завршеним крацима, и кружним удубљењима за емајл у средини и на крајевима, XI-XII век: Ерцеговић-Павловић С., *Средњовјековна некропола у Нишу*, Т. III/1.), Демир Капија (Aleksova B., *Demir Kapija*, Т. XXI, 284, 285.), Пересопница-Украјина (Седов В.В., *Восточные славяне*, Т. XXVI/30.).

Веома је ретка појава оваквих металних крстића на Балкану (кат. бр. 34). Нема их у западним крајевима Балкана, а сем Ниша и Донићког Брда има их у Демир Капији. Најсличнији нашем налазимо у Украјини (насеље Пересопница) датован у X-XII век. Налази из Пољске датовани су у XII-XIII век.⁶¹ Наш крстић је нешто савршенијег облика од крстића са трочлано завршеним крацима, какви су примерци из Украјине и Демир Капије. Треба оставити могућност да је и овај предмет пореклом са некрополе Донићког брда у Градцу.

⁶⁰ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 81, нап. 402-403.

⁶¹ Ерцеговић-Павловић С., *Средњовјековна некропола у Нишу*, 89.

35. КРСТ-ПРИВЕСАК

Непознато налазиште из околине Кнића. Из поклон-збирке Светомира Поповића. Инв. бр. А-1603. Димензије: 2,1x4,0 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Крст са дужим горњим крајем (тип крста св. Петра), на чијем се крају налази алка за провлачење врпце, и крацима који су према крајевима благо проширени.

XI-XII век.

Аналогије:

Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, сл. 208/5, стр. 248-249, кат. 418.), Мачванска Митровица (S. Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles*, Т. XXVI/15.), Костол (датован у XI век: Марјановић-Вујовић Г., *Крстови*, кат. 63.), Демир Капија (случајан налаз: Манева Е., *Средновековната некропола*, сл. 4.).

Сличност са облицима крстова који су се налазили на лунастим привесцима (а који су већ поменути, види кат. 33), али и других појединачних - указује на највероватније време употребе у XI веку.⁶²

36. ПРАПОРАЦ

Градац, Донићко брдо, ископавања 1952. године, недокументован гроб. Инв. бр. А-1649. Димензије: 2,2x1,6 цм.

Бронза, ливење.

Ливен изједна, крушкастог облика са крстастим прорезом на дну и алком за вешање. У прапорцу заробљена куглица од олова.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., *Средњековна некропола на Донићком брду*, 284, сл. 31/1.

Аналогије:

кат. бр. 37, Ниш (Ercegović-Pavlović С., *Средњовековна некропола у Нишу*, Т. IX/38-2.).

⁶² Марјановић-Вујовић Г., *Крстови*, 17, кат. 58-62.

Прапорци (кат. бр. 36, 37) су особени за материјалну културу Словена у раном средњем веку и ретко представљају усамљене налазе. Познати су још у накиту Илира, и разних народа евроазијског простора од праисторије до у пуни средњи век. В. Јовановић наводи да их има у аваро-словенским гробовима са Карпатског простора, на простору северне Далмације, и у највећем броју у бјелобрдској, и карантанско-кетлашкој култури.⁶³

37. ПРАПОРЦИ, пар

Градац, Донићко брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године. Пронађени при вађењу камена. Недокументован гроб. Инв. бр. А-3794. Димензије: 2,3x1,9 цм.

Бронза, ливење, урезивање.

Прапорци ливени из једног дела, крушкастог облика, крстасто су разрезани са доње стране. У шупљини једног заробљена је ризла, а код другог куглица од олова. Доњи део прапораца украшен је косим урезима.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 288, сл. 38/2.

Аналогије:

Миријево (М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњевековна некропола*, Т. XIII/2, 3, 4.), Маховљани (Miletić N., *Slovenska nekropola u Mahovljanima*, 150.).

⁶³ Јовановић В., Прапорци у јужнословенским некрополама, 83-85, 96.

ДУГМАД

Дугмад или пуцад - како су називана у средњем веку код Срба - чинила су део накита који је украшавао и закопчавао одећу. Могла су бити од скупогеног материјала (злата, сребра, бисера) и украшена драгим камењем, златном жицом, уметнички обрађена, па и да носе угравиран грб, као на сачуваној хаљини кнеза Лазара. Постојало је неколико врста дугмади, и свака је имала свој посебан назив код дубровачких писара (*bottoni, moshietti, membreti, ma-spilli, pelegri*). Разликовала су се по облику, величини, украсу, материјалу. Свака врста је имала одређену намену, место на које је пришивана, или посебну врсту хаљине коју је красила.⁶⁴ Нанизана, понекад и врло бројна, дугмад су чинила одећу бљештавом, што се види и на средњовековним фрескама.

Лоптаста бронзана дугмад забележена су на бројним локалитетима у Србији, Македонији, Бугарској и датована углавном у период од XIV до XVI века.⁶⁵ Оваква дугмад служила су за закопчавање одеће или за украс. Као украс она су пришивана на одећу у већем броју налик на токе,⁶⁶ или су служила као део огрлице.⁶⁷

У збирци средњовековног накита Народног музеја налазе се свега четири лоптаста бронзана дугмета: једно из Градца и три из Корићана. Из Градца потиче и једно дугме од стакла.

⁶⁴ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 48-49.

⁶⁵ Зечевић Е., *Накит*, 123, напомене 218, 219, 220.

⁶⁶ Исто, 119, 121-122.

⁶⁷ М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит*, кат. 540, Т. XXXIV/2.

38. ДУГМЕ

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1801. Димензије: 1,0x1,3 цм.

Стакло, бронза.

Дугме од стакла светло жуто-зелене боје, има са задње за-равњене стране утиснуту металну петљу за пришивање или вешање.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286-287, сл. 38/3.

Према подацима које је објавио Петровић, ово дугме про-нађено је на некрополи Донићког Брда. Његово датовање отежава недостатак контекста овог налаза, као и недоста-так аналогија. Дакле, једино можемо понудити датовање на основу некрополе у XI-XII столеће.

39. ДУГМЕ

Градац, Јеринино Брдо, ископавања 1952. године. Инв. бр. А-1381. Димензије дугмади: 0,7x1,1 цм.

Бронза, ливење.

Дугме је састављено из две калоте, и петље.

XIV-XVI век.

40. ДУГМАД, (3 примерка)

Корићани, Коса, ископавања 1952, гроб бр. 4. Инв. бр. А-1382. Димензије: 1,0x1,3 цм.

Непубликовано.

Бронза. ливење.

Дугмад су састављена из две калоте, и петље.

XIV-XVI век.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., Трњане, стр. 72, Т. XXII/291 Т. III/ 10-4; Т. XXV/331-5; Т. XXVI/333-1.), Миријево, Земун (Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, стр. 38, Т. XXXIV/1, Т. XXXIV/2.), Бистрица-код Петровца, НМ у Београду (пет примерака: Милошевић Д., *Накит*, кат. 313, кат. 311.).

НАРУКВИЦЕ

Средњовековне наруквице чиниле су пре свега функционални део одела, као завршетак рукава, манжетну, па тек онда украс. То показују и документи дубровачког архива где се називају *manega*, а доказ су и средњовековне фреске. До те промене дошло је са променом у одевању у односу на античко доба (када су наруквице ношене на мишици или испод лакта). Израђиване су од тканине, најчешће у пару, украшене златним и сребрним гајтанима, бисером, разним нашивцима, копчама, дугмадима.⁶⁸ С обзиром на овакву намену, носили су их сви слојеви. Исту намену имале су и врло ретко налажене, металне наруквице.⁶⁹ Украшаване су камењем, плочицама, или начињене од плочица, повезане ланчићима или шарниром, а узоре имају у римским, којима је извор у старим културама Истока.⁷⁰

Наруквице из наше збирке, које су рађене у римској традицији из јевтинијег материјала (бронза, стакло), указују на традицију која је сачувана вероватно код старобалканског романизованог становништва.

У збирци Народног музеја у Крагујевцу има шест наруквица од бронзе, и шест наруквица од стакла. Сем две бронзане наруквице за које се не зна место налаза, све остале потичу из Градца. Врло је могуће да и оне потичу са истог локалитета, с обзиром на њихову сличност са наруквицама из Градца.⁷¹ Од укупно дванаест наруквица, свих

⁶⁸ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 44.

⁶⁹ Пар наруквица из Брестовика, пронађен са траговима тканине на унутрашњој страни: Исто, 44, нап. 147.

⁷⁰ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 83.

⁷¹ Поклон-збирка Светомира Поповића из Гунцата, која је доспела у Народни музеј Крагујевац 1953. године, као што је већ речено, мало има унесених података о предметима. Да потичу из Градца, претпостављено је за још неке предмете из ове збирке. Материјал са некрополе која је оштећена пробијањем пута и радом на каменолому исте 1953. г., могао је доспети на различите начине до господина Поповића.

шест бронзаних су поклон (кат. 41-46). Самим тим, не постоји поуздан контекст ових налаза, већ сведочење налаза да су три наруквице биле из истог гроба (кат. 43-45). Такође, од шест пронађених стаклених наруквица, све осим једне (кат. 49) су случајни налази при вађењу камена у мајдану Донићког брда. Да су и оне ношене по више од једне, потврђују исти подаци према којима наруквице кат. 47, 48 и наруквице кат. 51, 52, потичу из истих гробова.

Од бронзаних наруквица у збирци су присутне једино наруквице пуног пресека, међу којима разликујемо наруквице правоугаоног (кат. 41-43), кружног (кат. 45), и сегментног или „D“ пресека (кат. 44, 46). Наруквице од стакла (кат. 47-52) су све кружног пресека, тамноплаве, жуте и светлозелене боје.

41. НАРУКВИЦА

Непознато налазиште из околине Крагујевца - вероватно Градац (?). Из поклон-збирке Светомира Поповића. Инв. бр. 1592. Ун.-сп. пр: 5,8-6,1 цм.

Бронза, ливење, урезивање.

Пуноливена наруквица правоуглог пресека, отворених, шљоснатих крајева са по два урезана „окца“ омеђена вертикално урезаним линијама. На средини наруквице налазе се вертикални и коси урези.

XI век.

Аналогије:

кат. 42, Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. IX/15.), непознато налазиште у Србији (датована у X век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 213, стр. 38, Т. XXXVI/2.).

Пунолиствене наруквице (кат. 41-46) спадају у византијску продукцију, а заступљене су у Србији и другим деловима Балкана, пре свега Бугарској и Македонији где су најбројније из раздобља XI и XII века.⁷² Наруквице са крајевима у виду стилизованих змијских глава (кат. бр. 41, 42), рађене су по традицији античких наруквица и сматрају се најстаријим типом.⁷³

⁷² Bikić V., *Vizantijski nakit*, 84.

⁷³ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, 41, кат. 213, 217.

42. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, поклон Тихомира Чумића 1951. године (пронашао 1948. г.).

Инв. бр. А-837. Унутрашњи-спољни пречник (у даљем тексту ун.-сп. пр): 5,6-6,3 цм.

Бронза, ливење, урезивање.

Пуноливена наруквица правоугаоног пресека са истањеним и благо проширеним завршецима који су заобљени. Завршеци су украшени са по три „окца“ одвојена међусобно попречним линијама.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 35/5.

Аналогије:

кат. 41 и наведене.

43. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године (нашао при вађењу камена у мајдану бр. 2). Недокументован дечји гроб у коме су, по казивању налазача пронађене још две наруквице од бронзе (?): кат. 45, и кат. 44.

Инв. бр. А-3790. Ун.-сп. пр: 5,5-6,1 цм.

Бронза, ливење, отискивање.

Наруквица правоугаоног пресека са пластично изведеним завршецима у виду змијске главе. Стилизоване змијске главе имају четвртасте пластичне очи. Са спољне стране украшена је целом дужином орнаментом утиснутих “окаца”.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 35/4.

Аналогије:

Македонија (Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 50/61.10; и Maneva E., *Le bandeau d'argent*, sl. 5.), Бугарска (Григоров В., *Метални накити*, обр. 92/3-5.).

Налази пуноливених наруквица правоугаоног пресека завршени стилизованим змијским главама присутни су на некрополама у Србији, али на исти начин моделоване завршетке нисмо пронашли. Овако обликоване, али без урезаних украса, јављају се на тлу Македоније. Усамљен налаз сличне наруквице из Прилепа потиче са некрополе XII-XIII века. Налаз из Демир Капије датован је осталим налазима у крај X - почетак XI века. У Бугарској се све пуноливице наруквице са змијском главом датују углавном од X до краја XII века.⁷⁴ Изнете чињенице указују на дужу употребу овако обликованих наруквица од краја X до почетка XIII века.

⁷⁴Григоров В., *Метални накити*, обр. 104.

44. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, поклон Војислава Живковића, 1957. године (нашао при вађењу камена у мајдану бр. 2). Инв. бр. А-3789. Ун.-сп. пр: 5,3-5,8 цм.

Недокументован дечји гроб у коме су, по казивању налазача пронађене још две наруквице од бронзе (?): кат. 43, и кат. 45.

Бронза, ливење, урезивање.

Наруквица "D" пресека са пластично изведеним завршецима у виду змијске главе на којој су очи представљене пластично са једним косим засеком. Са спољне стране украшена је на пет места са по три зареза.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 35/6.

Аналогије:

Прахово (Јанковић М., Две средњовековне некрополе, Т. VI/5.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 210/1.), Македонија (Бабик Б., *Материјалната култура*, сл. 62/9; Манева Е., *Средновековен накит*, Т.50/45-6, Т. 51/0-7.), Бугарска (Григоров В., *Метални накити*, обр. 93/6.).

На простору Србије нема наруквица са пластично обликованим змијским главама, већ су то једноставно стањени крајеви у облику змијске главе, а детаљи су изведени пунктирањем. Пластична проширења имају поједини налази из Бугарске и Македоније.

45. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, поклон Војислава Живковића, 1957. године (нашао при вађењу камена у мајдану бр. 2). Инв. бр. А-3788. Ун.-сп. пр: 6,5-6,9 цм.

Недокументован дечји гроб у коме су, по казивању налазача, пронађене још две наруквице од бронзе (?): кат. 44, и кат. 43.

Бронза, ливење, урезивање.

Пуноливена наруквица кружног пресека са истањеним и проширеним завршецима: један је равно засечен, а други заобљених крајева. Завршеци су украшени „окцима“, тј. кружићима са удубљеним тачкицама у средини.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 35/7.

Аналогије:

Велекинце (заобљених крајева, орнамента од ситних тачкица, XI-XV век: *Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. 424.), Корбово (пуног пресека, заобљених истањених крајева са два реда орнамента у виду тачака: Радојчић Н., *Археолошка ископавања локалитета Песак*, 136, сл. 8/1.), Корбово (Јанковић М., *Две средњевековне некрополе*, Т. XI/1.), Ниш (стањених крајева, без украса: Ерцеговић-Павловић С., *Средњовјековна некропола у Нишу*, Т. V/5.), Бугарска (Григоров В., *Метални накити*, обр. 94/2, 3, 6.).

По казивању налазача потиче из истог гроба, као и друге две наруквице пуног пресека, кат. 44, 43. Крајеви ове наруквице различито су завршени, што можда говори о дужој употреби и поправци ове наруквице. Слична наруквица из Велекинаца приказана је међу материјалом XII века. Обе наруквице из Корбова, које потичу из различи-

тих гробова, пронађене су са прстеновима какви су чести у XII веку.⁷⁵ Још једна идентично обликована наруквица из некрополе Песак у Корбову, али са другачијим орнаментом, пронађена је са наруквицом од уплетене жице (XII век).⁷⁶ Наруквица из Ниша пронађена је са прстеном који спада највероватније у XI век.⁷⁷

46. НАРУКВИЦА

Непознато налазиште у околини Крагујевца - вероватно Градац (?). Из поклон-збирке Светомира Поповића. Инв. бр. А-1593. Ун.-сп. пр: 5,5-6,1 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање.

Наруквица је кружног пресека на средини, где је и најдебља, да би се ка крајевима постепено сужавала и мењала пресек, постајући профилисана као тело змије. Крајеви су тако стањени и обликовани да подсећају на змијску главу. Површина од крајева ка средини украшена је вертикалним урезима.

XI-XII век.

Аналогије:

Ниш (без уреза: Ерцеговић-Павловић С., Средњовјековна некропола у Нишу, Т. IV/4.), Прахово (Јанковић М., Две средњовековне некро-

⁷⁵ Малог промера карике, наглашеног рамена и са зарезом на врату. Међу налазима у Трњану такво прстење је налажено као појединачно и са материјалом који припада XII веку (наруквице од уплетене жице): Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. 6/80-2, Т. 8/94, 127-1, Т. 12/187, 190, Т. 13/215, Т. 14/223.

⁷⁶ Радојчић Н., Археолошка ископавања локалитета Песак, Т. 7/1, 2.

⁷⁷ Ерцеговић-Павловић С., Средњовјековна некропола у Нишу, Т. IV/9; Vikić V., *Vizantijski nakit*, 104, 76/7-9; сличан налаз потиче са некрополе X-XI века *Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. 374.

поле, Т. VII/5.), Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. I/1, 2.), Банатско Аранђелово (Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 34.), Ушће Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, сл. 204/1.), Македонија (Крњево, некропола 9-11. века: Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 51: 19/17; околина Скопља: Исто, Т. 51: 21/15.).

Наруквица кат. 46, у средини кружнога пресека, има крајеве који се постепено стањују. Аналогија више има у Бугарској и Румунији.⁷⁸ У Градини над ушћем Себачевске реке у Рашку, датована је у XII век. Примерак из Ниша датован је у XI-XII век.⁷⁹

47. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1641. Ун.-сп. пр: 5,0-6,3 цм.

Из истог гроба потиче и наруквица кат. 48.

Стакло.

Наруквица од стакла тамноплаве боје. Кружног пресека, на месту споја има задебљање.

XI-XII век.

⁷⁸ Поповић М., *Тврђава Рас*, 247.

⁷⁹ *Археолошко благо Ниша*, кат. 215.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 31/2.

Аналогије:

Ниш (Ерцеговић-Павловић С., Средњовјековна некропола у Нишу, Т. II/3-7; Т. III/4-5; Т. V/9; Т. VII/4, 6, 8; Т. XI/1-4.), Лешје (Милошевић Д., Средњовековна некропола, Т. I/ гр. бр. 6.), Миријево (М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњовековна некропола*, Т. VII/7.; Т. XV/9, Т. XI/5, 6.), примерци из Јагодинског музеја (нађене на простору од Свилајнца ка Пожаревцу, све тамнозелене боје: Крстић С., *Средњовековни накит*, сл. 4.).

Наруквице од стакла начињене су извлачењем траке врућег стакла кружног пресека и спајањем након омотавања око кружног калупа. Најпоузданије су датоване налазима из Лешја са новцем Беле II (1131-1141) и волинским наушницама. На некрополама у Србији њихова се појава прати од почетка XI века (евентуално краја X века), а у употреби су биле најчешће у време XI-XII века. Сконцентрисане су на простору источног Балкана и Русије, у земљама византијског културног круга у раздобљу до почетка XIII века.⁸⁰ На нашем простору се поново јављају у XV-XVII веку, кад их вероватно доносе Турци.⁸¹

⁸⁰ Минић Д., Појава и распрострањеност наруквица од стаклене пасте, 71-77.

⁸¹ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 89.

48. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1642. Ун.-сп. пр: 5,3-6,6 цм.

Из истог гроба потиче и наруквица кат. 47.

Стакло.

Тамноплава наруквица од стакла. Кружног облика, на месту споја има задебљање.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 31/1.

Аналогије:

кат. бр. 47, и наведене за исти.

49. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 23. Инв. бр. А-1655. Ун.-сп. пр: 4,5-5,5 цм.

Стакло.

Наруквица има бледо-жућкасту боју и за разлику од осталих слепљена је од 2 полукруга.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 33/1.

Аналогије:

Лешје(Милошевић Д., Средњевековна некропола, 152.).

Овај примерак потиче из истог гроба у ком је пронађена ниска од стаклених перли кат. 28, гривна од гвожђа и каричица са задебљаним крајевима (кат. 14).⁸² Овај материјал се опредељује углавном у XII век. Ниска кат. 28 састављена је од перли сличне боје са овом наруквицом.

⁸² Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 37/1; 286, сл. 33/1.

50. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1799. Ун.-сп. пр: 3,0-4,0 цм.

Стакло.

Мала наруквица од стакла, кружног облика, тамноплаве боје.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 32/1.

Аналогије:

кат. бр. 47, и наведене за исти.

51. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1906. Ун.-сп. пр: 3,7-4,8 цм.

Нађена је заједно са наруквицом од тордираног стакла, светлозелене боје кат. 52.

Стакло.

Тамноплава наруквица од стакла. Кружног облика, на месту споја има задебљање.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 32/2.

Аналогије:

кат. 47, и наведене за исти.

52. НАРУКВИЦА

Градац, Донићко брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1907. Ун.-сп. пр: 3,7-5,0 цм.

Нађена је у истом гробу, заједно са наруквицом од тамно-плавог стакла, кат. 51.

Стакло, имитација тордирања увијањем жице.

Светлозелена, провидна наруквица кружног пресека. На месту споја има задебљање.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 286, сл. 33/2.

Аналогије:

Злот (Вуксан М., Средњевековни налази из Лазареве пећине, 293-301, Т. III/9.).

На наруквицу кат. 52, пре стављања на калуп и пре спајања, на још вруће стакло, умотана је па касније скинута жица (чији су се остаци сачували). На тај начин је наруквица добила изглед тордираног стакла. Ово није редак случај украшавања стаклених наруквица.⁸³

⁸³ Bikić V., *Vizanijski*, 88, sl. 57 / 9-12.

ПРСТЕЊЕ

Прстење речитије од осталих врста накита говори о културним кретањима, занатској продукцији накита, трговачким везама, или духу тога времена. Од осталих типова накита оно је доста бројније, а то је запажено и у збиркама других музеја, што није случајно због популарности прстења. Оно такође говори речитије и о самом власнику, када носи неки његов хералдички знак, омиљени украс, цитат из јеванђеља, поруку или лично име.

У XII-XIII веку Срби, као и остали Словени, прихватају облик византијског (па тиме и старог римског прстења) и у знатној мери га копирају. Друга половина XIII, и до средине XIV века, јесте време када се ствара српски стил који је сублимација источних и западних утицаја.⁸⁴ Међутим, ипак се запажа јачи утицај византијског прстења, како у облику тако и у декоративним мотивима. Утицај романо-готских струјања преко Котора и Дубровника, који се појављује од почетка XIII века у облику и појави хералдичких мотива и фантастичних животиња, доминантан ће постати тек у другој половини XIV и до краја XV века.⁸⁵

У збиркама Народног музеја Крагујевац, евидентирано је укупно 30 прстенова који припадају средњем веку (кат. 53-82).⁸⁶ Двадесет и два примерка припадају одељењу археологије, и осам прстенова одељењу етнологије (кат. 55, 67, 70, 72-75, 79). Од укупног броја, 10 прстенова у збирку археологије је доспело систематским ископавањима некропола у Добрачи (6 примерака, кат. 63, 64, 65, сл. 10-12), Градцу (2 примерка, сл. 6, 7), и мањим ископавањима у Корићанима (1 примерак, кат. 58). Већи део од овог броја доспео је у збирку случајним налазима, поклонима и откупом – укупно 32 примерака. То је на првом месту прстење из

⁸⁴ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 68-70.

⁸⁵ Исто, 170.

⁸⁶ У овом раду обрађујемо и оне примерке који недостају (види сл. 6-14).

Градца (кат. 53, 56, 57, 59-61, сл. 8). Као што је већ речено, за поједине средњовековне налазе из поклон збирке Светомира Поповића може се претпоставити да потичу из Градца (као и прстен кат. 62). Дакле, број прстенова који потичу из Градца је 9, уз претпоставку да још један примерак потиче са истог места. Прстење које припада околини Борча јесу прстенови из Брестовца (кат. 68, 77), и Опланића (кат. сл. 13, 14). Ширем окружењу Борча припадају прстен из Драгушице и прстен из Гривца (кат. 81, 82). Остали случајни налази потичу из села у ближој околини Крагујевца.

Средњовековно прстење у збиркама Народног музеја може се сврстати у три групе подељене хронолошки: прстење XI-XII и XII-XIII века, прстење XIV-XV и прстење XIV-XVI века.

Прстењу XI-XII века припада: тракасто прстење (кат. 53-58, сл. 8.), прстење са уздигнутом и заравњеном главом (кат. 59-62), прстен од двоструко ушлетене жице (сл. 6), и прстен са уметком за камен, филиграном и гранулацијом (сл. 7). Прстењу XII-XIII века припада пуноливено прстење са равном главом (кат. 63-65, сл. 9, сл. 10), и прстење са уздигнутом главом и наглашеним раменима (сл. 11,12).

Другу и најбројнију скупину представља прстење XIV-XV века. Чине га следећи типови прстења: пуноливено прстење са равном главом (68, сл. 13, сл. 14), пуноливено прстење са издигнутом равном главом (кат. 66, 67, 69, 70, 79), прстење са високим суженим вратом и равном главом (кат. 71, 72, 73), пуноливени прстен са издигнутом главом и проширеним раменима (кат. 74), прстен са степенастом главом на танкој карици (кат. 76), прстен са главом у виду кружне плочице издигнуте на узаном врату (кат. 77) и прстење за лук (кат. 81, 82).

Трећој скупини припада прстење које се опредељује у XIV-XVI век: прстен са троугаоно преломљеним раменом (кат. 75), прстен са касетом за камен (кат. 78), прстен уздигнуте и заравњене купасте главе (кат. 79) и масиван прстен трочлане главе (кат. 80).

53. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо, поклон Тихомира Чумића 1951. године (пронашао 1948. г.). Инв. бр. А-839. Спољни пречник (у даљем тексту сп. пр.) 1,8 цм; дебљина карике (у даљем тексту д. к.) 0,5 мм; ширина главе (у даљем тексту ш. гл.) 1,1 цм.

Сребро, искуцавање, урезивање.

Тракасти прстен од сребра, делимично оштећен. Карика се у горњем делу проширује у овално поље које замењује главу. На проширеном делу има као украс искована три испупчења, која подсећају на гранулацију, док је ивица украшена низом ситних зареза. На карници су приметна два уздужна, а на рамену три попречна зареза.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 1965, 275-290, 285, сл. 30/2; Богдановић М., Старе културе, кат. 107.

Аналогије:

Прстење из Моравске (Dostál V., *Slovanská pohrebište*, obr. 12/7-19.), Војловица (идентичан по облику, материјалу, и тех. урезивања: Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 209.), Миријево (Бајаловић-Бирташевић М., *Средњевековна некропола у Миријеву*, Београд 1960, Т. XVI/6, 3.), Нови Бановци, Сеона (М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит*, Т. VII/11, кат. 295, и кат. 253.), Ландол (Џуњак М., *Средњевековно прстење из Ландола*, сл. 10, 11.), Демир Капија (Aleksova V., *Demir Kapija*, Т. XIX/226.), Хрватска (Petřinec M., *Groblja od 8. do 11. stoljeća*, sl. 43/levo - исти облик, урез има три кружића на истом месту где су и три грануле на нашем прстену; Т. 18/5, Т. 34/2, Т. 48/4, Т. 65/9-10, Т. 66/5, Т. 73/4, итд.- исти облик.).

Бројној скупини прстења, код којих је глава настала проширивањем тракасте карике у облик квадрата, правоугаоника, круга или елипсе, припада и овај прстен из Градца кат. 53. Глава је проширена у виду ромбоида - што је ретка појава. Прстење из нашег Подунавља, слично по обликовању (Нови Бановци, Сеона, Војловица), датује се у X-XI до у XII век.⁸⁷ Своје најближе аналогије (различито

⁸⁷ М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит VIII – XVIII века у Музеју града Београда*, Београд 1984, 43, кат 251, 285, 313.

проширена глава украшена псеудогранулама у виду испупчења), има на простору Моравске културе где се датују у прву половину X века.⁸⁸ Иако прстење са кариком у виду траке опстаје до средине XIII века,⁸⁹ горња граница за датовање овог примерка свакако не прелази XI век, као ни доња, с обзиром на остали материјал са некрополе.

54. ПРСТЕН

Непознато налазиште из околине Крагујевца, без података о прстену. Инв. бр. А-бб. Сп. пр. 2,3 цм; д. к. 1 мм; висина (у даљем тексту вис.) 2,3 цм; димензије главе (у даљем тексту дим. гл.) 1,2х1,2 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање.

Карика се постепено шири према правоугаоној глави прстена која је нешто уздигнута над кариком и заравњена. Глава је украшена са четири правилно распоређена „окца“, изведена утиснутим круговима и убодима.

XI-XII век.

Аналогије:

сл. 8; Соколићи (Котарац М., Средњовековно прстење из збирке, кат. 3.), Стари Костолац (М. Миленковић, Прстење браничевске области, Т. III/20, 22, 23.), Колари (Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 250.), налаз из околине Бора (Вуксан М., Преглед средњовековног металног накита, 83-94, Т. I-II/7.), Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (Поповић М., *Тврђава Рас*, Београд 1999, сл. 203/9, кат. 379; сл. 203/12, кат. 382.).

Мотив урезаних кружића са тачком на прстењу са кариком у виду траке и главом која је настала проширивањем исте (кат. 54, 55, сл. 8), своје наслеђе носи из доба Сеобе народа. Примерци из Подунавља датовани су у X-XI век. Налази из околине Чачка, Крагујевца и Новог Пазара указују на распрострањеност у унутрашњости

⁸⁸ В. Dostál, *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Morave*, Československá akademie věd, 58, Praha 1966, obr. 12/7-19.

⁸⁹ Бикић В., *Vizantijski nakit*, 93.

Србије. Сличан примерак из Трњана је пронађен са наруквицом од уплетене жице. Стога је оправдано што им поједини аутори продужују време употребе до у XII век.⁹⁰

55. ПРСТЕН

Белошевац, поклон Слободана Николића из Белошевца, 2007. године (нађен близу куће). Инв. бр. Е-3565. Сп. пр. 2,4 цм; д. к. 1мм; вис. 2,5 цм; ш. гл. 1,2 цм.

Непубликовано.

Месинг.

Тракаста карика се шири ка глави која је уздигнута и обликована у виду четвртасте плочице. На глави је украс у виду четири кружића са тачком. Карика има по две урезане попречне линије на средини, и по једну изломљену линију на рамену.

XII век.

Аналогије:

Церница (А. Милетић, Накит од XII до XV века из збирке, кат. 16.), ЗМ Јагодина (Крстић С., Средњовековни накит из збирке, Т. III/4, 5, 6.), Ландол (Цуњак М., Средњовековно прстење из Ландола, кат. 16-18.).

Овај прстен је усавршенија варијанта сличног прстена из непосредне близине, из Теферича, сл. 8 (око 5 км раздаљине). Глава је, за разлику од њега, правилније издвојена, налик примерцима из околине Крушевца и Јагодине. Ови примерци на жалост нису датовани новцем или стратиграфски. Поједини аутори слично прстење из Подунавља датују чак у XII-XIII век,⁹¹ што се чини могућим, с обзиром да је глава додатно издвојена уздигнутим ободом на појединим примерцима из Крушевца, а карика богастије украшена на примерцима из Ландола. Међутим, ово још није потврђено ближим открићима, и за датовање нашег примерка сматрамо XII век.

⁹⁰ Крстић С., Средњовековни накит из збирке, 341.

⁹¹ Миленковић М., Прстење браничевске области, 145; Цуњак М., Средњовековно прстење из Ландола, сл. 16, 18.

56. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1908. Сп. пр. 2,0 цм; д. к. 0,5 мм; вис. 2,0 цм; пречник главе (у даљем тексту пр. гл.) 1,4 цм.

Бакар, пресовање у калупу, филигран, гранулација.

На танку карику у виду траке, која је унутра равна а са спољне стране има два жљеба, налемљена је глава кружног облика са украсом стилизованог цвета. Цвет са шест латица изведен је лемљењем увијене жице и гранулираном куглицом у средини. Техника лемљења је врло лоша и обе су плочице из којих је састављена глава, својевремено отпале.

XI-XII век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 26/5; Богдановић М., *Старе културе*, кат. 109.

Аналогије:

Колари (Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 338, Т.VI/12, Т.XL/4.)

Стари Костолац (Миленковић М., *Прстење браничевске области*, кат. 5, 6.), Куршумлија (датован у XII-XIII век: Зечевић Е., *Накит из цркве*, 30, Т. 11/3.), Непознато налазиште (прстен без контекста, дат. у XIV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 79.).

Наш примерак аналоган је прстеновима из Старог Костолца, од којих је један израђен од сребра и датован у XII век, а вероватно представља импорт из Византије. Ови су прстенови исте карике с нашим прстеном, и сличне карике са прстеном из Куршумлије који је датован у XII-XIII век. Прстен равне карике, али исто начињене главе и украшене слично примерку из С. Костолца (са уплетеном жицом и већим бројем гранула) познат је у инвентару НМ Београд (непознато налазиште).⁹² Овај је сличне карике са прстеном из Колара датованим у XII век. Облик карике нашег прстена упућује на раније време, као и други на-

⁹² Који је датован позно, вероватно због сличности у украшавању главе са прстеном другог типа који је пронађен у остави код Маркове Вароши и датован у XIV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 78.

лази са некрополе Донићког брда, што га сходно наведеним аналогијама, опредељује у XI-XII век. Идентичног изгледа и вероватно израде су плочице које састављају дијадеме из Бугарске, а које имају аналогије у иконографским представама.⁹³ Може се указати и на сличност у обликовању карике са купастим прстењем, као и мотивом цвета на глави овог прстења, какво се јавља од X века.

57. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо,⁹⁴ случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану). Недокументован гроб. Инв. бр. А-1911. Сп. пр. 1,9 цм; д. к. 0,5 мм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, искуцавање.

Танка карика од таласастог лима, са унутрашње стране је равна, а са спољне профилисана. Глава прстена је отпала. XI-XII век.

58. ПРСТЕН

Корићани, Коса, заштитна ископавања 1952. године, гроб бр. 3 у профилу усека железничке станице. Инв. бр. А-1383. Сп. пр. 2,0 цм; д. к. 1 мм; вис. 1,9 цм; ш. гл. 1,3 цм.

Непубликовано.

Бронза. ливење, урезивање.

Тракасти прстен од бронзаног лима са заравњеном елипсоидном главом, на којој је плитким урезивањем изведен геометријски орнамент у виду квадратног поља од кога се радијално шире линије у виду ћириличног слова Х. Знак у виду истог слова урезан је у средини квадрата. Крајеви карике прелазе један преко другог.

XI-XII век.

⁹³ Кружне плочице имају шест цветића и гранулу у средини: Григоров В., *Метални накити*, обр. 121/2а.

⁹⁴ Два прстена са кариком од таласастог лима потичу са некрополе Донићког Брда, један са "звездастим украсом" (кат. 56) и други са кога је глава отпала (кат. 57): Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, Београд 1965, 285.

Аналогије:

Трњане (Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. XII/180.), Сремска Митровица (тракасти прстен са врло сличним украсом на глави: Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 652.).

Прстен од бронзаног лима из Корићана (кат. 58) припада прстењу у виду траке, које је на месту главе једноставно проширено, а носи геометријске мотиве што је особено за цео Балкан од X до XII века.⁹⁵ Сличан нашем је прстен из Трњана, са геометријским украсом који такође има облик ћириличног слова Х.

59. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године. Пронађен при вађењу камена (на истој руци са још два прстена кат. 60-61 - по казивању налазача). Недокументован гроб. Инв. бр. А-3791. Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 2,5 мм; вис. 2,4 цм.

Бронза, ливење, урезавање.

Овална карика се благо шири у раме троугаоног пресека. Глава је уска и заравњена правоугаона површина, са једва видљивим неправилним урезом круга између две линије. XI-XII век.

Литература: Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, 285, сл. 30/5.

Аналогије:

Расна-Ужице (Ђурић Ј., *Накит из средњовековне збирке*, 276, Т. IV/1.), ареал Браничева (Миленковић М., *Прстење браничевске области*, Т. IV/28.), ЗМ Јагодина (Крстић С., *Средњовековни накит из збирке*, Т. IV/1.), Ниш (Кораћ В., *Истраживање остатака храма*, Т. IV/166.), Матичане (X-XI. век: *Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. 358, 360.), Македонија (Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 75: 31/48, 31/49, 31/52, 31/53; Т. 94: 36/5.).

Пуноливено прстење са малом, издигнутом и заравњеном главом ретка је појава на средњовековним некропо-

⁹⁵ Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, 43.

лама у Србији, а датује се у време од краја X до у XII столеће.⁹⁶ Ако је веровати налазачу, из истог гроба потичу и прстенови кат. 60 и кат. 61, чиме долазимо у прилику да потврдимо ову хронолошку границу.

60. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године. Недокументован гроб. Инв. бр. А-3793. Сп. пр. 2,3 цм; д. к. 2,5 мм; вис. 2,5 цм; ш. пл. 1,0-1,2 цм.

Пронађен при вађењу камена (на истој руци са још два прстена кат. 59, 61 - по казивању налазача).

Бронза, ливење, отискивање, урезивање.

Овална карика се постепено шири у пуно раме и масивну заравњену главу. Глава је елипсоидно поље, издвојено на рамену двома урезаним линијама и украшено "окцима". Девет "окаца" распоређено је у круг и десето у средину. Два мања профилисана задебљања на врату, постављена су наспрамно.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 30/7.

Аналогије:

Ниш (исти облик, тачкаста удубљења, али без тачкастих задебљања у оси главе: Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, Т. IV/6.), Врбница (Археолошко благо Косова и Метохије, кат. 383.), Македонија (слични облици са брадавичастим задебљањима: Манева Е., Средновековен накит, Т. 75/86-20, 86-22, 31-48.).

Облик пуноливеног прстења издигнуте и заравњене главе јавља се од краја X века на подручју Србије, у већем броју у XII и сасвим спорадично у пуном средњем веку.⁹⁷ Са друге стране, један детаљ у обликовању прстенова кат. 60, 61, 62 указује на раније датовање: два профилисана за-

⁹⁶ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 99, nap. 517; Јовановић В., Прилог проучавању средњовековног прстења, 82.

⁹⁷ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 99, sl. 68/4, 5.

дебљања на врату. Овај детаљ јавља се код прстења са наглашеним раменима, које се на подручју Србије датује углавном у XI век (од краја X до првих деценија XII века),⁹⁸ какви су примерци са Косова.⁹⁹ Истоветан украс у виду више "окаца" приметан је на прстењу различитих типова,¹⁰⁰ међу којима се издваја прстен из Охрида.¹⁰¹ Из наведеног прстен датујемо у XI век.

61. ПРСТЕН

Градац, Донићко Брдо, поклон Војислава Живковића из Жировнице, 1957. године. Недокументован гроб. Инв. бр. А-3792. Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,7 цм; ш. гл. 1,2 цм. Пронађен при вађењу камена (на истој руци са још два прстена кат. 59, 60 - по казивању налазача).

Бронза, ливење, урезивање, отискивање, стакло.

Овална карика се постепено шири у троугано пуно раме и масивну заравњену главу. Глава је шестоугаоно обликована и издвојена урезаном линијом. У кружном пољу унутар главе, упуњена је црна стаклена паста, у коју је утиснута представа две људске фигуре. Два мања профилисана задебљања на врату, постављена су наспрамно.

XI век.

Литература: Петровић Д., Средњевековна некропола на Донићком брду, 285, сл. 30/6.

Аналогије:

Прахово (Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, Т. III/7.) Крстиви (истоветног облика али без представе на глави, датован у XI век: Манева Е., Средновековната некропола, сл. 12/4.), Македонија (слични облици са брадавичастим задебљањима: Манева Е., Средновековен накит, Т. 75/86-23; Т. 77/86.).

⁹⁸ Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, 78-82; Викић В., *Vizantijski nakit*, 104, сл. 76.

⁹⁹ *Археолошко благо косова и Метохије*, кат. 373, 383, 398.

¹⁰⁰ Истоветан украс на тракастом прстену: Марјановић-Вујовић Г., Раносредњевековна некропола, 31, сл. 42; Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 75/86-20, Т. 76/93-4, 93-8, 93-17, Т. 77/86-25, 86-28, 86-29.

¹⁰¹ Истоветно наглашено раме у виду више урезаних линија и исти орнамент од више "окаца", датован је чак у XIII-XIV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 29

Облик прстења са уздигнутом шестоугаоном главом на простору Србије датује се углавном у XI-XII век.¹⁰² Јавља се доста ретко и у пуном средњем веку.¹⁰³ Као чест мотив на глави прстена, јавља се приказ две људске фигуре.¹⁰⁴ На овом примерку

стоје сасвим близу једна другој тако да се додирују, чега нема на сличним представама, а чему је узрок вероватно обликом главе сужен простор за наношење представе, или је у питању веренички прстен. Извор овим представама била је вероватно иконографска представа цара Константина и царице Јелене са крстом Господњим између њих,¹⁰⁵ који је царица-мајка Јелена открила на Голготи, а што се прославља као празник Крстовдан (14/27 септембар).¹⁰⁶

62. ПРСТЕН

Непознато налазиште у околини Крагујевца - вероватно Градац (?). Из поклон збирке Светомира Поповића. Инв. бр. А-1585. Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,3 цм; ш. гл. 1,2-1,4 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење.

Ливени прстен од бронзе, са главом у облику зарубљене купе, у којој је првобитно био учвршћен уметак од стакла. Карика се шири од средине ка глави. Два мања профили-

¹⁰² Bikić V., *Vizantijski nakit*, 99-100.

¹⁰³ Милошевић Д., *Накит*, кат, 105; Bikić V., *Vizantijski nakit*, 99, сл. 70/4.

¹⁰⁴ Милошевић Д., Средњевековна некропола; Т. III/ инв.бр. 3929; шестоугаоне главе, али другачијег типа (са већом уздигнутом главом), и представом две људске фигуре са крстом између њих: Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. XII/190-1. М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњевековна некропола у Миријеви*, Т. VIII/5.

¹⁰⁵ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 121, нап. 651, сл. 94.

¹⁰⁶ Свети Николај Жички, *Охридски Пролог*, 657-658, 14. септембар.

сана задебљања на врату, постављена су наспрамно. На проширеним раменима украс у виду тачкастог удубљења - по једно са обе стране главе.

XI век.

Аналогије:

НМ у Београду – непознато налазиште (датован у XI-XII век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, стр. 44-45, кат. 294, Т. XL/7; Исто у: Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, Т. VI/1.), Охрид (Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, Т. VI/1.), Демир Капија (Б. Алексова, *Демир Капија*, кат. 161.).

Прстен спада у тип прстења са издигнутом главом које спада у време XI-XII столећа.¹⁰⁷ Детаљи као што су два профилисана задебљања на врату и тачкаста удубљења на рамену, везују га за прстење са наглашеним раменима, које се на подручју Србије датује углавном у XI век (од краја X до првих деценија XII века),¹⁰⁸ какви су примерци са Косова.¹⁰⁹

63. ПРСТЕН

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 21. Инв. бр. А-1239. Сп. пр. 2,4 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,3 цм; дим. гл. 1,6 x 1,1 цм.

Бронза, ливење, урезивање, пунктирање.

Карика полукружног пресека са предње стране прелази у издужену и заравњену, елипасту главу. Урезани украс на глави слабије се назире: између линија које се зракасто шире од једне ка другој, дужој страни главе, налази се по један ред тачкастих убода. Две линије иду ободом главе. XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, 191-203, сл. 14/ц.

¹⁰⁷ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 294, Т. XL/7; Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, Т. VI/1.

¹⁰⁸ Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, 78-82; Вikić V., *Vizantijski nakit*, 104, sl. 76.

¹⁰⁹ *Археолошко благо косова и Метохије*, кат. 374, 383, 399.

Аналогије:

Доњи град Београдске тврђаве (Викић В., *Vizantijski nakit*, сл. 63.), Миријево (Бајаловић-Бирташевић М., *Средњовековна некропола у Миријеву*, Т. X/8.), Чачак (Радичевић Д., *Средњовековна некропола*, 33-34, сл. 4/6-7.), Градина изнад ушћа Себачевске реке у Рашку (датован је у XI-XII век: Поповић М., *Тврђава Рас*, стр. 245, сл. 203/13, кат. 383.), Задна Река (Капецка Лј., *Задна Река*, Т. IV-20/2, Т. VI - 38/3.), Крстеви (идентичног облика и представе, датован стратиграфски у XII век: Манева Е., *Крстеви*, 75, сл. 60.), Прилеп (Манева Е., *Средновековен накит*, 197, сл. 20/5.), Ловеч (Георгиева С., Пешева Р., *Средновековен Български некропол*, обр. 40/3.).

Прстенови из Добраче, кат. 63, 64, сл. 9, 10, 11, 12, на глави носе сличну представу која наликује шематизованој представи анђела,¹¹⁰ а којој су можда за узор биле представе налик на примерак из Трњана.¹¹¹ Има и претпоставки да је у питању представа Арханђела.¹¹² У горњем делу налази се један убод или урез који би представљао главу, од које се зракасто шире урези који би представљали раширена крила. У Македонији се прстење са оваквим представама датује у XI-XII век.¹¹³ Као и други примерци из Поморавља и околине Београда овакво прстење на простору Србије датује се у XII-XIII век.¹¹⁴ Представа спада у ред хришћанских тема које се јављају на прстењу XI-XII века.¹¹⁵ Примерак из Миријева датован је новцем Манојла Комнина у XII век.¹¹⁶ Најближи прстен по облику и представи из Македоније, потиче са локалитета Крстеви који је прецизније стратиграфски опредељен у XII век.

¹¹⁰ Д, Радичевић, *Средњовековна некропола*, 33-34.

¹¹¹ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, сл. 202, 91.

¹¹² Викић В., *Vizantijski nakit*, 122.

¹¹³ Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 85: 54/28, 31/35, 45/13, 45/16, 45/17.

¹¹⁴ Ђурић Ј., *Накит из средњовековне збирке*, 276, Т. III/3; Радичевић Д., *Средњовековна некропола*, 34, сл. 4/6-7; Миленковић М., *Прстење браничевске области*, 145;

¹¹⁵ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 90; Викић В., *Vizantijski nakit*, 121.

¹¹⁶ Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. V/8.

С обзиром на то да је прстен сл. 10, пронађен у истом гробу са наушницом кијевског типа, треба оставити могућност употребе овог прстења и у каснијем добу. Потом, прстенови из гроба бр. 21 (кат. 63, и сл. 9), пронађени су заједно са наушницама са спирално увијеном жицом. Овакве наушнице пронађене на територији Србије опредељују се у XII век, али се не искључује могућност израде ни у XIII, па чак и у XIV веку.¹¹⁷ Из свега наведеног закључујемо, да је најсигурније опредељење за овај, као и слично прстење са некрополе, XII-XIII век.

64. ПРСТЕН

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 16. Инв. бр. А-1240. Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 2,0-2,2 мм; дим. гл. 1,0x1,6 цм. Бронза, ливење, урезивање.

Тања карика се шири у издужену и заравњену, елипсасту главу. Урезани украс на глави, слабо је видљив: линије које се зракасто шире од једне ка другој дужој страни главе. Доњи део карике недостаје.

XII-XIII век.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, 191-203, сл. 14/а.

Аналогије:

кат. 63, и наведене за исти.

65. ПРСТЕН

Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 42. Инв. бр. А-1237. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,2 цм; дим. гл. 0,9x1,5 цм.

Бронза, ливење, дубоко урезивање.

Бронзана карика овалног пресека проширује се у главу која није заравњена. Глава уоквирена мотивом елипсе, украшена је мрежом неправилно укрштених линија. Од главе се средином карике спушта по једна плиће урезана линија. XII-XIII век.

¹¹⁷ Милић Д., Спирално увијена жица, 73-76.

Литература: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, 191-203, сл. 14/д; Богдановић М., *Старе културе*, кат. 108.

Аналогије:

Јошје код Ђуниса (Милетић А., Накит од XII до XV века из збирке, кат. 66.), Ботош (прстен датован у XII-XIII век са шестуоугоаоно обл. главом, сличан по начину урезивања и правилном мрежом косих линија: Бењоцки Н., Средњевековни налази, сл. 5.), Доњи Петровци (на заравњеној елипсоидној глави правилни коси урези формирају мрежу, а уреза има и на врату: Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 222.), Прчево код Клине (прстен потиче са некрополе X-XIII века: *Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. бр. 403.).

Пуноливени прстен из Добраче (кат. 65), са кариком која се на месту главе једноставно проширује, на глави носи геометријску представу од неправилно укрштених урезаних линија. По материјалу израде и типологији сличан је осталом прстењу са некрополе, које како смо рекли (види кат. 63), припада времену XII-XIII века. Прстен из Јошја (Ђунис) близак је по украсу, али различито обликованог врата и главе. Прстен из Прчева, рустичне израде од лошег материјала са јако сличним урезима и чак урезаном линијом која се спушта средином карике - најближи је нашем прстену.

66. ПРСТЕН

Добрача, Долина, поклон Димитријевић Душана (нашао на својој њиви). Инв. бр. А-3929. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 2 мм; вис. 2,5 цм; пр. гл. 1,4 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање.

Карика која се постепено шири у раме, прелази у мало издигнуту и кружно заравњену главу. На глави је урезан нејасан приказ.

XIII-XIV век.

Аналогије:

Ливађе - околина Бруса (Милетић А., Накит од XII до XV века из збирке, кат. 64.), Демир Капија (Aleksova B., *Demir Kapija*, 59, T.

XVIII/205, 208.), непозната налазишта у Подунављу (Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. ЛШ/доле, кат. 656-658.).

Прстен кат. 66, најближе аналогије, како по облику тако и по начину украшавања, има у прстену из Ливаћа (Брус) који је израђен у злату. Прстење сличног украшавања из Демир Капије, Б. Алексова датује у XII-XIII век. Међутим, према облику и начину украшавања широким урезаним линијама овај прстен одговара прстењу XIII-XIV века.¹¹⁸

67. ПРСТЕН

Гривац, откуп 1982. год. (прстен је откупљен од Стамене Ћировић из Гривца, нашла га у свом дворишту). Инв. бр. Е-2200. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,3 цм; дим. гл. 1,2x1,14 цм.

Непубликовано.

Овална карика се у пределу рамена, шири ка глави у виду четвртасте плочице. На рамену је подужним урезима ишрафирано геометријско поље, а на глави представа четвороугла у коме су два наспрамна полумесечаста знака. Око овог поља су коси урези. Прстен је подужно мало упреден. XIV век.

Аналогије:

кат. 69, и наведене за исти; кат. 68, 76.

68. ПРСТЕН

Брестовац, откуп од Костић Злате, 1957. године (прстен је нашла на својој њиви крај куће, приликом орања). Инв. бр. А-3807.

Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,1 цм; пр. гл. 0,9 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање.

На средини карике налазе се четвртаста испупчења. Карика се шири ка рамену и кружно заравњеној глави. Глава носи урезан геометријски орнамент са правоугаоником у

¹¹⁸ Милошевић Д., *Накит*, кат. 19-22, 50-52; Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. ЛШ/ доле.

средини и радијалним линијама. Раме са једне стране има рибљи орнамент, а са друге мотив мреже.

XIV век.

Аналогије:

НМ Чачак – непознато налазиште (Котарац М., Средњовековно прстење из збирке, кат. 7.), Винча (датован у XIV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 19.), Подунавље - непознато налазиште (датован у XIII век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т.53, кат. 656.), Дреновац, Кленак, Стари Град - околина Шапца (Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, кат. 13-17.), Прилеп (Бабик Б., *Материјалната култура*, сл. 65/1.).

Закључујући по међусобној сличности представе на глави као и аналогијама, прстенови кат. 67, 68, 69, 76, припадају истом добу (XIV век). То додатно потврђују и примерци у збиркама НМ у Београду и НМ у Чачку.¹¹⁹

69. ПРСТЕН

Непознато налазиште из околине Крагујевца, поклон 1954. године. Инв. бр. А-6б.

Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,5 цм; пр. гл. 1,4 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање, нијело.

Карика се у раменом делу шири у заравњену, кружну главу, на којој су у геометријском пољу обликованом од два спојена трапеца, наспрамно урезана четири полумесе-часта украса, највероватније у шематизованој представи штита. Око овог поља као и на рамену налазе се коси урези, правилно сложени у геометријска поља која испуњавају.

XIV век.

Аналогије:

Љубић (Котарац М., Средњовековно прстење из збирке, кат. 9.), Крушевац (готово истоветна представа на глави прстена: Милетић А., *Накит од XII до XV века из збирке*, кат. 58.), НМ Шабац – непо-

¹¹⁹ Котарац М., Средњовековно прстење из збирке, кат. 6.

знато налазиште (Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, кат. 28.), НМ Лесковац – непознато налазиште (истог облика и уреза на рамену: Јовић С., Средњовековно прстење из збирке, кат. 10.), НМ у Београду – непознато налазиште (Милошевић Д., *Накит*, кат. 21, 22.).

Украшавање овално заравњене главе прстења са украсом у виду геометријских мотива, карактеристично је за српско прстење XIV века, какво се у већем броју јавља на простору Србије, па и Македоније. Као чест јавља се мотив четвртастог поља са радијално распоређеним урезима око њега, на глави различито обликованог прстења (кат. 67-69, 76).¹²⁰ Претпоставља се да су мотиви преузети из богате орнаментике резања дрвета и камена.¹²¹ Прстен кат. 69 има четири наспрамно распоређена полумесечаста знака налик слову "С", у средишњем геометријском пољу. Идентичност по овој представи, као и самом облику, уочава се на прстењу из Љубића и Крушевца. Наш примерак је и најбогатијег украса. Вештина израде говори о времену успона златарства у Србији у XIV веку.

70. ПРСТЕН

Доње Комарице, откуп 1958. године (откупљен од Драгана Илића из Крагујевца, ул. Чиче од Романије 23; Нашао га Радојко Радовановић у својој башти у Доњим Комарицама). Инв. бр. Е-342. Сп. пр. 2,4 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,6; дим. гл. 1,7-1,8 цм.

Непубликовано.

Сребро, ливење, урезивање.

Равна карика постепено се шири ка кружно заравњеној глави. Карика је украшена са два ужљебљења на средини и три латице на рамену. Обод главе и карике оперважен је ситном гранулацијом. На глави је натпис у два реда:

¹²⁰ Милошевић Д., *Накит*, кат. 19.

¹²¹ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 91.

НФАЕИ((ЮЮННТ

Изнад и испод натписа стоје крстићи:

Старије колеге са етнолошког одељења (сматрамо да је то била Душица Минић која је краће време била запослена у Музеју) прочитали су овај натпис као: +Јелена Мујић+ XV век.

Аналогије:

Велико Село (датован у XVI век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 568, Т. XI/6.) НМ у Београду – непознато налазиште (Исто, кат. 425; датован у XV век.), Охрид, Непозната налазишта, прстен војводе Владислава (датују се у XV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 209-213.).

Сребрни прстен из Д. Комарица кат. 84, носи највероватније име власнице. Сличан нашем примерку, прстен из Великог Села, има заштитне крстиће на почетку и крају троредног натписа, али окренутог као у огледалу - печатњак. Исти је случај и са прстеном са непознатог налазишта који се такође чува у НМ у Београду. Судећи по нејасном натпису, наш примерак није печатни, већ натпис једноставно има заштитну функцију. Име власнице постаје уобичајено од XIV-XV века за заручно прстење,¹²² од када су и познати овако крупни комади.¹²³ Сам облик (широка карика са ниским вратом) уобичајен је за прстење XV века, какав је прстен из Охрида, потом прстен војводе Владислава и друго које се чува у НМ у Београду.

¹²² Радојковић Б., *Накит код Срба*, 195.

¹²³ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 428, 394, Т. XLVI/1, 2, 4.

71. ПРСТЕН

Дивостин, Главица, поклон Радосава Миленковића 1954. године. Инв. бр. А-2093.

Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,6 цм; пр. гл. 0,9-1,0 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, отискивање.

Над овалном кариком уздиже се неправилно-кружна, заравњена глава са купастим вратом. На њој је утиснута представа птице раширених крила. На карици овалног пресека ближе глави, примећује се покушај профилације и украшавања.

XIV век.

Аналогије:

НМ Крушевац - непознато налазиште (идентичан облик, са украсом стилизованих гранчица на глави: Чађеновић Г, Средњовековно прстење, Т. II/9.), околина Пожаревца (Миленковић М., Прстење браничевске области, Т. V/50.), НМ у Београду – непознато налазиште, (на глави прстена орнаменти у облику шест стилизованих гранчица: Милошевић Д., *Накит*, кат. 18; украси главе су урезани лукови: кат. 31; сличан по облику: кат. 139.), Винча (глава украшена у средини урезаном птицом у лету: Милошевић Д., *Накит*, кат. 47.), Прилеп (Бабић Б., *Материјалната култура*, сл. 88/9.).

Прстен кат. 71 из Дивостина, припада типу прстења са уздигнутим купастим вратом, а на глави носи стилизовану представу птице. Сличне представе тумачене као лукови, или гранчице, јављају се још на прстењу из XII-XIII и XIII-XIV века.¹²⁴ Међутим, прстење оваквог облика (готски утицај) на простору Србије бројно се јавља од средине XIV и у XV веку. На глави носе различите представе које могу бити хералдички мотиви или једноставно украси: представе змаја, неке животиње, цвета, гранчица и слично, или стилизовану представу птице, итд.¹²⁵ Најближа аналогија нашем прстену је прстен из Крушевца датован у XIV век, са урезане четири стилизоване гранчице на глави.

¹²⁴ Милошевић Д., *Накит*, кат. 67, 31

¹²⁵ Исто, кат. 18, 131, 138, 139, 144, 158.

72. ПРСТЕН

Горње Комарице, лок. Мајданова Чука, откуп 1961. године (нађен у Горњим Комарицама у њиви званој Мајданова Чука, нашао га Живота Радосављевић, откупљен од истог). Инв. бр. Е-929. Сп. пр. 2,4 цм; д. к. 2,5 мм; вис. 2,6 цм; пр. гл. 1,7-1,8 цм.

Непубликовано.

Сребро, ливење, урезивање, нијело.

Овална карика са обе стране главе носи исту композицију: цвет састављен из главе у виду медаљона са крстообразном розетом, и широко урезане гранчице са листићима. Глава се уздиже на високом профилисаном и по средини задебљаном врату, који носи кратке косе урезе. Глава је у виду кружне плочице, на којој је урезан цвет са осам латица, уоквирен кругом.

Крај XIV - прва половина XV века.

Аналогије:

НМ у Београду – непознато налазиште (сличност према облику и представи на глави: Милошевић Д., *Накит*, кат. 143, прстен из Скопља: кат. 144, 135. Најближе аналогије видимо на прстену датованом у почетак XV века - непознато налазиште: кат. 133.).

Сребрни прстен из Г. Комарица кат. 72, носи представе цвета на карници, као и на глави, па би се могло рећи да је ово вероватно био веренички прстен, који припада крају XIV и првој половини XV века. Крстообразни цвет на карници јавља се у нашим крајевима од средине XIII века, по традицији византијског прстења X–XI века, које је рађено по узору на античко, а највероватније је вереничко. Различито су се развијали на Западу и Византији.¹²⁶ Цвет на карници приказан је са гранчицом која је урезана након ливења, што говори да је прстен био намењен продаји, дакле вероватно доспео трговачким путем у овај крај.

¹²⁶ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 106-107, сл. 55.

73. ПРСТЕН

Каменица, откуп (прстен је нађен у Каменици на њиви, 1959. год., откуп од Vere Каровић из Гривца). Инв. бр. Е-560. Сп. пр. 2,3 цм; д. к. 2 мм; вис. 3,0 цм; пр. гл. 1,4 цм.

Непубликовано.

Сребро, ливење, урезивање, нијело.

Богато украшен прстен читавом спољном страном. На карици су, један уз други, два кабушона. Први је у облику ромба и носи представу крста, а други представу крина у пупољку. Преостали простор карике ишрафиран је мрежастим урезима. Врат се купасто уздиже према глави носећи урезану лозицу са геометризованим листићима у средњем пољу. Глава је равна и кружна, а носи представу петоугла са кружићем у средини. Око овог поља је круг, а простор између испуњен је гранчицама, са по четири веома геометризована листића. Преостале површине су мрежасто ишрафиране.

XIV-XV век.

Аналогије:

Охрид, Пећ, Сибница код Рековца, непознато налазиште (према облику: Милошевић Д., *Накит*, кат. 131, 132, 134; према представи на карици: кат. 135 датован у другу половину XIV века.).

Прстен из Каменице кат. 73, упућује на руку врло вештог мајстора. Може се датовати, како обликом који припада времену XIV-XV века, тако и орнаментиком, пре свега у кабушонима. У првом кабушону приказан је трolist, а у другом крст у ромбу. Крст има заобљене крајеве те подсећа на малтешки, и јавља се на прстењу од друге половине XIV и у XV веку, када се витезови малтешког реда помињу и у нашим крајевима.¹²⁷ Готово истоветно украшавање карике видимо на прстену из НМ у Београду (само уместо крста у ромбу имамо розету),¹²⁸ који

¹²⁷ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 151, 237.

¹²⁸ Милошевић Д., *Накит*, кат. 135.

има идентичан облик као наш прстен из Комарица кат. 72. На врату прстена налази се урезана лозица са по три веома геометризована листића, који се наизменично смењују са једне па са друге стране лозице. Овај украс познат је из византијске орнаментике, а видимо га и на врату прстена из Новог Брда.¹²⁹

74. ПРСТЕН

Десимиrowaц, поклон Драгомира Марковића из Десимиrowца, 1951. године (нашао код своје куће). Инв. бр. Е-815. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1,5; вис. 2,2 цм; дим. гл. 0,9x1,1 цм. Непубликовано.

Бронза.

Равна карика има кружно проширене кабушоне на рамену, са украсом у виду урезане две наспрамне изломљене линије. На врату је урезан рибли орнамент. Округла, заравњена глава, уоквирена по ободу урезаном линијом, носи знатно поједностављену представу птица око дрвета живота, тачније палме.

XIV век.

Аналогије:

НМ у Београду – непознато налазиште (Милошевић Д., *Накит*, кат. 18/XIV век.), околина Свилајнца (датован у XIV век: Крстић С., *Средњовековни накит из збирке*, 342, кат. 45, Т. IV/5.).

Прстен из Десимиrowца (кат. 74) носи представу птица око дрвета живота, тачније палме. На то да је у питању палма, указује начин приказивања крошње у виду три палмина листа од којих је један у средини, а два су са стране, и корена који се рачва у два дела. Стабло је верно дочарано набраном линијом, а птице јасно обликованом главом и трупом прекривеним перјем. Птице су леђима и наглавачке окренуте једна у односу на другу, што

¹²⁹ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 185, Т. 94.

није уобичајено приказивање, јер код оваквих представа адосиране животиње се приказују окренуте једна према другој.

Порекло композиције је још у античкој уметности, одакле преко хеленизма доспева у византијску уметност. Сличну, али јаснију представу има прстен XII-XIII века из Лешја, који се везује за романску уметност, према слично приказаној палми. Порекло самог мотива је вероватно са италијанских тканина.¹³⁰ Популарност ове представе на прстењу не јењава ни у пуном средњем веку, када долази до знатног упрошћавања композиције готово до непрепознавања. Наш прстен припада типу прстења XIV века, а поједностављена представа део је културног миљеа тога доба, када се богати градско становништво сачињено од трговаца, занатлија и закупаца.¹³¹ Иако је поједностављена представа, сам прстен и његова израда нису били једноставни, па би се могло претпоставити да је прстен стајао на руци богатијег грађанина.

75. ПРСТЕН

Без података о месту налаза, поклон 1997. године (прстен је поклонио Поповић Момир из Крагујевца). Инв. бр. Е-2722. Сп. пр. 2,3 цм; д. к. 1,5 мм; вис 2,5; дим. гл. 1,5x1,8 цм. Непубликовано.

Бронза.

Карика равна са унутрашње и троугаоно профилисана са спољне стране проширује се у заравњену елипсоидну, плочасту главу, профилисаног врата. На глави је пластично изведен мотив крстообразне, четворолисне розете, унутар ромба оперваженог кругом. Простор унутар ромба ишрафиран је косим линијама.

XIV-XVI век.

Аналогије:

НМ Крушевац – непознато налазиште (Чађеновић Г, Средњо-

¹³⁰ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 109, сл. 48.

¹³¹ Исто, 73, 165.

вековно прстење, кат. 9, Т. 1/8.), Дреновац, Кленак - околина Шапца (Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, кат. 44, 46, 53.), НМ Лесковац – непознато налазиште (Јовић С., Средњовековно прстење из збирке, кат. 9.), Ново Брдо (датовани новцем у XIV-XV век: Зечевић Е., *Накит*, 97-99, кат. 68/XV век, 69/XIV-XVI? век, 70/XIV век.).

Тип прстена са троугаоно преломљеним раменима (*ve- rkatung*), појављује се у XII-XIII веку међу прстењем од бронзе са подручја Македоније, док се у Србији јавља од XIII и траје до XV stoleћа међу луксузним примерцима од сребра,¹³² што је потврђено и налазима новца са прстењем из Новог Брда. За слично прстење ливено у бронзи и мање масивно, предложено је и датовање у XV-XVI век.¹³³ Што се тиче украса, мотив четворолисне розете појављује се на различитим типовима прстења који припадају временском опсегу од XIII-XV века.¹³⁴ Мотив овако постављеног ромба, познат је са прстења које такође припада времену пуног средњег века. Поједини примерци имају исту комбинацију четворолисне розете унутар ромба што се појављује на прстењу у време XIV-XV века. Најближу аналогију представља прстен из НМ Крушевац, датован у XIV век.¹³⁵ Из наведених разлога прстен се датује у XIV-XVI век.

¹³² Милошевић Д., *Накит*, од бронзе датовано у XII-XIII век: кат. 2, 63-64; од бронзе дат. у XIII- XIV век: кат. 57-62, од сребра дат. у XIV-XV век: кат. 117-127.

¹³³ Иванић, Б., *Накит*, кат. 57, 61, 64.

¹³⁴ Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит*, кат. 446 Т. 8/1, кат. 421 Т. 9/2, кат. 417 Т. 12/3.

¹³⁵ Милошевић Д., *Накит*, мотив ромба: кат. 23-24/XIV в., 193, 205/XVв.; мотив четворолисне розете унутар ромба: кат. 51-53/XIVвек.

76. ПРСТЕН

Непознато налазиште, без података. Инв. бр. А-бб. Сп. пр. 2,2 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,2 цм; пр. гл. 1,1-1,5 цм.

Непубликовано.

На танку карику налемљена је елипсоидна и степенасто профилисана глава у три нивоа. На њеној равној површини урезан је геометријски орнамент у виду правоугаоника подељеног на два дела у којима је по један полумесечастии знак налик слову "С". Поље око правоугаоника ишрафирано је косим линијама.

XIV-XV век.

Аналогије:

кат. 69 (према представи); Крушевац (Милетић А., Накит од XII до XV века из збирке, кат. 50, 60.), Стари Костолац (М. Миленковић, Прстење браничевске области, кат. 40, Т. IV / 40.), НМ Шабац – непознато налазиште (Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, кат. 24-25.).

За прстен кат. 76, готово идентичне примерке налазимо у прстењу из Крушевца и Шапца, и један примерак из Старог Костолаца који је датован у XIV век.

77. ПРСТЕН

Брестовац, Селиште, откуп 1956. године (нађено на њиви "Селиште" и откупљено од Тадије Симовића, музеју пријавио и донео музејски сарадник Милутин Бељаковић). Инв. бр. А-3620.

Сп. пр. 2,5 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,9 цм; пр. гл. 0,9-1,5 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање, отискивање.

Над овалну карику уздиже се на танком врату округла глава у виду плочице, украшена урезаном осмокраком звездом. Уз ивицу тече око ње описана кружница. Карика је украшена попречним тракама са ситним кружићима, што је изведено отискивањем.

XV век.

Аналогије:

НМ Београд (датовано у XV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 156, 157.), Непознато налазиште у Србији (датован у XIII век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. XLIII/2.), Десић-околина Шапца (Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, кат. 35.), Руски Крстур (Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, кат. 550.), Јањево (слично украшена карика, са зарезима, а не кружићима као наш прстен, као и сам облик прстена, датован у XIV-XV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 219.), Прилеп (датован у XV век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 216.), Охрид (датован у XV-XVI век: Милошевић Д., *Накит*, кат. 229.).

Прстен кат. 77 главу носи уздигнуту на узаном врату. То је облик који срећемо на прстењу XV века, у НМ Београд.¹³⁶ Што се тиче представе, посебна сличност огледа се са прстењем из Прилепа (представа: шестокрака звезда уписана у круг) и Јањева (изглед карике, и украс на глави), које опет припада XV, и XIV-XV веку. Ту је и прстен из Охрида са шестокраком звездом урезаном на глави и на сличан начин обрађеном кариком, али на другачијем врату, датован у XV-XVI век.

78. ПРСТЕН

Непознато налазиште, без података о прстену. Инв. бр. А-бб. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1 мм; вис. 2,4 цм; пр. гл. 1,3 цм.

Непубликовано.

Бронза, камен.

Глава прстена носи утиснут камен, а карика је танка профилисана жица. Глава по ободу носи вертикалне жљебове. XIV-XVI век.

Аналогије:

Ново Брдо (датовано у XIV и XV-XVI век, Зечевић Е., *Накит*, 109-113, кат. 88, 89.), Матичане (*Археолошко благо Косова и Метохије*, кат. 356.).

¹³⁶ Милошевић Д., *Накит*, кат. 156, 157.

¹³⁷ Бајаловић- Хаџи-Пешић М., *Накит VIII - XVIII века*, Т. XLVII/1,2.

Особеност нашег примерка је у облику - танка карика и уложак од бронзе, који је набран по ободу, имају аналогije у прстењу XIII-XIV века, па и у једном прстену XVI века, што сведочи о дугој употреби оваквог прстења.¹³⁷ Узор оваквом обликовању вероватно треба видети у луксузном прстењу из Новог Брда, које је датовано у XIV-XVI век.

79. ПРСТЕН

Без података о месту налаза, поклоњен музеју 1962. године. Инв. бр. Е-950. Сп. пр. 2,1 цм; д. к. 1,5 мм; вис. 2,5 цм; пр. гл. 13 цм.

Непубликовано.

Бронза.

Пуно ливен прстен овалне карике која се шири ка глави која је уздигнута и обликована у виду зарубљене купе. Око врата су три урезане линије, а једна дебља линија тече уз обод главе, која је једноставно исполирана површина. Карика на свом дну има дугметасто задебљање, и по три кратка уреза са обе стране.

XV-XVI век.

Аналогије:

Ново Брдо (Зечевић Е., *Накит*, кат. 63-64/XV-XVI век.).

80. ПРСТЕН

Непознато налазиште. Инв. бр. А-бб. Сп. пр. 2,7 цм; д. к. 2,5 мм; вис. 2,5 цм; дим. гл. 1,5x1,9 цм.

Непубликовано.

Цинк, ливење, урезивање.

Масиван прстен има трочлано обликовану и заравњену главу, чији обод прате две урезане линије. У средњем пољу је нејасан урезани знак, који може да буде иницијал власника, или представа витеза са кацигом и перјаницом на њој. Карика је "D" пресека, неправилно савијана.

XIV-XV век/турско доба?

¹³⁷ Бајаловић- Хаџи-Пешић М., *Накит VIII - XVIII века*, Т. XLVII/1,2.

81. ПРСТЕН ЗА ЛУК

Гривац, случајан налаз, 1964. године (на имању Рисима Лекића). Инв. бр. А-4319. Сп. пр. око 2,5 цм; д. к. 2,5 мм; вис. 3,3 цм.

Непубликовано.

Бронза, ливење, урезивање.

Карика се шири ка троугаоној и укошеној глави. Карика и глава имају урезан биљни украс. У средини главе је стилизована представа лале. Карика је деформисана.

XIV-XV век.

Аналогије:

кат. 82, Непознато налазиште у Србији (Милошевић Д., *Накит*, кат. 184.).

82. ПРСТЕН ЗА ЛУК

Драгушица, поклон, 1964. године (предао Алексић). Инв. бр. А-4320. Сп. пр. око 2,4; д. к. 2 мм; вис. 3,1 цм.

Бронза, ливење, урезивање.

Танка карика се шири у троугаони испуст који чини главу прстена за лук. На карици се налазе три дугмета испупчења. Троугли испуст богато је украшен: поједностављену представу лале у средини окружују таласасти урези. Уз ивице према карици теку уска поља са урезним троугловима.

XIV-XV век.

Литература: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 105.

Аналогије:

кат. 81; Биљевина (орнамент изв. урезивањем, прстен има три дугмета испупчења на карици: Минић Д., Ерцеговић-Павловић С., Археолошка истраживања, сл. 3/10.), Стари Костолац (Миленковић М., Прстење браничевске области, Т. VI/59.), непознато налазиште у Подунављу (датован у XIII век: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 659, Т. XI/5.), НМ у Београду – непознато налазиште (Милошевић Д., *Накит*, кат. 184.).

Прстенови кат. 81 из Гривца, и кат. 82 из Драгушице, припадају прстењу које је у литератури познато као

прстење за одапињање лука. У Бугарској се оваква врста прстења назива Соколарски прстен.¹³⁸ Често носе на глави представу лале што је случај и на нашим примерцима. Овај мотив преузет је из турске орнаментике. Прстење за лук много је израђивано у средњем веку и у турско доба. За бронзане прстенове за лук сматра се да су употребљавани у рату, а скупоцени примерци од сребра рађени су за властелу, за турнир и лов.¹³⁹

¹³⁸ Милошевић, Д., *Накит* кат.184.

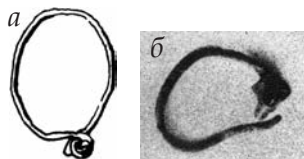
¹³⁹ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 207.

НАКИТ КОЈИ НЕДОСТАЈЕ У ЗБИРЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА

У археолошкој збирци накита средњег века, недостаје укупно 15 предмета (види стр. 13): 6 наушница (сл. 2а, 2б, 3, 4, 5-пар) и 9 прстенова (сл. 6-14). У питању су наушнице из Градца и Добраче, те прстенови из Градца, Теферича, Опланића и Добраче.

НАУШНИЦЕ

Од наушница које недостају у питању су следећи типови: две наушнице са „S“ завршетком (сл. 2а, 2б), наушница са коленцетом (сл. 3), гроздолика наушница (сл. 4), пар наушница са вертикалним привеском од намотаја жице (сл. 5).

сл. 2. Наушнице из Градца (а), и Добраче (б)

Из Градца и Добраче потиче по један примерак наушница са „S“ завршетком (сл. 2а, 2б).¹⁴⁰ То су наушнице које су биле раширене код свих словенских народа.¹⁴¹ На локалитетима бјелобрдске културе у Славонији ово су најособеније наушнице, где се јављају већ у IX веку. У XI веку шире се на простору Војводине, а крајем XII и почетком XIII века, постају особене за последњу фазу бјелобрдске културе, на простору јужне Паноније, када су

¹⁴⁰ Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 20, инв. бр. А-бб: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 26/2; Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 39, инв. бр. А-бб: Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, сл. 12/а.

¹⁴¹ Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, 24.

израђиване од сребра.¹⁴² За налазе са територије Србије већ је указано на могућност њихове употребе током XIII века, па и касније до XV-XVI века¹⁴³ Нејасне фотографије наушница из Градца и Добраче не пружају довољно података, па се опредељују датовањем некропола у XI-XII, односно XII-XIII век.

сл. 3. Наушница из Градца

Наушница са једним коленцетом из Градца сл. 3,¹⁴⁴ већ је поменута са сличним које су пронађене на истом локалитету (види кат. 16), којим се и датује у XI-XII век.

сл. 4. Наушница из Градца

Наушница из Градца (сл. 4),¹⁴⁵ ливена је од бронзе у дводелном калупу, са профилисаним луком и нешто дебљим завршецима, има удубљења између ребара која су украшена ситном псеудо-гранулацијом, док су сама ребра украшена попречним зарезима. Припада скупини ливених

¹⁴² Јанковић М. и Ђ., *Словени у југословенском Подунављу*, 54-55.

¹⁴³ Радичевић, Д., *Средњевековно српско гробље*, 96.

¹⁴⁴ Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 2. Инв. бр. А-1377, непубликовано: *Стари "Археолошки инвентар" НМК*.

¹⁴⁵ Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану), недокументован гроб, инв. бр. А-1806: Петровић Д., *Средњевековна некропола на Донићком брду*, 285, сл. 28/1. Исто у: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 113.

гроздоликих наушница, које се у највећем броју јављају код становника подунавских села, где су биле омиљене од X до почетка XII века. Налазишта су најчешћа на десној обали Дунава: Земун, београдски Доњи град, Карабурма, Винча, Ритопек, Брестовик, Гроцка, Сеона, Колари и низ непознатих налазишта са овог терена.¹⁴⁶ Наушница има ливени привезак, који имитира ситну гранулацију и невешт покушај приказивања јагоде са леве и десне стране карике, и на завршетку привеска. Према овим особеностима најближе аналогије има у наушницама из Брестовика, Гроцке, Мачванске Митровице, Грабовице, Љубичевца - које се датују у X-XI век.¹⁴⁷ Доња граница некрополе Донићког брда, ограничава датовање нашег примерка на XI век.

сл. 5. Наушнице из Градца

Наушнице из Градца (сл. 5),¹⁴⁸ са вертикалним привеском од намотаја жице редак су примерак. Рађене су у сребру техником филиграна и гранулације. На доњем делу карике је вертикалан привесак обликован од намотаја жице. Замена за гранулацију види се на венчићу од

¹⁴⁶ Бајаловић - Хади-Пешић М., *Накит*, 25.

¹⁴⁷ Исто, Т. XVIII/10; Исто, кат. 22, Т. XVIII/3; Minić D., *Le site d'habitation, TXXVIII/1*; Ерцеговић-Павловић С. - Минић Д., *Седњовековно насеље и некропола*, сл. 4/2 и 3; Радоса-вљевић-Крунић С., *Средњовековна некропола у Љубичевцу*, сл. 2/3.

¹⁴⁸ Градац, Донићко Брдо, случајан налаз 1953. године (при вађењу ризле у мајдану), недокументован гроб, инв. бр. А-1805: Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, 285, сл. 28/2.; исто у: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 119; Инв. бр. 1805а, непубликовано: фото-документација и, *Стари "Археолошки инвентар" НМК*.

спиралне жице - на средини биконичног привеска - као и на сва четири бочна венчића, где су псеудогрануле начињене од намотаја танке жице. На оба краја привеска налаже по једна гранулирана куглица.

Сличне наушнице потичу из Фетислама, Велеса, Северне Бугарске.¹⁴⁹ Наушница из Фетислама са гроздићем обликованим од жице, потиче из укопа куће крајем X века. Сличност са типовима гроздоликих наушница се огледа у броју и распореду коленаца на карици, као и обликовању горњег дела привеска изнад карице. Сличност са наушницом из Велеса (датована у X-XI век), огледа се у истоветној изради доњег дела привеска. Међутим, наушница из Велеса има имитације јагода на завршецима привеска, и по једну са леве и десне стране на доњем делу карице, што је приближава нашој наушници кат. 20 и потврђује истовременост. Како средњовековна некропола на Донићком брду судећи према осталом материјалу не почиње у раније доба, наушницу датујемо у XI век.

¹⁴⁹ Јанковић М., Неки подаци, Т. II/3; Бабић Б, *Средновековно културно богатство*, кат. 18, 19; Григоров В., *Метални накити*, обр. 13 / 1.

ПРСТЕНОВИ

Од прстенова који недостају у збирци у питању су следећи типови: прстен од двоструко уpletене жице (сл. 6), и прстен са уметком за камен, филиграном и гранулацијом (сл. 7), тракасти прстен (сл. 8), пуноливено прстење са равном главом (сл. 9, сл. 10), пуноливено прстење са издигнутом главом и наглашеним раменима (сл. 11, сл. 12) и пуноливено прстење са равном главом (сл. 13, сл. 14).

сл. 6. Прстен из Градца

Прстен од двоструке, уpletене сребрне жице из Градца,¹⁵⁰ (сл. 6) припада прстењу какво је на простору бјелобрдске културе као и доњег Подунавља, најбројније заступљено у другој половини XI века где је датовано новцем Андрије I (1046-1061) и Ладислава I (1077-1095).¹⁵¹ Следствено томе, код нас се може очекивати у другој половини XI века. Јавља се и на тлу Јужне Србије и Косова.¹⁵²

сл. 7. Прстен из Градца

¹⁵⁰ Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 2. Инв. бр. А-1373, објављено: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 287, сл. 26/7.

¹⁵¹ Радичевић Д., Ка прецизнијем датовању, 94.

¹⁵² Ерцеговић-Павловић С., Гроздолике византијске наушнице, Т. I/5; Археолошко благо Косова и Метохије, кат. 398.

Прстен из Градца сл. 7,¹⁵³ припада прстењу високе техничке обраде: рађен је од сребра у техници филиграна и гранулације. Главу чини полудраги камен оперважен филигранском жицом. Причвршћена је гранулацијом за карику од дебљег лима са канеластом профилацијом и ситним псеудогранулама. На саставу главе и камена има по седам гранула са обе стране. Прстење код кога је глава богато гранулирана и испуњена стаклом, јавља се на римском накиту од III-IV века. Сличан украс особен је и за прстење од VI до X века.¹⁵⁴ Међу словенским живљем ово прстење се појављује од IX века и сматра се византијским увозом.¹⁵⁵ Њега одликују квалитетно сребро и висока техничка обрада са елементима филиграна и гранулације. На простору Србије опредељују се пре свега у XI столеће,¹⁵⁶ какви су примерци из Доњег града Београдске тврђаве, Винче, Великог Градишта, Трњана, ареала Браничева, Ниша (два прстена: Гласија, Јагодин Мала).¹⁵⁷ Слично се датују и налази из Македоније.¹⁵⁸ Примерак из Доњег града Београдске тврђаве датован је наушницом у X столеће. Прстен из Ниша (Јагодин Мала) пронађен је као и наш прстен са наушницом волинског типа, какве се на простору Србије датују углавном у XI век (види кат. 21). Наш прстен који својим особинама припада овој групи,

¹⁵³ Градац, Донићко Брдо, ископавања 1952. године, гроб бр. 37, инв. бр. А-1902, објављен: Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду, 284, сл. 30/3

¹⁵⁴ Bikić V., *Vizantijski nakit*, 109.

¹⁵⁵ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 88.

¹⁵⁶ Исто, 88; Милић Д., Томић М., Остава средњовековног накита, 127, 128; Марјановић-Вујовић Г., Раносредњовековна некропола, 23.

¹⁵⁷ Сребро, филигран и гранулација, датован у X век: Марјановић-Вујовић Г., Раносредњовековна некропола, 23, сл. 10; Marjanović-Vujović, G., *Necropole medievali Vinča*, Y. 210/2; сребро, филигран и гранулација, датован у XI век: Милић Д., Томић М., Остава средњовековног накита, 127, 128; Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 88, сл. 187; сребро, филигран и гранулација: Миленковић М., Прстење браничевске области, Т. 1/4; Ерцеговић-Павловић С., Средњовековна некропола у Нишу, Т. VIII/3; сребро, филигран и гранулација, са наушницом кијевског типа: Ерцеговић-Павловић, С., Гроздолике византијске наушнице, Т.1/1.

¹⁵⁸ Манева Е., *Средновековен накит*, 87, Т. 82.

међутим, пронађен је са ниском која је садржавала спорни мађарски новац (види кат. 32, сл. 1), и стога налаже могућност употребе овог прстена све до првих деценија XIII века. Заиста, једна слична варијанта тог прстења била је у употреби и касније - одликује је другачији начин израде, углавном једноставнији - без филиграна, већ са касетом за камен. Рађено од бронзе, такво се прстење јавља у већем броју у XII веку.¹⁵⁹ Тој варијанти припада и прстен из Старог Костолца рађен од сребра,¹⁶⁰ који скреће пажњу својим сличним изгледом са нашим примерком - али ипак указује на битне разлике - има касету за камен уместо филигранске жице, а грануле не прелазе на карику. Стога ни овај прстен датован имитацијом новца у XII-XIII столеће, не даје горњу границу за употребу луксузне варијанте па тиме ни нашег прстена, и спорни мађарски новац остаје споран. Из наведених разлога прстен из Градца ипак опредељујемо у XI век.

сл. 8. Прстен из Теферича

Прстен из Теферича сл. 8, је случајан налаз.¹⁶¹ Ливен је од бронзе, са кариком која се шири ка елипсоидно заравњеној глави украшеној са четири утиснута „окца“. Најближе аналогije су му из Старог Костолца,¹⁶² Трњана,¹⁶³ Колара, Сеоне, Нових Бановаца, и непознатих нала-

¹⁵⁹ Налаз из Курјача датован је новцем Манојла Комнина у XII век: Марјановић-Вујовић Г., Средњовековни гроб, Т. I/4; налаз из Винче заједно са токајском наушницом потврђује употребу и у XII веку: Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, 88.

¹⁶⁰ Спасић Д., Средњовековна некропола "Код Гробаља", 167, Т. I/13-7.

¹⁶¹ Поклон М. Трифуновића, 1951. године (пронашао у својој башти), инв. бр. А-1267, објављен: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 106.

¹⁶² Миленковић М., Прстење браничевске области, Т. III/20, 22, 23.

¹⁶³ Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, Т. VII/91.

зишта.¹⁶⁴ Опредeљујемо га у XI-XII век из разлога који су наведени при обради сличних прстенова (види кат. 54, 55).

сл. 9. Прстен из Добраче

сл. 10 а-10 б . Прстен из Добраче

Прстење из Добраче сл. 9, 10,¹⁶⁵ ливено од бронзе са кариком која се шири према заравњеној елипсоидној глави, већ је поменуто у обради сличног прстена (види кат. 63). Као што је речено, прстенови носе представу која се тумачи као представа Арханђела. Прстен сл.10 (а, б), носи представу која има кружно раширена крила и црте фигуре које стоје у облику слова X, док иста фигура на прстену сл. 9 има крила која се у доњем делу повијају навише. Обе представе познате су на територији Србије. Представа на прстену сл. 9, између линија има низове убода. Најближе аналогије налази у прстену из Лајковца,¹⁶⁶ потом прстену са нешто другачијом представом на глави из Радоиње код Кокиног Брода,¹⁶⁷ и једним примерком из Миријева.¹⁶⁸

сл. 11. Прстен из Добраче

¹⁶⁴ Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 250; кат. 251, Т. VII/3, кат. 253; кат. 254, 256, 259, 261, 262, 264

¹⁶⁵ Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 21, инв. бр. А-1236: Гарашанин М. и Д., *Средњовековно српско гробље у Добрачи*, сл. 14/б; Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 47, инв. бр. А-1234: Исто, сл. 14/е.

¹⁶⁶ Ропкић А., *Средњовековна некропола*, сл. 3/1.

¹⁶⁷ Ђурић Ј., *Накит из средњовековне збирке*, Т. III/3.

¹⁶⁸ М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњовековна некропола у Миријеvu*, Т. X/8.

Бронзани прстен из Добраче (сл. 11),¹⁶⁹ шестоугаоно обликоване главе са урезаним ромбичним орнаментима, на проширеним раменима носи троугаона задебљања. Иако се овакав облик прстена, али без задебљања, јавља доста ретко и касније – као што је то прстен из НМ у Београду,¹⁷⁰ а другачија испупчења на рамену међу прстењем другачијих типова од XIII-XIV до XVI века¹⁷¹ - то не можемо узети за пресудно јер нису одговарајуће аналогije. Оно што одређује овај прстен је троугаоно задебљање на проширеној карици, какво одликује поједине примерке из групе прстења са наглашеним раменима. Овакво прстење се на подручју Србије датује углавном у XI век (од краја X до првих деценија XII века).¹⁷² Сличност представе на нашем примерку са осталим прстењем са некрополе,¹⁷³ ближе га одређује у раздобље XII-XIII века (види кат. 63).

сл. 12. Прстен из Добраче

Прстен из Добраче (сл. 12),¹⁷⁴ носи четвртасту главу у виду задебљале плочице са урезаном шематизованом представом за какве се претпоставља да приказују Арханђела (види кат. 63). Оно што га издваја су проширена ра-

¹⁶⁹ Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 22, инв. бр. А-1235: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 14/г, х.

¹⁷⁰ Датован у XV век: Бајаловић-Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 425, Т. XLVI/1.

¹⁷¹ Милошевић, Д., *Накит*, кат. 72, 112, 198, 217.

¹⁷² Vikić V., *Vizantijski nakit*, 104, sl. 76; Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, 78-82, Т. VI/1; Прстен који има троугаоно задебљање, публикован је и овде: Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит*, кат. 294, Т. XL/7; *Археолошко благо Косова и Метохије*: 360, 374, 382, 399, 412.

¹⁷³ Вероватно даљим поједностављењем представе каква је представа на прстену сл. 10, добијена је оваква представа.

¹⁷⁴ Добрача, Умка, ископавања 1950. године, гроб бр. 35, инв. бр. А-1238: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, сл. 14/ф.

мена наглашена пластичним ребром и уздигнута и заравњена глава, што га смешта у групу прстења која се, како смо већ навели, на подручју Србије датује углавном у XI век (од краја X до првих деценија XII века).¹⁷⁵ Исте особине има прстен пронађен са новцем XII века, између Ђурђева и Каћа у Бачкој,¹⁷⁶ па и рамена која се шире према глави. Два прстена из Охрида слично обликована са нашим примерком, и различито датована припадају овој групи.¹⁷⁷ Сличан нашем примерку по представи на глави и обликовању је и прстен са некрополе у Мокрину (Струмичка област),¹⁷⁸ а по облику му је врло близак примерак из Виминацијума.¹⁷⁹ Попречно пластично ребро на раменима, јавља се на прстењу које припада времену XII и XIII, а у нешто другачијем виду на прстењу XV-XVI века.¹⁸⁰ На датовање нашег примерка у XII-XIII век, упућује и представа на глави, која се у сличном виду јавља и на осталом прстењу са некрополе, а која спада у ред хришћанских тема на прстењу XI-XII века (види кат. 63).

сл. 13. Прстен из Опланића

Прстен из Опланића код Кнића (сл. 13),¹⁸¹ припада прстењу које има већу овалну или округлу заравњену

¹⁷⁵ Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, 78-82, Т. V/4; Bikić V., *Vizantijski nakit*, 104, sl. 76/1-6, 77.

¹⁷⁶ Ши́ра карика, попречно ребро на рамену, пронађен са новцем XII столећа: Милошевић Д., *Накит*, кат. 55

¹⁷⁷ Јовановић В., Прилог проучавању средњевековног прстења, Т. III/4; Милошевић Д., *Накит*, кат. 220.

¹⁷⁸ Манева Е., *Средновековен накит*, Т. 85: 89/21.

¹⁷⁹ Bikić V., *Vizantijski nakit*, сл. 77.

¹⁸⁰ Милошевић Д., *Накит*, кат. 55-56, 76 (прстење XII и XIII в.); кат. 177, 197, 199, 202, 220, 222 (прстење XV-XVI века).

¹⁸¹ Опланић, без ближних података о прстену, инв. бр. А-56, непубликовано: подаци из фото-документације НМК.

главу и геометријски мотив од најчешће четворокрако уоквирене розете око које су радијално распоређени коси урези. Такво прстење на простору Србије се датује углавном у XIV век,¹⁸² а има га и на простору Македоније и Бугарске.¹⁸³ Ово прстење показује сличности у украшавању и са прстењем какви су прстенови кат. 67, 69, 76. На тај начин потврђена је и хронолошка веза, јер се и овакво прстење датује у XIV век.

сл. 14. Прстен из Опланића

Још један прстен из Опланића (сл. 14),¹⁸⁴ судећи по изгледу вероватно је од сребра. Карика овална са спољне стране, шири се ка равној округлој глави без украса. На рамену је рељефно изведена представа крина који се расцветавала. Представа је на доњем делу омеђена са три пластичне линије. На врату се налази пластична линија уз саму главу прстена. Слична представа крина налази се на истом месту на луксузном прстену из Новог Брда.¹⁸⁵ Обликом и начином украшавања припада прстењу које је бројније у XIV него у XV веку,¹⁸⁶ којим најпре наликује прстену краљице Теодоре за разлику од ког има нешто на-

¹⁸² Милошевић Д., *Накит*, кат. 23-26; Бајаловић-хаџи-Пешић М., *Накит*, Т. I/III/доле десно; Ђурић Ј., *Накит из средњовековне збирке*, 276, Т.IV/2; Марјановић-Вујовић Г., *Трњане*, сл. 198/лево; Милетић А., *Накит од XII до XV века из збирке*, кат. 53.

¹⁸³ Милошевић Д., *Накит*, види кат. 24.

¹⁸⁴ Опланић, без података о прстену, инв. бр. А-бб, непубликовано: подаци из фотодокументације НМК.

¹⁸⁵ Мотив крина на истом месту: Зечевић Е., *Накит*, кат. 156; по облику: кат. 153.

глашенији врат. Мотив крина у употреби је на Балкану од XIII до краја XV века и тумачи се као симбол Богородице, а прстење на коме се јавља као усамљен мотив узима се за женско.¹⁸⁷ Начин обраде везује нас за прстење с краја XIV и почетка XV века, а облик за печатно прстење које често има мотив преплета на врату.¹⁸⁸ Недостатак представе на глави указује да је прстен вероватно чекао наручиоца. Опредeљујемо га у XIV-XV век.

¹⁸⁶ Милошевић Д., *Накит*, кат. 77, 82-87, 91, 130.

¹⁸⁷ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 114-115, Т. 42.

ЗАКЉУЧАК

Шири регион централне Шумадије и града Крагујевца, ослања се на два речна тока, Лепенице и Груже. У сливу ових река налазе се и познати средњовековни центри: Градац код Баточине као највећа средњовековна утврда у саставу будуће Лепеничке жупе, и Борач код Кнића као седиште жупе Борач. О њиховом значају на посредан начин сведочи и покретан археолошки материјал, који је доспео у Народни музеј. Накит средњег века из збирки Народног музеја у Крагујевцу одсликава две епохе средњовековне Србије – време Немањића и са њим развој и ширење државе на ове просторе, и време Лазаревића, и са њим процват градова и културе започет у XIV веку.

Археолошким истраживањима на Јеринином брду у Градцу расветљена је његова значајна улога кроз читаву историју. Уз његове стрме обронке мирно тече река Лепеница и одлази даље равницом. На тако пријатном и погодном месту за живот и одбрану, човек је обитавао од давнина. Палеолитски ловац, насељавао је пећину под Јерининим брдом, а у бакарном, бронзаном и гвозденим добу човек настањује његов пространи и благо заталасани плато. Остаци римске, византијске и српске културе истражени 1953. године, указују на подизање утврде и њен историјски значај.¹⁸⁹

Некропола на Донићком брду истражена 1952. године, дала је значајне податке за разумевање историје утврде на суседном Јеринином Брду. Садржи три хоризонта сахрањивања: хоризонт римског доба са налазима накита, новца, фибула,¹⁹⁰ касноантички хоризонт са налазима ра-

¹⁸⁸ Милошевић Д., *Накит*, кат. 118, 119, 121, 122, 129.

¹⁸⁹ Богдановић М., *Археолошка истраживања*, 19-20; Богдановић М., *Централна Србија*, 22-23; Богдановић М., *Старе Културе*, 41; Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, 275-290.

¹⁹⁰ Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, 278, 289, сл. 14, 39/2, 40/3, 4.

новизантијске културе који се датују у V-VII век,¹⁹¹ и средњовековни хоризонт са налазима накита који се углавном везују за византијски културни круг и датују од почетка XI до у XII век.

У оквиру средњовековног хоризонта могу се издвојити две фазе: фаза XI и фаза XI-XII века, према опредељењу накита који је пронађен као прилог. За поновно коришћење некрополе, а због самог њеног положаја на узвишењу, не може се узети време пре обнове утврде. Како је поновно византијско запоседање ових простора дошло тек након сламања бугарске моћи за време Василија II, то обнављање некрополе треба очекивати почетком XI века. Сем тога, међу накитом нема примерака који су типични за X век, те из тог разлога, оне комаде накита са ове некрополе који на другим локалитетима у Србији имају за доњу границу датовања X век, треба ипак датovati у XI век: прстен са три испупчења (кат. 53), прстен од уpletене сребрне жице (сл. 6), наушница са гроздоликим привеском (сл. 4), наушница са вертикалним привеском обликованим од жице (сл. 5) наушница са вертикалним привеском пирамидалног облика (кат. 20), наушница са три јагоде (кат. 24). Сви ови предмети, сем наушнице сл. 4, су од сребра. У исто време треба сместити накит који се сматра за византијски: наушницу волинског типа (кат. 21) и луксузни прстен од сребра са каменом (сл. 7), у техници филиграна и гранулације - из разлога које смо навели. Преостали налази средњег века са некрополе спадају у време XI-XII столећа. Тиме би се могао утврдити престанак сахрањивања на Донићком брду у XII веку. Међутим, велико пространство некрополе на Донићком брду почишћено је багерима 2004. године зарад обнављања старог мајдана. Стога се може само истаћи недовољна истраженост некрополе, и закључити да су ту можда настрадали и они гробови који припадају српском XIII-XIV веку, или они од VIII до X века.

¹⁹¹ Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, сл. 39, 40, Богдановић М., *Старе културе*, кат. 80-83.

На тај начин употреба некрополе у сврху праћења историје утврде на Јеринином брду остаје делимична. Оно што преостаје је поновно разматрање ископаног материјала са простора утврде, и поновно ископавање њених зидина и читаве површине.

Римска, рановизантијска и средњовековна некропола налазила се на Донићком брду, дакле ван тврђаве, а позно-средњовековни гробови на платоу и по ободу суседног Јерининог брда, што би говорило о ширењу некрополе на терен тврђаве, око порушене цркве и бедема. Они се концентришу на простору средњег дела платоа, и преко рановизантијске цркве, с обзиром на то да гробови који су ископавани 1953. г. унутар ње, припадају касном средњем веку.¹⁹² Томе у прилог иде и већи број камених стећака на овом месту, као и налаз дугмета испод једног од њих (кат. 39),¹⁹³ које смо определили у време XIV-XVI века, како се опредељују и стећци. Датум рушења средњовековне византијске утврде XI-XII века везивао се за Немањина освајања 1183., што се на овом нивоу истражености може узети у разматрање, мада, некропола на Донићком брду не даје озбиљне потврде, јер за сада сигурно је да некропола садржи материјал XI века, али се са сигурношћу не може тврдити да ли тај материјал уопште прелази у XII век. Лепеничка жупа улази у састав србске државе 1189. године. Да ли је након тога утврда обнављана, остаје питање за нека нова истраживања.

Најближе аналогije за прстен из Белошевца (кат. 55), који се датује у XI-XII век, потичу из Музеја Јагодине и Крушевца, што би указивало на Левач као могуће место производње оваквог прстења. Сем тога, ово рано датовање упућује на интезиван живот и постојање комуникација Лепеницом и Моравом у доба византијске владе. Левач је у састав србске државе ушао кад и Лепеничка долина, након

¹⁹² Петровић Д., *Средњовековна некропола на Донићком брду*, 278.

¹⁹³ Острогорски Г., *Историја Византије*, 374.

Немањиних освајања 1183. Сличан прстен (сл. 8) потиче из непосредне близине, из Теферича. Међутим, како је реч о различитим варијантама прстења који се не могу међусобно довести у везу, једино се може извести закључак да су оба дошла трговачким путем.

Луксузно прстење из Комарица кат. 71 и кат. 73, датовано од XIV до XVI века, упућује на постојање богатије властеле у то доба, у овом крају. У Доњим Комарицама утврђено је постојање средњовековног насеља и некрополе, а занимљив налаз бојне косе датује се у исто време.¹⁹⁴ Народ Левачког краја задржао је у успомени цара Лазара као држиоца рудника.¹⁹⁵

Пронађен у околини Кнића, привесак (кат. 33), датован у X-XI век – можда потиче са Великог Врха (3 км од Кнића), где се налазе остаци римске културе.¹⁹⁶ Овуда је вероватно пролазила стара комуникација од Београда преко Рудника, ка Борчу и даље Краљеву, Призрену. Из околине Кнића је и крст-привесак опредељен у XI век (кат. 35).

Пар наушница из Коњуше, из XII и прве половине XIII века (кат. 22), својим одликама наговештавају почетак успона српског златарства. Ово је свакако у вези са дефинитивним уласком жупе Борач у састав Србије и одвајања од византијских утицаја почетком XIII века. Коњуша се налази у близини средњовековног града Борча, и дакле просторно се везује за историјски помен жупе Борач из Жичке повеље Стефана Првовенчаног из 1219/1220 године.¹⁹⁷ Сам назив села је средњовековног порекла и упућује на коњушнице.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Богдановић М., *Старе културе*, 62, и кат. 95.

¹⁹⁵ Каниц Ф., *Србија*, 295.

¹⁹⁶ На обронцима брда Велики Врх код Кнића налазила се античка утврда: Документација НМ Крагујевац.

¹⁹⁷ Д. Обрадовић, *Средњовековни градови на тлу Шумадије*, 55.

¹⁹⁸ "Села у којима су чуване краљеве ергеле, добила су, према занимању становника назив Коњуси", уп.: В. Ћоровић, *Историја Срба*, 75.

Борач је био најпре римски град, о чему сведоче остаци одбрамбених бедема, камених зидова, делови некрополе, остава са новцем, итд.¹⁹⁹ Иако из самог Борча за сада немамо налаза средњовековног накита, тим пре налази из његове околине - Коњуша, Опланић, Брестовац, Гривац и Драгушица - својом близином и значајем упућују на њега. Налази припадају XIV-XV веку и уклапају се у историјске вести и претпоставке о времену успона града у време Лазаревића. Четири налаза из села Брестовца и Опланића, (68, 77, сл. 13, сл. 14) припадају ближој околини Борча. Два прстена из Брестовца датована су у XIV-XV век, као и остаци средњовековне Мрњине цркве на оближњем старом гробљу у Бечевизи.²⁰⁰ Овај потес на јужној падини брда Клик, познат је по остацима праисторијске утврде,²⁰¹ из које имамо налазе средњовековних алатки.²⁰² Из непосредне близине, из села Опланић, потичу два јако лепа прстена, датована у XIV век. У Опланићу је потврђено постојање средњовековног насеља и некрополе те и потеса који се зове Градина.²⁰³ Из Драгушице²⁰⁴ и Гривца кат. 82, 81, потичу прстенови за лук. Близина њиховог налаза од око 10-ак километара, као и просторна близина Борча и датовање у XIV-XV век, свакако упућују на богатије становништво тога доба и добру насељеност, све до пада Борча 1438. године и великог страдања становништва. Град је свој значај стекао вероватно положајем на „београдском друму“ који је ишао од Београда на Рудник, преко Борча, Драгушице, Кнића и Градине у Пајсијевићу, испод Честина, на Витковац, Жичу и даље ка Призрену. По неким претпоставкама овај пут је наслеђен још из анти-

¹⁹⁹ Богдановић М., *Старе културе*, 48.

²⁰⁰ Челиковић Б., *Светилишта рудничког краја*, Крагујевац 1998, 165-168.

²⁰¹ Археолошка документација Народног музеја Крагујевац.

²⁰² Ашов датован у XII-XV век: Богдановић М., *Старе културе*, кат. 90.

²⁰³ Богдановић М., *Старе културе*, 62.

²⁰⁴ У Драгушици је идентификован локалитет „Чукара“, где се изоравају римски новци и цигле: Археолошка документација НМК.

чког доба. Његов правац долином Каменице и Груже (од Борча ка Руднику) на свој начин одсликавају и налази из села Каменице, Опланића, Драгушице и Гривца. Прстење из Гривца кат. 67 и кат. 81, сведочи о постојању средњовековног насеља у атару истог села, у ком постоје и бројни остаци грађевинских објеката који се приписују средњем веку.²⁰⁵

На јужном ободу Рудника, истражена је некропола у селу Добрачи. У Добрачи је сем некрополе потврђено постојање утврде на брду Градини, које народ зове "Јеринин Град".²⁰⁶ На 1 км од некрополе налази се позната средњовековна црква у селу Рамаћи. Значај овог простора лежи у положају Рамаћких Висова, који надвисују сав простор на југу према Крагујевцу, па и шире према долини Јасенице. Некропола садржи материјал који јесте хронолошки опредељив, али одсуство других типова накита оставља недоумице. Судећи према налазима пуноливеденог прстења од бронзе са урезаним представама на глави, група прстења из Добраче (кат. 63, 64, 65, сл. 9, 10) припада прстењу какво се на територији Србије датује у XII-XIII век (види кат. 63). Као што смо видели у анализи прстења са наглашеним раменима сл. 11, 12, њихово опредељење на простору Србије је XI и прве деценије XII века. За разлику од накита из Градца, наушнице из Добраче су сиромашније израде и све су израђене у бронзи. Међу њима конкретније се опредељују наушнице са три јагоде у XII-XIII век, у које спадају и кијевске (види кат. 25, 27), а до XIII века наушнице са коленцима (види кат. 18). Међутим, одсуство материјала типичног за XII век (металне и стаклене наруквице, ниске), уноси недоумице, и указује на могућност да је сахрањивање на некрополи у Добрачи почело у XIII веку. Са друге стране једнообразност представе на прстењу указује на могућност да је у питању један кра-

²⁰⁵ Археолошки споменици и налазишта, 45.

²⁰⁶ Радивојевић Т., *Насеља у Лепеници*, 87-89.

ткотрајни хоризонт.²⁰⁷ Они чиниоци, додуше од мањег значаја, који би продужили опредељење накита на XIV век, припадају заправо другом хоризонту сахрањивања на некрополи: прво, новчић цара Душана (1331-1355) у насипу изнад једног периферног гроба без прилога (чиме се остали са прилогом не датују, већ је то један каснији прекопан гроб);²⁰⁸ друго, панцир код гроба 75 у хоризонту изнад гробова 21-22, који су садржали прстење и наушнице (кат. 15, 63, сл. 9, 11).²⁰⁹ С друге стране, присуство наушница кијевског типа, које су како се сматра, биле популарне и касније у XIV веку, не може се узети за наше, које као што смо указали припадају ранијем типу, и још су пронађене са прстеном који их ограничава на XII-XIII век (види сл. 10). Како су гробови 75, 59, вероватно били прекопавани то треба указати на вероватно постојање и трећег хоризонта сахрањивања на Добрачи, с краја XIV века, а можда и касније. Када се претресу све претпоставке долази се до закључка да се накит из Добраче најсигурније опредељује у XII-XIII столеће, а употреба некрополе је дужа и сместамо је у XII-XIV столеће и касније.

Са локалитета Долина из истог села, потиче и прстен кат. 66, датован у период XIII-XIV века.

На јужном ободу Рудника, је и Каменица из које потиче прстен кат. 73, скупочен рад вештог мајстора. Засигурно је припадао човеку из богатијег сталежа. То је време када се интензивно експлоатишу рудници, а сребро и злато доноси велики профит, те долази до богаћења градског становништва. Чињеница да неке сличности видимо у прстењу са Новог Брда упућује на домаћу израду накита. Да се накит вероватно производио и на Руднику, упућују

²⁰⁷ Једнообразност представе на глави међу прстењем, са друге стране, можда указује на једну другу димензију – ратничку, те и поштовање архангела Михаила као заштитника и вође Небеске војске.

²⁰⁸ У насипу гроба бр. 59: Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, 198, сл. 16.

²⁰⁹ Гарашанин М. и Д., Средњевековно српско гробље у Добрачи, 194, сл. 15.

и поједини врло богати налази овог доба, као и чињеница да је он један од главних рудно-прерађивачких центара.²¹⁰ У Каменици постоје археолошки остаци који упућују на њен значајан развитак у доба пуног средњег века, а то су остаци четири црквине (од којих је једна црква Кастун из времена можда пре 1435. године, коју предање везује за челника Радича).²¹¹ Затим, ковачко коло-самоков, магацин израђених алатки, споменик који се приписује Златоносићима, и др.²¹² У Каменици је било насеље још од античког доба, о чему сведоче остаци римске некрополе и друма. Комуникација је ишла долином Каменичке реке у правцу Рудника.²¹³ Само село се налази на правцу који спаја Рудник са Борчем, и долином Груже. Овакав положај, као и сам Радич, коме је овде вероватно било родно место, омогућили су јој развитак у XIV-XV веку, када се развијају градски центри. Овде се вероватно обављала експлоатација рудника, трговина везана за руде, израђивало оружје и оруђе, а не може се искључити ни могућност постојања радионице накита.

Још један налаз са јужног обода Рудника истиче се својим значајем - налаз из Градине у Котражи код Страгара. Гроздолика наушница кат. 19, датована је у XI век а најближе аналогije има са налазима из Подунавља. Ова градина је вероватно била у функцији и у римско доба, од када је вероватно бранила прилаз Руднику са истока и североистока. Са градине потиче једна крстаста фибула, датована у IV век.²¹⁴ Можда се може овде изнети још једна претпоставка, обзиром на то да је градина у Грбицама, у непосредној близини, датована у период X-XII века.²¹⁵

²¹⁰ Радојковић Б., *Накит код Срба*, 200.

²¹¹ Обрадовић Д., *Средњевековни градови на тлу Шумадије*, 58,

²¹² Петровић Д., *Једна слика из традиционалне историје Груже, Наша Прошлост*, Година IV-V, 1969-1970, Краљево 1971, 142-143.

²¹³ Претпоставља се да је спајала Рудник и Ваљево са долином Западне Мораве: Богдановић М., *Старе културе*, 47.

²¹⁴ Богдановић М., *Старе културе*, 49.

²¹⁵ Богдановић М., *Археолошка истраживања*, 26.

Наиме, да је и њу као и ову у Котражи, коју је вероватно Византија обнављала почетком XI века, разорио Стефан Немања у свом освајачком походу 80-их година XII века. Зато је ова Градина вероватно напуштена и касније (у XIII-XIV веку) подигнута нешто даље у Сребрници, ближе рудницима.

Прстен из Дивостина кат. 71, потврђује постојање насеља и некрополе у доба XII-XV века. Као могућа убикација за Дивисискон у Охридској архиепископији у повељи византијског цара Василија из 1019/1020. године, указује се на Дивостин код Крагујевца.²¹⁶ У новије време позната су другачија тумачења.²¹⁷ По предању манастир Дивостин је из доба Деспота Стефана.

Прстен из Десимировца кат. 74, упућује на постојање насеља или можда некрополе. Село је на путу за Тополу на узвишици која доминира над градом. По предању које се сачувало у народу, име носи по цркви коју је подигао војвода Десимир, а која се звала Десимировац.²¹⁸ Црква (до скоро црквина) је од давнина била на брду. Десимировац је вероватно био на путу који је из долине Лепенице, уз Угљешницу, заокретао према Сребрници и даље на север.

*
* *

Пошто досадашњим археолошким истраживањима на овом простору није потврђено постојање радионице за израду накита, може се претпоставити аналогијама из Србије, да је један број ових наушница доспевао трговачким путевима. Међутим, могућност израде у локалним радионицама пре свега би се могла претпоставити за материјал из Добраче,²¹⁹ што би поткрепљивала велика сличност нау-

²¹⁶ Динић М, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 57.

²¹⁷ Катић В., Дивичмећ - раносредњовековно насеље, 219-220.

²¹⁸ Радивојевић Т., *Насеља у Лепеници*, 82.

²¹⁹ Овде најпре треба скренути пажњу на једнообразност међу прстеном: Гарашанин М. и Д., *Средњовековно српско гробље*, сл. 14 а-х.

шница тзв. кијевског типа из Поскурица и Добраче (кат. 26, 27) те и близина ових локалитета (око 15 км). У питању је дакле, време широке употребе и популарности ових наушница, с обзиром на то да су у питању сеоске некрополе. О томе да је и у византијском Градцу постојала радионица за израду накита, можда се може говорити на основу међусобне сличности у начину израде појединих наушница из Градца, додуше различитих типова, као што је то већ речено за наушнице кат. 20, 24, сл. 5.

Времену од XIV до XV века припада део збирке који је доспео откупима, поклонима и случајним налазима, а својом бројношћу налаза указује на лагоднији живот и благостање овог дела Србије под Немањићима, и Лазаревићима. Посебну групу чини прстење XIV-XV века које одликава успон и развој градова, а најбогатији примерци припадају насељима брдско-планинског карактера и одликавају економски успон изазван развојем рударства (Каменица, Г. и Д. Комарице).

ПРЕГЛЕД ПО КАТАЛОШКИМ ЈЕДИНИЦАМА

Наушнице

Кат. 1 - Инв. бр. А-1378
Кат. 2 - Инв. бр. А-1913
Кат. 3 - Инв. бр. А-1380
Кат. 4 - Инв. бр. А-1912
Кат. 5 - Инв. бр. А-1379
и 1910
Кат. 6 - Инв. бр. А-66
Кат. 7 - Инв. бр. А-3796
Кат. 8 - Инв. бр. А-1251
Кат. 9 - Инв. бр. А-1255
Кат. 10 - Инв. бр. А-1257
Кат. 11 - Инв. бр. А-4214
Кат. 12 - Инв. бр. А-4215
Кат. 13 - Инв. бр. А-3796
Кат. 14 - Инв. бр. А-1909,
и инв. бр. 1910
Кат. 15 - Инв. бр. А-1241,
и инв. бр. А-1245
Кат. 16 - Инв. бр. А-503
Кат. 17 - Инв. бр. А-1618
Кат. 18 - Инв. бр. А-1246
Кат. 19 - Инв. бр. А-3825
Кат. 20 - Инв. бр. А-1904
Кат. 21 - Инв. бр. А-1903,
и инв. бр. А-1916/а
Кат. 22 - Инв. бр. А-2095
Кат. 23 - Инв. бр. А-1244
Кат. 24 - Инв. бр. А-1803,
1804
Кат. 25 - Инв. бр. А-1265,
и инв. бр. А-1266
Кат. 26 - Инв. бр. А-4149
Кат. 27 - Инв. бр. А-1242,
и инв. бр. А-1243

Ниске

Кат. 28 - Инв. бр. А-1654
Кат. 29 - Инв. бр. А-1800
Кат. 30 - Инв. бр. А-502
Кат. 31 - Инв. бр. А-1651
Кат. 32 - Инв. бр. А-1901

Привесци

Кат. 33 - Инв. бр. А-1597
Кат. 34 - Инв. бр. 1602
Кат. 35 - Инв. бр. А-1603
Кат. 36 - Инв. бр. А-1649
Кат. 37 - Инв. бр. А-3794
Кат. 38 - Инв. бр. А-1801
Кат. 39 - Инв. бр. А-1381
Кат. 40 - Инв. бр. А-1382

Наруквице

Кат. 41 - Инв. бр. А-1592
Кат. 42 - Инв. бр. А-3788
Кат. 43 - Инв. бр. А-3790
Кат. 44 - Инв. бр. А-3789
Кат. 45 - Инв. бр. А-837
Кат. 46 - Инв. бр. А-1593
Кат. 47 - инв. бр. А-1641
и 1642
Кат. 48 - Инв. бр. А-1642
Кат. 49 - Инв. бр. А-1655
Кат. 50 - Инв. бр. А-1799
Кат. 51 - Инв. бр. А-1906
Кат. 52 - Инв. бр. А-1907

Прстење

Кат. 53 - ИНВ. бр. А-839
Кат. 54 - ИНВ. бр. А-66
Кат. 55 - ИНВ. бр. Е-3565
Кат. 56 - ИНВ. бр. А-1908
Кат. 57 - ИНВ. бр. А-1911
Кат. 58 - ИНВ. бр. А-1383
Кат. 59 - ИНВ. бр. А-3791
Кат. 60 - ИНВ. бр. А-3793
Кат. 61 - ИНВ. бр. А-3792
Кат. 62 - ИНВ. бр. А-1585
Кат. 63 - ИНВ. бр. А-1239
Кат. 64 - ИНВ. бр. А-1240
Кат. 65 - ИНВ. бр. А-1237
Кат. 66 - ИНВ. бр. А-3929
Кат. 67 - ИНВ. бр. Е-2200
Кат. 68 - ИНВ. бр. А-3807
Кат. 69- ИНВ. бр. А-66
Кат. 70 - ИНВ. бр. Е-342
Кат. 71 - ИНВ. бр. А-2093
Кат. 72 - ИНВ. бр. Е-929
Кат. 73 - ИНВ. бр. Е-560
Кат. 74 - ИНВ. бр. Е-815
Кат. 75 - ИНВ. бр. Е-2722
Кат. 76 - ИНВ. бр. А-66
Кат. 77 - ИНВ. бр. А-3620
Кат. 78 - ИНВ. бр. А-1583
Кат. 79 - ИНВ. бр. А- 66
Кат. 80 - ИНВ. бр. Е-950
Кат. 81 - ИНВ. бр. А-66
Кат. 82 - ИНВ. бр. А-4319
Кат. 83 - ИНВ. бр. А-4320
Кат. 84 - ИНВ. бр. А-4057
Кат. 85 - ИНВ. бр. Е-821
Кат. 86- ИНВ. бр. А-4059
Кат. 87 - ИНВ. бр. А-4058

Накит који недостаје

сл. 2а - ИНВ. бр. А-66
сл. 2б- ИНВ. бр. А-66
сл. 3- ИНВ. бр. А-1377
сл. 4- ИНВ. бр. А-1806
сл. 5- ИНВ. бр. А-1805,
1805а
сл. 6 - ИНВ. бр. А-1373.
сл. 7- ИНВ. бр. А-1267
сл. 8 - ИНВ. бр. А-1902
сл. 9 - ИНВ. бр. А-1234
сл. 10 - ИНВ. бр. А-1236
сл. 11 - ИНВ. бр. А-1235
сл. 12 - ИНВ. бр. А-1238
сл. 13 - ИНВ. бр. А-66
сл. 14 - ИНВ. бр. А-66

ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић Г., Оснивање и првих десет година рада
Арсенијевић Г., Оснивање и првих десет година рада Народног музеја у Крагујевцу, *Шумадијски анали* 2, Крагујевац 2005, 171-204.

Археолошки споменици и налазишта
Археолошки споменици и налазишта у Централној Србији, II (Централна Србија), Београд 1956.

Археолошко благо Ниша
Максимовић М., Ниш у средњем веку, у: *Археолошко благо Ниша*, каталог изложбе САНУ, Београд 2004, 59-67.

Археолошко благо Косова и Метохије
Бачкалов А., Рани средњи век, у: *Археолошко благо Косова и Метохије (од неолита до раног средњег века)*, Каталог изложбе САНУ, Београд 1998, 376-391.

Aleksova V., Demir Karija
Aleksova V., *Demir Karija*, Skorje - Beograd 1966.

Бабић Б., Материјалната култура
Бабић Б., *Материјалната култура на Македонските Словени во светилната на археолошките истражувања во Прилеп*, Прилеп 1986.

Бабић Б., Средновековно културно богатство
Бабић Б., *Средновековно културно богатство на СР Македонија*, Прилеп 1974.

Бајаловић- Бирташевић М., Средњевековна некропола
Бајаловић- Бирташевић М., *Средњевековна некропола у Мирејеву*, Београд 1960.

Бајаловић - Хаџи-Пешић М., Накит
Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Накит VIII - XVIII века у Музеју града Београда*, Београд 1984.

Бајаловић - Хаџи-Пешић М., Унутрашње утврђење београдског града
Бајаловић - Хаџи-Пешић М., *Унутрашње утврђење београдског града, IV раздобље XIII и XIV века*, ГГБ 43, Београд 1996, 37-55.

Бењоцки Н., Средњевековни налази
Бењоцки Н., *Средњевековни налази са локалитета горњег Потамишја - Ботош*, Гласник музеја Баната, Панчево 1988.

Bikić V., Vizantijski

Bikić V., *Vizantijski nakit u Srbiji*, Beograd 2010.

Биорац С., Прстење од XVI XIX века

Биорац С., Прстење од XVI XIX века из збирке Музеја „Рас“, *Новопазарски Зборник* 23, Нови Пазар 1999, 155-162.

Богдановић М., Старе културе

Богдановић М., *Старе културе на тлу централне Србије*, Крагујевац 1981.

Богдановић М., Археолошка истраживања

Богдановић М., Археолошка истраживања на подручју централне Србије, *Станишта*, Крагујевац 1983, 9-26.

Богдановић М. Централна Србија

Богдановић М. Централна Србија у бакарно доба, *Станишта*, Крагујевац 1985, 9-32.

Вуксан М., Преглед средњовековног металног накита

Вуксан М., Преглед средњовековног металног накита из збирке Музеја рударства и металургије у Бору, *Зборник радова музеја рударства и металургије у Бору*, књ. 5/6, Бор 1987-1990, 83-94.

Вуксан М., Средњовековни налази из Лазареве пећине

Вуксан М., Средњовековни налази из Лазареве пећине у Злоту, *Археологија Источне Србије*, Београд 1997, 293-301.

Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи

Гарашанин М. и Д., Средњовековно српско гробље у Добрачи, *Старинар V-VI*, Београд 1956, 191-203.

Георгиева С., Пешева Р., Средновековен Български некропол

Георгиева С., Пешева Р., *Средновековен Български некропол край гр. Ловеч и накитите, намерени в него*, Известия XX, София 1955.

Георгиева С., Българските средновековни накит

Георгиева С., Българските средновековни накит, *Археологија III/1*, София 1961.

Григоров В., Метални накити

Григоров В., *Метални накити от средновековна България (VII-XI в.)*, София 2007.

Динић М., Српске земље у средњем веку

Динић М., *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978.

Dostál Bořivoj, Slovanská pohřebiště

Dostál Bořivoj, *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Morave*, *Československá akademie věd*, 58, Praha 1966.

Ђурић Ј., Накит из средњовековне збирке

Ђурић Ј., Накит из средњовековне збирке археолошког одељења Народног музеја Ужице, *Ужички зборник* 21, Ужице 1992, 271- 282.

Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању средњовјековних некропола

Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању средњовјековних некропола у Источној Србији, *Старинар* XVII, Београд 1966, 143-152.

Ерцеговић-Павловић С., Гроздолике византијске наушнице

Ерцеговић-Павловић С., Гроздолике византијске наушнице, *Старинар* XVIII, Београд 1967, 83-90.

Ерцеговић-Павловић С., Остава римско-византијског кастела из Бољетина

Ерцеговић-Павловић С., Остава римско-византијског кастела из Бољетина на Дунаву, *Старинар* XX, Београд 1970, 83-94.

Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању наушница

Ерцеговић-Павловић С., Прилог проучавању наушница у Србији од 9. до 13. столећа, *Старинар* XXI, Београд 1971, 41-49.

Ерцеговић-Павловић С., Средњовјековна некропола у Нишу

Ерцеговић-Павловић С., Средњовјековна некропола у Нишу, *Старинар* XXVII, Београд 1977, 83-100.

Ercegović-Pavlović S., Les nécropoles

Ercegović-Pavlović S., Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica, *Sirmium* 12, Београд 1980.

Ерцеговић-Павловић С. - Минић Д., Седњовековно насеље и некропола

Ерцеговић-Павловић С. - Минић Д., Седњовековно насеље и некропола на локалитету Позајмиште у Грабовици, *Бердаске свеске* 3, Београд 1986, 353-362.

Зечевић Е., Накит

Зечевић Е., *Накит Новог Брда*, Београд 2006.

Зечевић Е., Накит из цркве Св. Богородице

Зечевић Е., Накит из цркве Св. Богородице у Куршумлији, *Саопштења* XLII-2010, 7-37.

Јанковић Ђ., Ваљево и његова област

Јанковић Ђ., Ваљево и његова област у средњем веку, *Истраживања* 2, Ваљево 1985.

Јанковић М. и Ђ., Словени у југословенском Подунављу
Јанковић М. и Ђ., *Словени у југословенском Подунављу*, каталог изложбе, Београд 1990.

Јанковић М., Неки подаци
Јанковић М., Неки подаци о предметима од обојених метала на Кључу Дунава у IX-XI веку, *Зборник Народног музеја* 11, Београд 1983, 99-112.

Јанковић М., Две средњовековне некрополе
Јанковић М., Две средњовековне некрополе у Источној Србији, *Старинар XXIV-XXV*, Београд 1975, 227-240.

Јанковић Ђ., Рановизантијски Гамзиград
Јанковић Ђ., Рановизантијски Гамзиград - словенски град, у: *Гамзиград, касноантички царски дворац*, Каталог САНУ 45, Београд 1983, 142-151.

Јиречек К., Историја Срба, II
Јиречек К., *Историја Срба, II* (Културна Историја), Београд 1952.

Јовановић В., Прилог проучавању средњовековног прстења
Јовановић В., Прилог проучавању средњовековног прстења у СР Србији и СР Македонији, *ГТБ XV*, Београд 1978, 67-84.

Јовановић В., Прапорци у јужнословенским некрополма
Јовановић В., Прапорци у јужнословенским некрополма, прилог проучавању амулета, *Рад музеја Војводине* 37-38, Нови Сад 1996, 83-112.

Јовић С., Средњовековно прстење из збирке
Јовић С., Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Лесковцу, *Лесковачки зборник XLIV*, Лесковац 2004, 47-63.

Каниц Ф., Србија,
Каниц Ф., *Србија, земља и становништво* 1, Београд 1985

Катић В., Дивичмећ - раносредњовековно насеље
Катић В., Дивичмећ - раносредњовековно насеље, утврђење или град, *Гласник САД* 19, Београд 2003.

Ковачевић Ј., Средњовековна ношња
Ковачевић Ј., *Средњовековна ношња балканских Словена. Студије из историје средњовековне културе Балкана*, Посебна издања САНУ, Историјски институт, књ. 4, Београд 1953.

Ковачевић Ј., Средњовековна некропола
Ковачевић Ј., Средњовековна некропола на локалитету Велика Хумка у Батајници, *Старинар XVII*, Београд 1961, 282-283.

Котарац М., Средњовековно прстење из збирке

Котарац М., Средњовековно прстење из збирке Народног Музеја у Чачку, *Зборник радова Народног музеја* 37, Чачак 2007, 49-66.

Кораћ В., Истраживање остатака храма

Кораћ В., Истраживање остатака храма Св. Пантелејмона у Нишу, *Зборник радова Византолошког Института* 39, Београд 2001/2002, 103-146.

Крстић С., Средњовековни накит из збирке

Крстић С., Средњовековни накит из збирке Завичајног музеја у Јагодини, *Гласник САД* 13, Београд 1992, 329-343.

Капецка Лј., Задна Река

Капецка Лј., *Задна Река* - Грматје, Прилеп 1995.

Љамић-Валовић Н., Нови налаз наушница кијевског типа

Љамић-Валовић Н., Нови налаз наушница кијевског типа код Краљева, *Наша Прошлост* 1, Краљево 1986, 161-165.

Љамић-Валовић Н., Средњовековне наушнице

Љамић-Валовић Н., Средњовековне наушнице из Ратине и Горњег Ласца у вези проблематике култа мртвих у Србији између XI и XIV века, *ЗНМ XIII-1*, Београд 1988, 185-190.

Манева Е., Средновековната некропола

Манева Е., Средновековната некропола „Крстеви“, *Macedoniae Acta Archaeologica* 14, Скопје 1996, 187-199.

Maneva E., Le bandeau d'argent

Maneva E., Le bandeau d'argent de la necropole Krstevi pres de Prosek (Demir Karija), *ZNM XVII-1*, Beograd 2001, 403-413.

Манева Е., Средновековен накит

Манева Е., *Средновековен накит од Македонија*, Скопје 1992.

Манева Е., Крстеви

Манева Е., *Крстеви, средновековна некропола*, Скопје 2000.

Марјановић-Вујовић Г., Средњовековни гроб из околине Пожаревца

Марјановић-Вујовић Г., Средњовековни гроб из околине Пожаревца, *Старинар* XVIII, Београд 1968, 217-220.

Марјановић-Вујовић Г., Трњане

Марјановић-Вујовић Г., *Трњане, српска некропола (крај XI - почетак XIII века)*, Београд 1984.

Марјановић-Вујовић Г., Врсте и типови накита

Марјановић-Вујовић Г., *Врсте и типови накита XI-XII века*

из некропола у Србији, *Зборник радова Народног музеја* 15, Чачак 1985, 5-20.

Марјановић-Вујовић Г., Археолошки налази

Марјановић-Вујовић Г., Археолошки налази XI-XII века из области Браничево, *Viminacium* 1, Пожаревац 1986, 65-81.

Марјановић-Вујовић Г., Вајуга-Песак,

Марјановић-Вујовић Г., Вајуга-Песак, средњовековна некропола II и средњовековна некропола III, *Берданске свеске* 3, Београд 1986.

Marjanović-Vujović G., Necropole medievali Vinča

Marjanović-Vujović G., Necropole medievali Vinča, *Inventaria Archaeologica* 22, Beograd 1979.

Марјановић-Вујовић Г., Крстови

Марјановић-Вујовић Г., *Крстови од VI до XII века из збирке Народног музеја*, Београд 1987.

Марјановић-Вујовић Г., Раносредњовековна некропола

Марјановић-Вујовић Г., Раносредњовековна некропола на Доњем граду Београдске тврђаве, *Годишњак града Београда* XXXVI, 1989, 17-45.

Миленковић М., Прстење браничевске области

Миленковић М., Прстење браничевске области из Народног музеја у Пожаревцу, *Viminacium* 10, Пожаревац 1995-1996, 125-146.

Miletić N., Slovenska nekropola u Gomjenici

Miletić N., Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora, *GZM XXI/XXII*, 1966/67, Sarajevo 1968.

Miletić N., Slovenska nekropola u Mahovljanima

Miletić N., Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke, *GZM XXXIV*/1979, Sarajevo 1980.

Милетић А., Накит од XII до XV века из збирке

Милетић А., Накит од XII до XV века из збирке Народног музеја у Крушевцу, *Крушевачки зборник* 13, Крушевац 2008, 165-180.

Миловић О., Средњовековни накит

Миловић О., Средњовековни накит у Народном музеју у Пожаревцу, *Гласник САД* 15-16, 1999-2000, 287-296

Милошевић Д., Накит

Милошевић Д., *Накит од XII до XV века из збирке Народног музеја*, Београд 1987.

Милошевић Д., Средњевековна некропола

Милошевић Д., Средњевековна некропола у селу Лешју код Параћина, *Зборник Народног Музеја III*, Београд 1962, 141-163.

Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју

Милутиновић С., Збирка прстења у Шабачком музеју, *Museum 9*, Шабац 2008, 77-108.

Минић Д., Средњевековна некропола у Великом Градцу

Минић Д., Средњевековна некропола у Великом Градцу код Доњег Милановца, *Старинар XX*, Београд 1970, 243-247.

Минић Д., Томић, М., Остава средњовековног накита

Минић Д., Томић, М., Остава средњовековног накита из Великог Градишта, *Старинар XXIII*, Београд 1974, 125-130.

Minić D., Le site d'habitation

Minić D., Le site d'habitation médiéval de Mačvanska Mitrovića, *Sirmium 11*, Beograd 1980, 1-80.

Минић Д. - Ерцеговић-Павловић, С., Археолошка истраживања

Минић Д. - Ерцеговић-Павловић, С., Археолошка истраживања на локалитету Биљевина, *Берданске свеске 3*, Београд 1986, 304-307.

Минић Д., Спирално увијена жица

Минић Д., Спирално увијена жица на средњевековном накиту из Србије, *Старинар XXXVIII*, Београд 1988.

Минић Д., Осврт на средњовековну некрополу у Чезави

Минић Д., Осврт на средњовековну некрополу, *ЗНМ XVII-1*, Београд 2001, 341-348.

Обрадовић Д., Средњевековни градови на тлу Шумадије

Обрадовић Д., Средњевековни градови на тлу Шумадије, *Шумадијски анали 1*, Крагујевац, 2004, 44-74.

Острогорски Г., Историја Византије

Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд 1959.

Petrinec M., Groblja od 8. do 11. stoljeća

Petrinec M., *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split 2009.

Пејић П., Пиротски град кроз векове

Пејић П., *Пиротски град кроз векове*, Пирот 1996.

Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду
Петровић Д., Средњовековна некропола на Донићком брду (Градац код Крагујевца), *Старинар* XIII-XIV, 275-290, Београд 1965.

Д. Петровић, Једна слика из традиционалне историје Груже

Д. Петровић, Једна слика из традиционалне историје Груже, *Наша Прошлост* IV-V, 1969-1970, Краљево 1971.

Поповић М., Иванишевић, В., Град Браничево

Поповић М. и Иванишевић, В., Град Браничево у средњем веку, *Старинар* XXXIX, Београд 1988, 125-176.

Поповић М., Тврђава Рас

Поповић М., *Тврђава Рас*, Београд 1999.

Радосављевић-Крунић С., Средњовековна некропола у Љубичевцу

Радосављевић-Крунић С., Средњовековна некропола у Љубичевцу, *Берданске свеске* 3, Београд 1986, 333-341.

Радивојевић Т., Насеља у Лепеници

Радивојевић Т., Насеља у Лепеници, *Насеља и порекло становништва*, СЕЗб 27, Београд, 1930.

Радичевић Д., Средњовековно српско гробље

Радичевић Д., Средњовековно српско гробље на локалитету Гушевац у Мрчајевцима, *Зборник радова Народног музеја* 30, Чачак, 2000, 61-110.

Радичевић Д., Средњовековна некропола

Радичевић Д., Средњовековна некропола на локалитету Терме у Чачку, *Зборник радова Народног музеја* 31, Чачак 2001, 23-37.

Радичевић Д., Ка прецизнијем датовању

Радичевић Д., Ка прецизнијем датовању средњовековног гробља на Великом Градцу, *Гласник САД* 23, Београд 2007, 87-102.

Радичевић Д., Периодизација некропола IX-XI века

Радичевић Д., Периодизација некропола IX-XI века у доњем српском Подунављу, *Старинар* LVII/2007, Београд 2009, 340-362.

Радојковић Б., Накит код Срба

Радојковић Б., *Накит код Срба*, Београд 1969.

Радојчић Н., Археолошка ископавања локалитета Песак

Радојчић Н., Археолошка ископавања локалитета Песак

код Корбова у 1981. години, *Берданске Свеске* 3, Београд 1986, 136-142.

Ропкић А., Средњовековна некропола

Ропкић А., Средњовековна некропола на локалитету Црквине-Мали Борак код Лајковца, *Гласник САД* 24, Београд 2008, 329-337.

Седов, В.В. Восточные славяне

Седов, В.В. *Восточные славяне в VI-XIII вв.*, Москва 1982.

Спасић Д., Средњовековна некропола "Код Гробаља"

Спасић Д., Средњовековна некропола "Код Гробаља" у Старом Костолцу, *Viminacium* 4-5, Пожаревац 1989-1990.

Srejski D., Humke stepskih odlika na teritoriji Srbije

Srejski D., Humke stepskih odlika na teritoriji Srbije, *GCBI /XIII*, knjiga 11, Sarajevo, 1976, 117-130.

Станојев Н., Некрополе X-XV века у Војводини

Станојев Н., *Некрополе X-XV века у Војводини*, каталог Археолошко друштво Војводине, Нови Сад 1989.

Свети Николај Жички, Охридски Пролог

Свети Николај Жички, *Охридски Пролог*, 657-658, Линц-Аустрија 2001.

Ћоровић-Љубинковић М., La necropole slave de Brestovik

Ћоровић-Љубинковић М., La necropole slave de Brestovik. Rapport preliminaire des fouilles en 1953-1954, *Archaeologia Iugoslavica* II, Београд 1956.

Цуњак М., Средњовековно прстење из Ландола

Цуњак М., Средњовековно прстење из Ландола, *Viminacium* 4-5, Пожаревац 1989-1990, 177-191.

Чађеновић Г., Средњовековно прстење

Чађеновић Г., Средњовековно прстење у Народном музеју у Крушевцу, *Гласник САД* 15-16, Београд 1999/2000, 275-286.

Ћермошник И., Nalazi nakita u srednjevjekovnoj zbirci

Ћермошник И., Nalazi nakita u srednjevjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *GZM* VI, Sarajevo 1951, 241-279.

Челиковић Б., Светилишта рудничког краја

Челиковић Б., *Светилишта рудничког краја*, Крагујевац 1998, 155-160.

Штампање ове књиге омогућили су

Министарство културе Републике Србије и Скупштина
града Крагујевца

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

904:739.2"653"(497.11)

069.51:739.2"653"(497.11)(083.822)

ЂУРОВИЋ, Игор, 1977-

Средњовековни накит : из збирки Народног музеја Крагујевац / [аутор текста Игор Ђуровић ; фотографије Предраг-Циле Михајловић]. - Крагујевац : Народни музеј, 2012 (Крагујевац : Спектар 7). - 136 стр. : илустр. ; 22 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-85647-42-0

1. Народни музеј (Крагујевац)

а) Народни музеј (Крагујевац) - Збирка средњовековног накита б) Накит - Србија - Средњи век

COBISS.SR-ID 194531852

